

LAPSIASIAVALTUUTETTU
KENTENGO SAAKENGU TRAADIBOSKIIRO

Enemmän samanlaisia kuin erilaisia

Pekka Junkala & Sanna Tawah

Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja
heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2
Pekka Junkala & Sanna Tawah
*Enemmän samanlaisia kuin erilaisia
Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja
heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa*

Julkaisija

Lapsiasiavaltuutetun toimisto
PL 41, 40101 Jyväskylä
pirkko-liisa.rautio@stm.fi
puh. (09) 160 73986
faksi (014) 337 4248
www.lapsiasia.fi

Taitto

Workshop Pälvä Oy

Kuvat

Elina Nivala
Heikki Pälvä
Panu Pälvä
Hannu Rahikainen
Pekka Rytönen
Kristiina Vollar
iStockphoto

Paino

Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä 8/2009

ISSN 1798-3991 (painettu)

ISSN 1798-4009 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-952-00-2854-1 (nid.)

ISBN 978-952-00-2855-8 (PDF)

Julkaisu luettavissa internetissä osoitteessa www.lapsiasia.fi

Julkaisun kuvituksena käytetyt valokuvat
eivät liity selvitykseen, eli tekstissä esiintyvät sitaattit
eivät ole kuvissa olevien lasten ja nuorten ajatuksia.

Enemmän samanlaisia kuin erilaisia

Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa

Sisältö

Tiivistelmä	4
Sammandrag	5
Abstraktos	6
Summary	7
Lapsiasiavaltuutetun esipuhe	8
Romaniasiain neuvottelukunnan saatesanat	9
1. Johdanto	10
2. Selvityksen toteutus	12
2.1. Romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutuminen -hanke	12
2.2. Haastateltavien tavoittaminen ja haastattelut	12
2.3. Aineiston tulkinta ja tutkimusetiikka	14
2.4. Yhteenveto haastatelluista	14
3. Suomen romanit	15
3.1. Romanien historiaa	16
3.2. Romanit nyky-yhteiskunnassa	17
Romanilapset Euroopassa	18
4. Romanilasten ja -nuorten ajatuksia hyvinvointinsa ja oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa	21
4.1. Romanilasten ja -nuorten kasvuympäristöt	22
Asuinympäristöt	22
Koti yhdessä olemisen ja kohtaamisten paikkana	25
4.2. Romanilapsi ja -nuori koulussa	27
Aikaisemmat selvitykset	27
Koulunkäynnin nivelvaiheet	27
Kouluhyvinvointi	30
Romanikieli ja -kulttuuri koulussa	35
4.3. Romanilasten ja -nuorten sosiaaliset suhteet ja vapaa-aika	38
Laajat suku- ja ystäväverkostot	38
Vapaa-ajan vietto ja harrastukset	39
4.4. Romanilasten ja -nuorten identiteetti ja ajatuksia romanikulttuurin tulevaisuudesta	42
Romani-identiteetti	42
Kulttuurien kohtaamisia ja yhteiselo	44
Romanikulttuurin vahvuudet ja voimavarat	45
Romanikulttuurin tulevaisuuden uhat ja haasteet	46
Millainen on minun tulevaisuuteni?	48
5. Keskusteluja romani aikuisten kanssa romanilapsuudesta	50
5.1. Romaniyhteisö ja -kulttuuri suomalaisen yhteiskunnan osana	51
5.2. Romanilapsen koulunkäynti – velvollisuus vai mahdollisuus?	54
5.3. Romaniammatillainen koulussa – roolimalli ja kulttuuritulkki	58
5.4. Romanilasten ja -nuorten kuuleminen ja paikallinen romanityö	59
6. Pohdinta	60
7. Lapsiasiavaltuutetun suositukset toimenpiteiksi	62
LÄHTEET	66
LIITE 1 • Teemahaastattelurunko	67
LIITE 2 • Lapsen oikeuksien sopimus lyhyesti	68
LIITE 3 • LOS-esite romanikielellä	71

Tiivistelmä

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2009:2

Pekka Junkala & Sanna Tawah: Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa.

Tämän selvityksen tarkoituksena on antaa puheenvuoro suomalaisille romanilapsille ja -nuorille ja kuulla heitä oman arkensa ja elämäntapansa asiantuntijoina. Vaikka romanit ovat merkittävä etninen vähemmistö Suomessa, romanilasten ja -nuorten hyvinvoinnista ja heidän omista kokemuksistaan on hyvin vähän tutkimustietoa. Selvitys perustuu 36:n 10–18-vuotiaan romanilapsen ja -nuoren haastatteluun. Haastateltaviksi tavoitettiin eri puolilla Suomea ja erilaisissa asuinympäristöissä asuvia romanilapsia. Selvitystä varten haastateltiin myös lasten ja nuorten parissa toimivia romaniaikuisia.

Suurin osa haastatelluista lapsista ja nuorista oli asunut samalla paikkakunnalla koko ikänsä, ja he toivoivat tulevaisuudessakin asuvansa kotipaikkakunnallaan tai ainakin sen läheisyydessä. Kotipaikkakuntaan heitä sitoi erityisesti sukulaisten ja romanituttavien säännöllinen tapaaminen, mikä oli tärkeä osa heidän arkeaan.

Romanilasten ja -nuorten koulunkäynti on aiheuttanut huolta niin valtiovallan kuin romanijärjestöjen keskuudessa. Lähes kaikki selvitykseen haastatellut lapset ja nuoret olivat käyneet esikoulun, mikä oli selvästi helpottanut heidän koulunaloittamistaan. Useimpien haastateltujen kouluissa oli romaniaikuisia koulunkäyntiavustajina tai romanikielenopettajina. Tämä puolestaan tuki ja kannusti heitä opiskeluun ja helpotti peruskoulun jälkeisen koulutuksen suunnittelua.

Haastatellut romanilapset ja -nuoret olivat kuitenkin kokeneet koulukiusaamista huomattavasti enemmän kuin lapset ja nuoret keskimäärin valtakunnallisten koulukiusaamisselvitysten mukaan. Hyvin huolestuttavaa on, että romanilapsilla ja -nuorilla on korkea kynnys siihen, mitä he mieltävät koulukiusaamiseksi. Näyttää siltä, että jatkuvasti koettu syrjintä muuttuu arkipäiväiseksi ja ikään kuin normaalksi vuorovaikutukseksi.

Romanilapsilla ja -nuorilla on laajat sosiaaliset verkostot. He hyödyntävät aktiivisesti internetiä ja matkapuhelimia verkostojen ylläpitämiseen, erityisesti tiiviiseen yhteydenpitoon etäällä asuvien sukulaisten

ja tuttavien kanssa. Haastateltujen romanilasten harrastuskirjo oli laaja. Murrosiässä harrastukset usein jäivät, kuten valtakunnallisten harrastus selvitysten mukaan yleisemminkin tapahtuu.

Haastatelluilla lapsilla ja nuorilla oli vahva romanidentiteetti ja he kuvasivat sitä monitasoisesti. Romanikulttuurissa lapset näkivät vahvuuksina esimerkiksi yhteisöllisyyden ja oman kulttuurin ainutlaatuisuuden. Romanikulttuurin tulevaisuudenuhkana pidettiin romanikielen hiipumista ja oman kulttuuritietoisuuden häviämistä.

Selvitystä varten haastatellut romaniaikuiset toivat esiin varsin samansuuntaisia ajatuksia lasten ja nuorten hyvinvoinnista ja sen haasteista. Yleisinä huolenaiheina olivat romaninuorten koulutus ja työnsaanti tulevaisuudessa sekä romanikulttuurin muutos ja -kielen häviäminen.

Romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumisen edistämiseksi on näin ollen keskeistä kiinnittää huomiota heidän kasvatuksensa, koulunkäyntinsä ja opiskelunsa tukemiseen kaikissa kasvu- ja oppimisympäristöissä. Olennaisia kehittämistarpeita ovat romanilasten ja -nuorten kohtaamaan kiusaamiseen puuttuminen ja syrjinnän ehkäiseminen, romanikulttuurin tuntemuksen edistäminen ja romanikielen opetuksen järjestäminen nykyistä laaja-alaisemmin. Romanitaustaisten työntekijöiden kouluttaminen ja palkkaaminen on tärkeää, mutta lisäksi kaikille kasvatus- ja opetustyön ammattilaisille tulee tarjota tietoa romanikulttuurista ja romanilasten ja -nuorten erityistarpeista. Nuorten koulutuksen tukemiseen tarvitaan erityisiä tukitoimia.

Harrastus- ja muussa vapaa-ajan toiminnassa on tärkeää kehittää toimintamutoja, jotka tukevat sekä romaninuorten keskinäistä vuorovaikutusta että osallistumista yhteiseen toimintaan valtaväestön nuorten kanssa. Romanilasten ja -nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen on kaikkien aikuisten mutta erityisesti valtakunnallisen ja alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien sekä paikallisten romanityöryhmien tehtävä. ●

Sammandrag

Barnombudsmannens byrå. Publikationer 2009:2

Pekka Junkala & Sanna Tawah: Mer lika än olika.

Romska barns och ungas välfärd och hur deras rättigheter tillgodosetts i Finland.

Syftet med denna redogörelse är att låta romska barn och unga i Finland tala och lyssna på dem som experter på sin egen vardag och eget levnadssätt. Även om romerna utgör en betydande etnisk minoritet i Finland, finns mycket lite forskningsrön om romska barns och ungas välfärd och deras egna erfarenheter. Redogörelsen bygger på intervjuer av 36 romska barn i åldern 10–18. Romska barn som lever i olika delar av landet och i olika boendemiljöer valdes för intervjuerna. För redogörelsen intervjuades också romska vuxna som arbetar med barn och unga.

En majoritet av de intervjuade barnen och unga hade bott på samma ort hela sitt liv och de önskade att även i fortsättningen bo på sin hemort eller åtminstone i dess närhet. Det som särskilt band dem vid deras hemort var de regelbundna mötena med släktingar och romska bekanta, en viktig del i deras vardag.

Romska barns och ungas skolgång har vållat bekymmer såväl för statsmakten som för romska organisationer. Nästan samtliga barn och unga som intervjuats hade gått i förskola vilket klart hade underlättat deras skolstart. De flesta intervjuade hade romska vuxna som skolgångsbiträden eller lärare i romani i skolan. Detta faktum å sin sida stödde och uppmuntrade dem att studera och underlättade planeringen av utbildning efter grundskolan.

De intervjuade barnen och unga hade dock upplevt betydligt mer mobbning i skolan än barn och unga i genomsnitt enligt nationella studier om mobbning. Ytterst oroande är att romska barn och unga har hög tröskel till vad de uppfattar som mobbning. Det förefaller som om att en ständigt upplevd diskriminering blir till någonting vardagligt och normalt vid social interaktion.

Romska barn och unga har breda sociala nätverk. De använder aktivt internet och mobiltelefoner för att upprätthålla nätverken, i synnerhet för att hålla regelbunden kontakt med släktingar och bekanta som bor långt borta. Spektrumet av de intervjuade romska barns fritidsintressen var brett. I puberteten försvinner

ofta intressena; enligt nationella utredningar avseende fritidsintressen sker detta ofta.

De intervjuade barnen och unga hade en stark romsk identitet och de beskrev den på flera nivåer. I den romska kulturen identifierade barnen som sina styrkor till exempel sin gemenskap och den egna unika kulturen. Tynande kunskaper i romani och en minskning av den egna kulturmedvetenheten betraktades som framtida hot för den romska kulturen.

De romska vuxna som intervjuades för redogörelsen framförde tämligen liknande tankar om barns och ungas välfärd och dess utmaningar. Allmänna källor till oro var romska ungdomars utbildning och deras möjligheter att få jobb i framtiden, samt rädsla för att den romska kulturen förändras och språket dör ut.

För att underlätta att romska barns och ungas rättigheter tillgodoses är det således viktigt att fästa uppmärksamhet vid att stödja deras uppfostran, skolgång och studier i alla uppväxt- och inlärningsmiljöer. Väsentliga utvecklingsbehov är att ingripa mot mobbning av romska barn och unga och förebygga diskriminering, främja kännedom om romsk kultur och ordna undervisning i romani på bredare front än tidigare. Det är viktigt att utbilda och anställa arbetstagare med romsk bakgrund, men dessutom måste man erbjuda information om romsk kultur och romska barns och ungas särskilda behov för alla yrkesverksamma inom pedagogik och undervisning. Det krävs särskilda stödåtgärder för att stödja utbildningen av unga.

I fråga om fritidsintressen och annan fritidsverksamhet är det viktigt att utveckla verksamhetsformer som stöder både de romska ungdomarnas inbördes sociala interaktion och deras deltagande i gemensam verksamhet med majoritetsbefolkningens ungdomar. Att främja möjligheterna för romska barn och unga att delta och utöva inflytande är en uppgift för alla vuxna men i synnerhet för den nationella delegationen respektive regionala delegationer för romska ärenden samt för lokala romska arbetsgrupper. ●

Abstraktos

Kentosko saakengo traadiboskiiresko oppenbaaribi 2009:2

Pekka Junkala & Sanna Tawah: Buutide it'laaga sar vaurohlaaga.

Kaalengo kentengo ta ternengo tšihko aah'hibba ta lengo horttibongo tšatšeske aviba aro Finnosko them.

Dauva klaarjibosko mieniba hin te del rakkibosko tuuris finitiko kaalengo kentenge ta ternenge ta te funnel len dooleske ka joon hin pengo iegó sakkó diivesko ta dživibosko maneerako saakako pinsiboskiere. Vañka kaale hin merknavitiko etnosko minoriteetos aro Finnosko them, hin kaalengo kentengo ta ternengo tšihko aah'hibbosta ta pengó iegó pinsibonna innasto kutti roodibosko džaaniba. Klaarjiba botnula apo 36 10–18 bereñheskiero kaalengo kentengo ta ternengo rakkibosko puñhibba. Aro rakkibosko puñhibi sas velkade ajasaavo kaalengo kenti koon džživena apo vauro ringa aro Finnosko them ta aro vaurohlaaga trystalibi. Klaarjibosko haal puñhte nii baro kaalenna koon tšeerena butti kentengo ta ternengo makñar.

Koni baaride dielos kentenna ta ternenna koonenna puñhte rakkiba sas džživude aro it stedos pengó hilo džživiba, ta joon haagade te buuruven aro pengó tšeeresko stedi elle doolesko neer nii aro avibosko tiija. Aro tšeeresko stedos len phannidas koni buutide at joon kamma te dikken oftí naarten ta pinsarde kaalen. Douva sas fuortuno dielos aro lengoo sakkodivisako džživiba.

Kaalengo kentengo ta ternengo skoolako staaben hin diijas omsoroga themmesko vollako ta kaalengo tšetibongo mañkar. Neer saare kenti ta terne koonenna puñhte dauva klaarjibosko haal sas staude naaluno skoola. Douva tšerdas lengo skoolako byrjiba buut lókkideske. Aro koni buutide dola skoolenna kai puñhime kenti ta terne staavide, sas baro kaalengo komuja koon sas skoolako jelpiboskiere elle romani tšimbako sikjiboskiere. Douva jelpadas ta budžadas kenten ta ternen te sikjuven ta tšerde lenge lókkide te plaanaven pengó skooliba botnosko skoolako paalal. Puñhime kaalengo kenti ta terne sas endo kvinnade merknavitikas buutide sar saare kenti ta terne jakkes sar rannena aro vollako themmesko kvinnibosko klaarjibi. Buut omsoroga džangavela douva at kaalengo kenten te ternen hin hyög tróška aro douva so joon hajuvana te aah'heil skoolako kvinniba. Dissula jakkes at hilo tiijako froo dikkbosta vela sakkó diviseskiero jakkes at douva byrjula minsatavel normalno interaktios.

Kaalengo kenten ta ternen hin boñilo sosiaalo verki. Joon rikkana pengó gottiboske aktiives internetos ta postako

bañibi te džživaven verki, froo hlaagavitikas te rikkaven tšetiba naartensa ta pinsardensa koon buuruvena hañfal. Puñhime kenten ta ternen sas buut vaurohlaaga hobby. Aro pubertetosko oldra mekkena oftí hobby jakkes sar vollako themmesko klaajibiki sikavena te fanuvel oftí.

Kenten ta ternen koonenna puñhte rakkiba sas džžoralo kaalengo identiteetos ta joon farabade douva buut ringakiires. Aro kaalengo kulttuures kenti rikkade džžoribi douva at kaale rikkavena it ta douva at iegó kulttuures hin jakkes iegó hlaagakiiro. Kaalengo kulttuuresko avibosko tiijako hoodibi sas kaalengo tšimbako musiba ta iegó kulttuuresko pinsibosko nañiba.

Bare kaale koonenna puñhte dauva klaarjibosko haal anle naal it hlaaga tenkibi kentengo ta ternengo tšihko aah'hibbosta te doolesko svoortibonna. Omosorogako doñhi sas oftí kaalengo ternengo skooliba ta buttiako liiben aro avibosko tiija ta kaalengo kulttuuresko pariba ta kaalengo tšimbako nañiba.

Te fendjavel kaalengo kentengo ta ternengo horttibongo tšatšesko aviba hin fuortuno te tenkaven sar vojuvena te jelpaven lengo barjiba, skoolako staaben ta sikjibi aro saare barjibosko ta sikjibosko trystalibi. Horttas fuortune fendjibosko hyövibi hin kaalengo kentengo ta ternengo kvinnibosko ta froo dikkbosko stilliba, kaalengo kulttuuresko pinsibosko naal diiben ta kaalengo tšimbako sikjibosko stelliba boñlide sar kaan. Hin nii fuortuno te skoolaven ta lyönaven kaalen, bi mostuvana nii te den džžaaniba kaalengo kulttuuresta te kaalengo kentengo ta ternengo froohlaagavitiko hyövíbonna saare barjibosko ta sikjibosko buttiako tšeeriboskiirenge. Ternengo skoolibosko jelpiboske hyövuvana froohlaaga jelpibosko aktiviteeti.

Aro hobbyengo ta vauro phirro tiijako aktiviteeti hin fuortuno te laagaven ajasaave tšeeribosko maneerí, so jelpavena interaktios kaalengo ternengo mañkar ta lengo dielosko liiben aro tšetane aktiviteeti gaajengo ternensa. Kaalengo kentengo ta ternengo dielosko liibenesko ta angouvibosko vojibongo naal diiben hin saare bare komujengo, bi froo hlaagavitikas vollako themmesko ta thaanakiire romano saakengo skókkengo ta thaanakiuro romano buttiako gruppengo tšeeriba. ●

Summary

Publications of the Office of the Ombudsman for Children 2009:2

Pekka Junkala & Sanna Tawah: More Similar than Different.
The Welfare of Roma Children and Youth and the Realization of their Rights in Finland.

The purpose of this report is to give Finnish Roma children and youth a platform to be heard as authorities on their day-to-day lives and lifestyle. Though Roma are an important ethnic minority in Finland, there is very little research data on the welfare of Roma children and youth and concerning their experiences. This study is based on interviews with 36 Roma children and youth aged between 10–18. The interviewees were selected from different environments throughout Finland. Roma adults working with children and youth were also interviewed for the report.

Most of the children and youth who were interviewed had lived in the same localities all their lives, and they hope that in the future they would continue to do so, or at least near by. Regular contact with family and Roma friends particularly binds them to their neighbourhoods, and this forms an important part of their daily lives.

School attendance by Roma children and youth has been a cause of concern both for the authorities and Roma organizations. Nearly all of the children and youth interviewed for the report had attended preschool, and this had clearly made it easier for them to start attending school. Many of the schools of those interviewed had Roma adults who assisted with school attendance or were Roma language teachers. This helped support and encourage their studies and the planning of their schooling after primary level. The Roma children and youth who were interviewed had nevertheless experienced considerably more school bullying than, according to a national study of school bullying, is experienced on average by children and youth. It is particularly worrying that Roma children and youth have a high threshold for what they consider to constitute bullying. It would appear that the experience of discrimination is becoming routine, resembling the normal course of interaction.

Roma children and youth have broad social networks. They actively use the internet and cell phones for networking, particularly for keeping in close contact with relations and friends who live far away. The Roma

children interviewed have a wide spectrum of hobbies. In adolescence these tend to be discarded, as is commonly the case, according to a national study concerning hobbies.

The children and youth interviewed have a strong sense of Roma identity, which they depict in many levels. They consider the sense of community and cultural uniqueness to be a strength in Roma culture. The threats to Roma culture are seen as the decline of the Roma language and the disappearance of cultural awareness.

The Roma adults interviewed for the study expressed fairly similar views on the welfare of children and youth and the problems involved. Common sources of concern were the schooling of young Roma and future employment, and the change to Roma culture and disappearance of the Roma language.

This being the case, it is crucial to pay attention to promoting the realization of the rights of Roma children and youth to support their upbringing, schooling and learning in all growing and learning environments. Essential development work is needed to intervene in bullying of Roma children and youth and preventing discrimination, promoting knowledge of Roma culture and arranging more widespread Roma language teaching. The training and employment of people with Roma backgrounds are important, but in addition all pedagogic and teaching professionals must be provided with information on Roma culture and the special needs of Roma children and youth. Special measures are needed to support youth training.

It is important that in hobbies and recreation types of activity are developed that bolster both the mutual interaction of Roma youth and their participation with the activities of youth in the majority population. The promotion of opportunities for Roma children and youth to participate and exert an influence remains the duty of all adults, but particularly the national and regional advisory boards on Roma affairs and local Roma affairs committees. ●

Lapsiasiavaltuutetun esipuhe

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on välittää lasten ja nuorten omia mielipiteitä päättäjille. Tässä raportissa puheenvuoron saavat suomalaiset romanilapset ja -nuoret, jotka ovat oman arkensa parhaita asiantuntijoita. Selvitys on tehty kuunnellen lasten ja nuorten omaa tärkeysjärjestystä kodista, vapaa-ajasta, koulusta ja romanikulttuurista.

Jyväskylässä 10.8.2009
Maria Kaisa Aula
lapsiasiavaltuutettu

Romanilapset kertovat ilon ja tyytyväisyyden aiheistaan, vanhempien ja suvun arvostuksesta, tiivistä yhteydenpidosta kavereihin ja tulevaisuuden suunnitelmistaan mutta myös kokemastaan kiusaamisesta ja pelosta mennä kouluun. Suomessa ei ole aiemmin tehty vastaavaa romanitaustaisten lasten ja nuorten omia näkemyksiä kartoittavaa selvitystä.

Raportin nimeksi on valittu 16-vuotiaan haastatellun romanipojan ajatusta mukaillen: ”Enemmän samanlaisia kuin erilaisia”. Suomen romanit ja valtaväestö ovat eläneet vuosisatoja rinnakkain. Erilaisuus on rikkautta mutta samalla monet asiat ovat yhteisiä. Romanilapset ja nuoret ovat ylpeitä omasta taustastaan, mutta samalla he ihmettelevät valtaväestön ennakkoluuloja, leimaamista ja epäreiluiksi koettuja yleistyksiä. Jokaisen – etenkin valtaväestöön kuuluvan aikuisen – kannattaa punnita tämän selvityksen valossa omia käsityksiään romaneista ja romanikulttuurista.

Lapsiasiavaltuutetun työn perustana on YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Sopimus huomioi monella tapaa vähemmistöihin kuuluvat lapset. Lapsen oikeudet kuuluvat yhdenvertaisesti kaikille lapsille riippumatta heidän itsensä tai heidän vanhempiensa alkuperästä.

Kaikilla lapsilla on oikeus osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi huomioitava lapsen etu. Lapsilla tarkoitetaan sopimuksessa alle 18-vuotiaita.

Koulutuksen on YK-sopimuksen mukaan kehitettävä lapsen yksilöllisiä taitoja, ihmisoikeuksien sekä lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta ja suvaitsevaisuutta. Vähemmistöryhmään kuuluvalla lapsella on erityinen oikeus omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa ja kieleensä.

Lapsen oikeuksien sopimus korostaa vanhempien ensisijaista vastuuta lapsen hyvinvoinnista. Valtion ja kuntien tulee tukea vanhempia. Kuitenkin lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus saada erityistä suojelua ja tukea. Lapsen sijaishuollossa on kiinnitettävä huomiota lapsen kasvatuksen jatkuvuuteen sekä lapsen etniseen ja kielelliseen taustaan.

Raportti on tarkoitettu erityisesti paikallisten, alueellisten ja kansallisten päättäjien luettavaksi. Sen lopussa ovat lapsiasiavaltuutetun suositukset toimenpiteiksi romanilasten ja -nuorten oikeuksien edistämiseksi.

Asia on erityisen ajankohtainen, koska valtioneuvoston piirissä on parhaillaan vireillä Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman laadinta. Myös romaniyhteisön sisällä on tärkeä luoda rakenteita ja toimintamalleja, joilla vahvistetaan lasten oman äänen kuulumista ja lasten osallistumista. Päätökset ovat parempia, kun lasten ja nuorten tieto on otettu huomioon.

Selvitys on tulosta lapsiasiavaltuutetun ja Jyväskylän yliopiston yhteistyöstä. Erityiset kiitokset hienosta raportista ansaitsevat tutkijat Pekka Junkala ja Sanna Tawah. Selvityksen tekemisen mahdollistivat Alli Paasikiven säätiön rahoitus sekä Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen Pirjo Korhokankaan tuki. Romaniasiain neuvottelukunta ja sen yhdyshenkilöt olivat korvaamaton apu tutkimuksen käytännön toteutuksen kannalta. ●

Romaniasiaain neuvottelukunnan saatesanat

Romaniasiaain neuvottelukunta pitää tärkeänä selvityksen tekemistä romanilasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumisesta romanilasten itsensä kertomana. Selvitys lisää tietoa romanilasten omasta näkökulmasta ja heidän itsensä tärkeänä pitämistä asioista.

Helsingissä 26.6.2009
Sarita Friman-Korpela
pääsihteeri, ylitarkastaja
Romaniasiaain neuvottelukunta
Sosiaali- ja terveysministeriö

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2009:2 tarjoaa uutta ja ajantasaista tietoa romanilasten ja -nuorten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumisesta Suomessa. Selvitys täydentää aikaisempaa romanilapsia koskevaa tietoa, joka on osoittanut vakavia huolenaiheita muun muassa romanilasten ja -nuorten koulunkäynnissä. Selvityksen tulosten perusteella osalla romanilapsia oikeudet toteutuvat suhteellisen hyvin. Romanilasten koulunkäyntiä ja jatkokoulutukseen hakeutumista koskevat tulokset olivat tämän otoksen pohjalta rohkaisevat: lapset ja nuoret suuntautuvat elämässään eteenpäin ja ovat tavoitteellisia tunnistaen koulutuksen ja työn merkityksen omassa tulevaisuudessaan.

Haastatteluun osallistuneiden lasten ja nuorten kouluissa oli usein romanitaustainen koulunkäyntiavustaja, romanikielen opettaja tai muuta romaniväestöön kuuluvaa ammattihenkilökuntaa. Selvityksen merkittävä tulos onkin romanitaustaisen ammattihenkilökunnan jopa ennakoitua merkittävämpi vaikutus koulumenestykseen, myönteisen kulttuuri-identiteetin kehittymiseen sekä yhdenvertaisuuden lisäämiseen kouluissa. Selvityksen tuloksesta voidaan vetää johtopäätös, että romanitaustaisten henkilöiden palkkaaminen sekä koulun henkilöstöön että nuorisotoimeen lisää selvästi romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumista ja hyvinvointia.

Haastattelujen perusteella romanilasten ja -nuorten identiteetti on terveellä ja tasapainoisella pohjalla. Pääväestön kulttuuria ja muuta yhteiskuntaa ei nähdä uhkana, eikä omaa kulttuuria esteenä omille toiveille ja tavoitteille. Ilahduttavasti myös romanikieli näyttää nousevan nuorille ikäluokille jälleen tärkeäksi identiteettiä rakentavaksi tekijäksi – ikävä kyllä vain murto-osalla romanilapsista on mahdollisuus opiskella romanikieltä koulussa.

Romanilasten vapaa-aikaa ja harrastuksia on selvitetty tässä selvityksessä ensimmäistä kertaa. Romanilapset ja -nuoret elävät muiden ikäistensä tavoin vahvasti sähköisten medioiden aikaa. Sähköisen teknologian käyttö arjessa lisää romaniväestön tasa-arvoa suhteessa muuhun väestöön, mutta sähköiset verkot ovat myös riski internetissä olevan rasistisen aineiston ja häirinnän vuoksi. Romanilapset ja -nuoret tulee suojata tältä sekä muilta kaikilla lapsia ja nuoria koskevilta nettivaaroilta.

Romanilasten ja -nuorten esittämät huolet tulee ottaa vakavasti kaikkialla yhteiskunnassa: nuorten tasapainoisuutta ja tulevaisuuden uskoa uhkaavat negatiivinen mediaviestintä, huoli ohjaamisesta ja kannustuksesta jatko-opintoihin hakeutumisessa sekä siitä, takaako ammatillinen koulutus työllistymisen. Pelko syrjinnästä vaikuttaa niihinkin romanilapsiin ja -nuoriin, jotka ovat saaneet hyvät eväät elämäänsä. Selvityksessä saatua tietoa tulee hyödyntää romanilasten koulunkäyntiä tukevissa hankkeissa ja muussa vaikuttamistyössä. ●

I. Johdanto

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista Suomessa. Yhtenä painopisteenä tässä työssä on eri vähemmistöihin kuuluvien lasten hyvinvoinnin seuranta selvittämällä lasten omia kokemuksia ja ajatuksia elämästään. Tämän selvityksen tarkoituksena on antaa puheenvuoro suomalaisille romanilapsille ja -nuorille ja kuulla heitä oman arkensa ja elämäntapansa asiantuntijoina.

■ Vuonna 2008 lapsiasiavaltuutettu selvitti saamelaislasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista Suomen saamelaisalueella (Rasmus 2008). Tavoitteena oli tuoda esille saamelaislasten omia näkemyksiä elämästään. Myös tämän romanilasten elämää käsittelevän selvityksen avainkäsitteinä ovat lapsen oikeudet ja hyvinvointi, ja tärkeimpänä tavoitteena on vähemmistöryhmään kuuluvien lasten oman äänen tuominen esiin.

Romanikulttuuri ja saamelaiskulttuuri toki eroavat toisistaan paljon. Näin ollen nämä kaksi selvi-

tystäkin ovat varsin erilaiset. Tämän selvityksen tekemisen kannalta erityisesti romanikulttuurin alueellinen hajaantuneisuus on ollut merkittävä seikka. Saamelais selvitys toteutettiin maantieteellisesti rajatun Suomen saamelaisalueella, vaikka saamelaislapsia asuukin eri puolilla Suomea. Tässä selvityksessä vastaavaa alueellista rajausta ei ollut perusteltua tehdä, sillä mitään erityistä romanialuetta ei ole olemassa vaan Suomen romanit ovat hajaantuneet eri puolille Suomea ja osa myös Ruotsin puolelle. Näin romanilasten asuin- ja elinympäristöt ovat hyvin moninaisia.

Lapsen oikeudet kuuluvat kaikille lapsille tasavertaisesti etnisestä taustasta ja asuinpaikasta riippumatta. Vaikka romanit ovat merkittävä etninen vähemmistö Suomessa, romanilasten hyvinvoinnista ja heidän omista kokemuksistaan on olemassa hyvin vähän tutkimustietoa. Tietoa pyritään lisäämään tämän haastatteluihin perustuvan selvityksen avulla. Selvitykseen on haastateltu 10–18-vuotiaita, eri puolilla Suomea ja erilaisissa asuinympäristöissä asuvia romanilapsia ja -nuoria. Tähän ikävaiheeseen osuvat ala- ja yläkoulun taitekohta sekä peruskoulun jälkeisen koulutuksen ja elämän suunnittelu. Niinpä selvityksessä korostuvat nämä teemat.

Selvitystä varten on haastateltu myös lasten- ja nuorten parissa toimivia romani aikuisia. Näiden haastattelujen ja keskustelujen avulla selvityksen laatijoiden on ollut helpompi tulkita romanilasten arkea.

Selvityksen tuottaman tiedon pohjalta lapsiasia- valtuutettu esittää julkaisun lopussa toimenpidesuosituksia paikallisille ja kansallisille päättäjille, koulutuksen järjestäjille ja muille aikuisille. Tulokset välitetään päättäjille ja niitä käytetään romanilasten hyvinvoinnin ja palvelujen parantamiseksi.

Lasten oikeudet määrittellään YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa, jonka Suomi on ratifioinut vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Lapselle on turvattava oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista, ja lapsella on oikeus esittää näkemyksensä ja tulla kuulluksi häntä itseään koskevissa asioissa. Lapsen edun on oltava ensisijalla aina, kun tehdään lapsia koskevia päätöksiä, lakeja tai ratkaisuja yhteiskunnan kaikilla aloilla.

Lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioimalla Suomi on sitoutunut noudattamaan myös etnisten vähemmistöjen kannalta merkittävää artiklaa 30: *Niissä maissa, joissa on etnisiä, uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöryhmiä tai alkuperäiskansoihin kuuluvia henkilöitä, tällaiseen vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaansa kuuluvalta lapselta ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa*

omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään. Näiden etniseen vähemmistöön kuuluvan lapsen kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen tarkastelu on tässä selvityksessä keskeisellä sijalla, mutta romanilasten hyvinvointia tarkastellaan myös muiden oikeuksien näkökulmasta, lapsen oikeuksien sopimuksen kokonaisuuden kannalta.

Hyvinvoinnin määritelmiä ja -mittareita on lukuisia. Erik Allardtin (1976) määritelmän mukaan hyvinvointi on – ihmisen itsensä tulkitsemana – perustarpeiden tyydyttymistä. Allardtia mukaillen hyvinvointiin liittyy kolmen eri ulottuvuuden perustarpeiden tyydytystä: aineellisten ja ei-henkilökohtaisten perustarpeiden, ihmisten välisiin suhteisiin ja identiteettiin liittyvien tarpeiden sekä yhteiskuntaan integroitumisen tarpeiden toteutuminen. Tutkimuksissa hyvinvointi-indikaattoreina käytetään yleisesti esimerkiksi elinoloja, elinympäristöä, terveyttä, elämäntapoja ja elämäntilannetta. Hyvinvoinnin määrittelemisen ja mittaamisen painopiste on siirtymässä aineellisen vaurauden korostamisesta elämisen merkityksellisyyden ja ihmissuhteiden arvostamiseen sekä huono-osaisuuden välttämiseen.

Tässä selvityksessä hyvinvointia lähestytään romanilapsen subjektiivisen kokemuksen kautta: miten hyvinvointi syntyy lapsen arjessa ja muotoutuu henkilökohtaisena kokemuksena ja miten lapset siitä kertovat (vrt. Raijas 2008). Tarkastelun alla eivät siis ole esimerkiksi lasten terveyden tai perheiden taloudelliseen hyvinvointiin liittyvät seikat vaan se, miten lapset arkielämässään mieltävät hyvinvointinsa: mikä on hyvin ja mikä voisi olla paremmin. Selvityksessä pohditaan myös, millä keinoilla lapsen oikeuksien toteutumista ja hyvinvointia voisi parantaa.

Tämän selvityksen tärkeimpänä tehtävänä on ollut antaa romanilapsille ja -nuorille mahdollisuus kertoa omia näkemyksiään elämisestä romanina 2000-luvun Suomessa. ●

2. Selvityksen toteutus

2.1

Romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutuminen -hanke

Tämän selvityksen suunnittelu aloitettiin keväällä 2008. Alustavan suunnittelun jälkeen lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula kokosi yhteistyöverkoston, jossa olivat edustettuina lapsiasiavaltuutetun toimisto, Jyväskylän yliopisto, Romaniasiaain neuvottelukunta (RONK), vähemmistövaltuutetun toimisto sekä eri lääninhallitusten romaniasioista vastaavat suunnittelijat. Ensimmäisessä yhteistapaamisessa nimettiin hankkeelle ohjausryhmä, jossa oli edustus lapsiasiavaltuutetun toimistosta, Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitokselta, Romaniasiaain neuvottelukunnasta ja eri lääninhallituksista.

Ohjausryhmän kokoamisen jälkeen aloitettiin hankkeen jatkosuunnittelu ja laajempi tiedottaminen. Hankkeesta tehtiin eri medioille suunnattu lehdistötiedote, painettiin hanke-esite jaettavaksi sekä käännettiin romanikielelle esite, joka sisältää lyhennelmän lapsen oikeuksien sopimuksesta. Projektia esiteltiin valtakunnallisissa romanitapahtumissa ja useissa paikallisissa romanityöryhmissä vuosina 2008 ja 2009. Lisäksi hanke tuli esiin monissa romaneille suunnatuissa medioissa. Tiedotteissa ja hanke-esitteessä kerrottiin hankkeen tavoitteista ja käytännön toteutuksesta ja annettiin projektitutkijoiden yhteystiedot. Laajalla tiedotuksella pyrittiin saamaan koko romaniyhteisö tietoiseksi hankkeesta ja samalla helpottamaan haastatteluyhteyksien luomista.

Selvityksen tekoa on rahoittanut Alli Paasikiven Säätiö. Tutkijoiden palkkakustannusten lisäksi säätiö on rahoittanut haastattelumatkojen kulut. Alli Paasikiven Säätiö on samanaikaisesti tukenut myös FT Airi Markkasen romanilasten kasvatusta käsittelevää tutkimusta.

Selvityksen teko aloitettiin varsinaisesti 1.10.2008. Tutkijoina hankkeessa toimivat FM Pekka Junkala ja B.A. Sanna Tawah Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitokselta. Selvityksen raportin käsikirjoitus valmistui maaliskuun 2009 lopussa. Ohjaus-

ryhmän jäsenten lisäksi käsikirjoitukseen pyydettiin kommentteja eri tahoja edustavilta romaneilta ja muilta romaniasioihin perehtyneiltä asiantuntijoilta.

2.2

Haastateltavien tavoittaminen ja haastattelut

Tutkimuksen aineistot on tuotettu teemahaastattelujen avulla. Haastateltaviksi tavoiteltiin eri puolilla Suomea asuvia ja erilaisia romanilapsuuksia eläviä 10–18-vuotiaita lapsia. Tarkoituksena oli haastatella niin kaupungeissa kuin maaseudulla asuvia romanilapsia ja -nuoria.

Eri puolella Suomea asuvien romanilasten tavoittaminen ja haastattelulupien saaminen oli romaniväestön ulkopuolelta tuleville tutkijoille haastavaa. Haastatteluyhteyksien luomisessa korvaamattomana apuna olivat paikalliset romaninyhdyshenkilöt, jotka auttoivat tutkijoita romaniyhteisön luottamuksen saavuttamisessa ja kontaktien luomisessa romaniperheisiin. Ilman romaninyhdyshenkilöitä haastateltavien tavoittaminen olisi ollut hyvin vaikeaa. Eri paikkakuntien avainhenkilöiden tavoittamisessa puolestaan suureksi avuksi olivat hankkeen ohjausryhmän jäsenet. Myös monenlaisissa romanitapahtumissa luodut kontaktit auttoivat tutkijoita paikallisten yhdyshenkilöiden ja sitä kautta haastateltavien tavoittamisessa.

Haastatteluja tehtiin projektin aika- ja taloudellisten resurssien rajoissa mahdollisimman kattavasti eri puolilla Suomea. Eri paikkakunnilla yhteyksiä luotiin eri tavoin. Useimmiten yhdyshenkilö ohjasi haastattelijat suoraan haastatteluihin suostuneisiin romanikoteihin. Osassa yhteydet luotiin kerhojen ja muiden romanien ryhmätapaamisten kautta. Osa haastatteluista tehtiin kouluissa.

Luonnollisesti eri haastattelupaikoilla oli omat hyvät ja huonot puolensa. Romanikodeissa tehdyt haastattelut olivat luontevia ja haastatteluluvat järjestyivät vanhempien kanssa kasvotusten keskustellen. Haastatteluilmapiiri kodeissa oli yleensä vapautunut ja tutkijat otettiin koteihin lämpimästi vastaan.

Toisaalta vanhempien ja muiden romanien läsnäolo, vaikka he eivät olisi olleetkaan kuuloetäisyydellä, saattoi vaikuttaa haastateltavan vastauksiin. Esimerkiksi kotiin ja sukuun liittyvistä teemoissa oltiin tällöin varovaisia, tosin haastatteluteemoissa ei käsitelty erityisen arkaluontoisia asioita. Kouluissa puolestaan vastauksia saattoi sävyttää ”koulumaisuus” ja ”oikeiden” vastausten tavoitteleminen. Kerhotiloissa tehdyt haastattelut saattoivat kärsiä viereisen kerhotilan yleisestä hälinästä ja ”menosta ja meiningistä”.

Haastateltaviksi valikoitui todennäköisesti keski-vertoromanilasta tai -nuorta paremmin koulussa menestyviä romaneja, koska suuri osa haastateltavista tavoitettiin romanikielenopettajien ja muiden romanitaustaisten tukihenkilöiden kautta. Saatu tuki ja rakenteiden toimivuus on todennäköisesti auttanut koulussa menestymiseen.

Tämä haastateltavien valikoituminen tulee ottaa huomioon tehtäessä selvityksen tulosten pohjalta tulintoja romanilasten ja -nuorten hyvinvoinnista yleisemmin ja päätelmiä heidän mahdollisesti tarvitsemistaan tukitoimista. Selvityksessä käytetty laadullinen tutkimussote ei muutoinkaan mahdollista tilastollisten yleistysten tekemistä: muutamien kymmeneen haastateltujen esittämien ajatusten pohjalta ei voi sanoa tuntevansa kaikkien Suomen romanilasten ja -nuorten ajatuksia. Haastateltujen lasten ja nuorten taustojen moninaisuus on kuitenkin taannut rikkaan aineiston, jonka pohjalta on ollut mahdollista tarkastella romanilapsuutta ja -nuoruutta yksittäistapauksia yleisemmällä tasolla.

Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina kahta parihaastattelua lukuunottamatta. Haastattelut toteutettiin ennalta suunnitellun mutta vapaamuotoisen teemahaastattelurungon mukaan (ks. Liite 1). Teemahaastattelut soveltuivat tähän tutkimukseen hyvin, koska teemahaastattelu on samalla jäsennelty mutta joustava menetelmä, ja se tarjoaa myös mahdollisuuden vapaamuotoiseen keskusteluun. Haastatteluja pidetäänkin hyvänä tutkimusmenetelmänä silloin, kun pyritään saamaan tietoa vähän tunnetuista aiheista, jolloin tutkijan on vaikea ennakoida vastausten sisältöä. Teemahaastatteluissa tutkittavat henkilöt saavat

aktiivisen roolin ja he voivat tuoda esiin heitä koskevia asioita oman tahtonsa mukaan. Vaikka haastatteluteemat olivat eri-ikäisille haastatelluille samat, kysymysten muotoiluissa ja painotuksissa otettiin huomioon haastateltavan ikä. Haastattelut, niiden analyysin ja tulkinnan ovat tehneet hankkeen tutkijat Pekka Junkala ja Sanna Tawah. Tutkimuksen onnistumisen kannalta oli hyvä, että haastattelijoina oli molempien sukupuolten edustaja.

Haastattelut aloitettiin kertomalla haastateltavalle, mikä on haastattelun tausta ja tarkoitus. Haastattelujen alussa korostettiin sitä, että mihinkään kysymykseen tai teemaan ei tarvitse vastata, jos ei halua. Lisäksi painotettiin, ettei kysymyksiin ole oikeita vastauksia vaan kaikki mielipiteet ovat oikeita ja että haastattelijat haluavat kuulla juuri kunkin lapsen oman näkemyksen kustakin teemasta. Eri ikäisille haastateltaville tutkimuksen tausta selitettiin hiukan eri sanoin. Esimerkiksi erään parihaastattelun alussa 10- ja 11-vuotialle romanilapsille kerrottiin haastattelusta näin:

Joo, no määhän kerron ensi alkuun minkä takia määhän otin teitä täällä haastattelemaan ja haluaisin kysellä teidän mielipiteitä. Mun nimi on Sanna ja mä oon Jyväskylästä. Mulla on semmonen työ, että me haluttais selvittää romanilasten mielipiteitä ja ajatuksia minkälaista on olla ja elää romanilapsena nykyaikana. Ja ihan sen takia olen tänne tullu. Ja tosi hienoa, että te ootte molemmat rohkaistunu tähän haastatteluun lähtemään. Ja enemmänki olis sillei, että keskustellaan sillei ihan avoimesti, että ei tarvi, ei tarvi jännittää, ei oo mitään vaikeita kysymyksiä, eikä semmosia että olis oikea tai väärä vastaus. Että ihan mitä ite haluatte kertoa, ja sitten jos on joku semmonen asia, mihin ette halua vastata niin sanotte että ei, en halua vastata tai ei oo mitään semmosta. Että jos näin lähetään. Mulla olis semmosia ihan perusjuttuja, kuten koulusta ja teidän harrastuksista ja vapaa-ajasta ja vähän kodista ja sitte romanikulttuurista mitä te ite siitä ajattelette ja semmosta. Miltä tuntuu?

Lasten puheliaisuudessa ja persoonallisuuksissa oli eroja – aivan kuten aikuistenkin luonteenpiirteissä. Toiset haastateltavat olivat varautuneempia haastattelutilanteissa kuin toiset. Usein vastaukset alkoivat laajentua haastattelun myötä, kun alkujännityksestä oli päästy.

Haastattelujen lisäksi romanikentän kokonaisuutta ja romanilasten tilannetta auttoivat hahmottamaan muut keskustelut romanilasten ja -nuorten kanssa eri tilaisuuksissa, kodeissa ja kouluissa. Myös vapaamuotoiset kahvipöytäkeskustelut romanivanhempien kanssa toivat tutkijoille romanilasten elämään ja koko romanikulttuuriin uutta näkökulmaa. Lisäksi ymmärrystä romanilasten elämään saatiin useista sähköposti- ja puhelinkeskusteluista romani aikuisten kanssa.

2.3 Aineiston tulkinta ja tutkimusetiikka

Kaikki haastattelut tallennettiin diginauhureilla ja nauhoitukset purettiin tekstimuotoon. Tällöin nimet ja muut mahdolliset tunnistetiedot jätettiin purkamatta. Tekstimuotoon purettu haastatteluaineisto käytiin läpi teemoittain ja eri tutkimusteemoista etsittiin yhdistäviä, usein toistuvia aiheita. Saatua haastatteluaineistoa käsiteltiin luottamuksellisesti ja tutkimus on raportoitu siten, ettei yksittäisen lapsen tai perheen tunnistaminen siitä ole mahdollista. Yksityisyydensuojan turvaamiseksi tässä raportissa ei tuoda esiin edes haastattelupaikkakuntia. Haastatteluaineisto arkistoidaan anonyymissa muodossa ja sen käyttöoikeudet rajoitetaan tarkasti.

Haastatteluissa, selvityksen toteutuksessa ja raportin kirjoittamisessa on korostettu tutkimusetiikkaa. Ohjausryhmän kokouksissa käytettiin paljon aikaa eettisiin pohdintoihin. Tämä onkin erittäin tärkeää, kun tutkimuskohteena ovat lapset ja tässä tapauksessa vielä vähemmistökulttuuria edustavat lapset. Haastattelusitaatteja käytetään tässä raportissa kuvaamaan vastausten moninaisuutta. Ne myös tuovat romanilasten äänen konkreettisesti esiin.

2.4 Yhteenveto haastatelluista

Haastateltuja lapsia ja nuoria oli yhteensä 36, joista 14 oli tyttöjä ja 22 poikia. Lisäksi selvitykseen on haastateltu yhdeksää aikuista. Lasten haastatteluista 40% on tehty kodeissa, 40% kouluissa ja loput 20% kerho- tai muissa tiloissa. Lasten asuinpaikkakuntina haastatteluhetkellä noin kolmanneksella oli maaseutu tai maaseututajama, kolmanneksella pieni tai keskisuuri kaupunki ja kolmanneksella yli 100 000 asukkaan kaupunki. Haastateltujen lasten ja nuorten ikä- ja sukupuolijakauma on kuvattu taulukossa 1. ●

Ikä	Tytöt	Pojat	Yhteensä
10-vuotias	3	4	7
11-vuotias	1	3	4
12-vuotias	1	2	3
13-vuotias	1	0	1
14-vuotias	5	3	8
15-vuotias	1	3	4
16-vuotias	1	4	5
17-vuotias	1	2	3
18-vuotias	0	1	1
	14	22	36

Taulukko 1.
Haastateltujen lasten ja nuorten ikä- ja sukupuolijakauma.

3. Suomen romanit

Ennen siirtymistä haastatteluaineiston tuottamien tulosten tarkasteluun luodaan tässä luvussa lyhyesti katsaus Suomen romanien historiaan. Sen lisäksi tarkastellaan muutamista näkökulmista romanien asemaa ja elämää osana suomalaista nyky-yhteiskuntaa.

3.1 Romanien historiaa

Romaniväestöä on asunut Suomessa jo yli 500 vuotta. Nykyisen kielitutkimuksen perusteella romanit ovat alun perin lähtöisin Luoteis-Intiasta. Ensimmäiset romaniryhmät ovat saapuneet Eurooppaan 1300-luvulla ja Suomeen 1500-luvulla. Tällä hetkellä Suomessa arvioidaan olevan noin 10 000 romanian. Tämän lisäksi Ruotsissa asuu 3000–4000 sinne muuttanutta Suomen romanian. Tarkkaa romanien määrää ei tiedetä, koska Suomessa ei tilastoida ihmisiä etnisen alkupeuran mukaan. (OPH 2004; Suomen romanit 2004; Romano Missio.)

Romaniväestö on ollut vuosisatojen ajan Suomessa marginaaliryhmän ja vähemmistön asemassa, eikä romanien ja suomalaisen valtaväestön yhteinen historia ole ollut aina ongelmaton. Romanien elämänsä ja suhteessa yhteiskuntaan on ollut monenlaisia vaihteita eri vuosisatoina. Romaniväestön historia on ollut torjunnan, syrjinnän, vainon, kiertämisen, pakkoasuttamisen ja assimilaation värittämää. (Markkanen 2003, 43; Nygård 2001, 98; ROM-EQUAL 2007, 6). Tärkeää on kuitenkin muistaa, että romanien historia, romanikulttuurin olemassaolo ja romanien nykyinen elämänmuoto kertovat hämmästyttävästä sitkeydestä oman kulttuurin säilyttämiseksi vaikeissa yhteiskunnallisissa oloissa. Romanihistoria on siten myös selviytymistaidon, kulkemisen, kulttuurin mukautumisen, laajojen sosiaalisten verkostojen, elinkeinojen joustavuuden, perinteisen tapakulttuurin, rikkaan pukeutumiskulttuurin ja kielen sekä kaupankäynnin ja käsityöläisyyden historiaa. Syrjinnästä huolimatta romanien määrä Suomessa on kasvanut vuosisadasta toiseen. Siihen on vaikuttanut myös romanien omaleimainen elämäntapa ja halu säilyttää oma kulttuurinsa.

Panu Pulma (2006, 195–203) on jaotellut neljä valtiollisen romanipolitiikan vaihetta Suomessa. Jokaiseen niistä sisältyy ristiriitaisia pyrkimyksiä toisaalta romanien torjuntaan yhteiskunnan taholta ja toisaalta heidän integroimiseensa yhteiskuntaan. Vaiheista ensimmäinen, ”utelaisuudesta repression” kes-

ti 1520-luvulta 1600-luvun puoliväliin. Nykytiedon mukaan romaniväestöä saapui Suomeen 1500-luvulla Ruotsin, Baltian maiden ja Venäjän kautta. Tuolloin Suomi oli osa Ruotsin kuningaskuntaa. Aluksi uusiin tulokkaisiin suhtauduttiin uteliaisuudella, mutta vuosikymmenien kuluessa suhtautuminen muuttui torjuvaksi ja kielteiseksi kirkon ja valtiovallan taholta. Romaniväestöltä kiellettiin jopa sairaanhoito ja kirkolliset toimitukset. (Pulma 2006, 195; Suomen romanit 2004, 6.)

Toinen vaihe, 1600-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin, oli ”integraatiopolitiikan alun” aikaa, jonka aikana romaniväestö tunnustettiin omaksi etniseksi ryhmäksi, mutta sen kiertelevää elämäntapaa ei täysin hyväksytty valtiovallan taholta. Venäjän vallan aikana 1800-luvulla valtiovallan tavoitteena oli romanien sopeuttaminen yhteiskuntaan. Tänä ajanjaksona yksilötasolla tapahtui integraatiota paikallisoihin: merkittävä määrä romaneita oli hyväksytty paikallistasolla ”omiksi mustalaisiksi” ja heidän toimeentulonsa oli sopeutunut paikallisiin olosuhteisiin. Kolmas vaihe, ”etnisen tietoisuuden nousu ja assimilaatiopyrkimysten alku”, alkoi 1880-luvulta ja jatkui aina 1960-luvulle. Tälle ajanjaksolle olivat tyypillisiä erilaiset rodulliset, tieteelliset ja sosiaaliset selitysmallit romanien erityisyydestä. Romanipolitiikkaan muodostui taistelu eristämispolitiikan ja toisaalta romaneita sopeuttamaan pyrkivän yhteiskuntapolitiikan välille. Eristämispolitiikka torjuttiin, mutta johdonmukaista sopeuttamispolitiikkaa ei myöskään saatu aikaiseksi lainsäädäntötasolla. Romaniväestön elämän kannalta merkittäväksi tuli paikallistasolla käytännössä tapahtunut hyväksyntä tai torjuminen. (Pulma 2006, 199.) Suomen itsenäistyessä 1917 romanit saivat Suomen kansalaisuuden muiden kansanryhmien tavoin. Romanien osallistuminen Suomen käymiin sotiin 1939–1945 vaikutti merkittävästi romanien kansalliseen identifioitumiseen Suomen kansalaisiksi. (Suomen romanit 2004, 6–7.)

Suuri muutos romaniväestön asemassa tapahtui 1950–1960-luvuilla, jolloin romanien perinteiset elinkeinot, kuten käsityöammatit, hevosammatit ja maatalouteen liittyvät elinkeinot, tulivat joko ko-

konaan tarpeettomiksi tai ainakin vähenivät yhteiskunnan teollistuessa ja kaupungistuessa (Markkanen 2003, 13). Yhteiskunnan teollistumisen ja kaupungistumisen myötä koulutuserot kasvoivat romaniväestön ja valtaväestön välillä. Suomalaisessa koulujärjestelmässä ei juuri otettu huomioon romanilapsen omaa taustaa. Romaniväestö ei kokenut koulutusjärjestelmää omakseen, eivätkä he tunteneet tarvetta menestyä valtaväestön ehdoilla. Romaneille riitti oman ryhmän antama hyväksyntä ja arvostus. Näistä syistä johtuen romaninuorten koulutustaso on vuosikymmeniä ollut selvästi heikompi kuin valtaväestön. Ilman koulutusta romanit ovat joutuneet eriarvoiseen asemaan niin työelämässä kuin laajemmin yhteiskunnassa. 1980-luvulta alkaen romanien koulutustilanne on tosin huomattavasti parantunut. (Hedman 1998.)

Pulma (2006, 201) kutsuu tätä neljättä, 1960-luvulta alkanutta ja edelleen jatkuvaa vaihetta ”vähemmistöoikeuksien ja etnisen heräämisen ajaksi”. Siihen liittyy kansainvälinen aktivoituminen vähemmistöoikeuksien suojaamisessa, joka läpäisi myös suoma-

laisen romanipoliittisen kentän ja johti Mustalaisasiain neuvottelukunnan perustamiseen 1956 sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen. Romaniväestö ja romanijärjestöt alkoivat itse tehdä romanipoliittikkaa ja määrittellä sen tavoitteita.

3.2 Romanit nyky-yhteiskunnassa

Viime vuosikymmenien aikana romanien asema ja yhdenvertaisuus valtaväestön kanssa on parantunut. Suomen romanipoliittikkaa tällä hetkellä hallitseva periaate on pyrkiä ottamaan huomioon romanien omia odotuksia ja toiveita romaniväestöä koskevissa asioissa ja toimenpiteissä. Mustalaisasiain neuvottelukunnan nimi muutettiin Romaniasiain neuvottelukunnaksi (RONK) vuonna 1989 ja se sai päätoimisen sihteerin. RONK toimii romanien ja viranomaisten yhteistyöelimenä, ja sen tehtäviin kuuluu seurata romaniväestön asemaa Suomessa ja pyrkiä parantamaan sitä koulutuksen ja työllisyyden edistämisen keinoin.

Sarita Friman-Korpela, pääsihteeri, ylitarkastaja,
Romaniasiaain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö:

Romanilapset Euroopassa

Romanit ovat Euroopan suurin vähemmistöryhmä: heitä on eri arvioiden mukaan 8–12 miljoonaa. Romanit ovat kieleltään, kulttuuriltaan, uskonnoltaan ja tavoiltaan heterogeeninen ryhmä. Ryhmän sisälle kuuluvat myös monin tavoin syrjinnästä ja syrjäytymisestä kärsivät romanilapset. Romanilasten katsotaan kuuluvan kaikkein heikoimpiosaisten ryhmään Euroopassa. Suuri romaniperheistä kärsii kroonisesta köyhyydestä. Muita lasten kannalta tärkeimpiä sosioekonimisia ongelmia ovat henkilöllisyystodistusten puute, koulutuksen ongelmat, heikko hygienia, puutteellinen terveydenhoito ja huono ravinto sekä yhteiskunnan rasistiset asenteet.

Euroopan romanilasten tilannetta tarkasteltaessa on vaikea uskoa puhuttavan todellakin Euroopasta. Monet asiantuntijat vertaavatkin romanilasten tilannetta kehitysmaihin. Jo romaniväestön demografinen rakenne poikkeaa muista eurooppalaisista, sillä alle 18-vuotiaat ovat romaniväestön suurin ikäryhmä. Toisaalta romanien keskuudessa lapsikuolleisuus on selvästi yli eurooppalaisen keskitason, joissakin maissa jopa yli 10 %.

Tällä hetkellä suuri osa Euroopan romanilapsista ei aloita koulunkäyntiä lainkaan ja koulunsa aloittaneiden romanilasten keskeyttämisprosentti on moninkertainen pääväestön lapsiin verrattuna. Joissakin maissa kiertävä elintapa ja henkilöllisyystodistusten puute jättää monet romanit koulun ulkopuolelle. Romaniväestöön suunnatuissa toimenpiteissä nähdään yleisesti, että laadukkaaseen koulutukseen pääseminen on avaintekijä romanilasten paremman tulevaisuuden takaamiseksi.

Suomalaisittain on vaikea ymmärtää, kuinka vakava romanilasten tilanne monissa maissa on ja kuinka syvään juurtuneesta syrjinnästä ja syrjäytymisestä on kyse. Olemme siinä onnekaassa asemassa, että universaali hyvinvointivaltio takaa peruspalvelut aidosti kaikille: Romanilapset käyvät meillä samoja kouluja kuin kaikki muutkin lapset, käyttävät samoja sosiaali- ja terveyspalveluja kuin muu väestö, asuvat samoilla asuinalueilla ja suhteellisen samantasoisesti kuin muutkin suomalaiset. Suomen lisäksi vain harvassa eurooppalaisessa maassa romanilapset elävät yhtä integroituneesti osana ympäröivää yhteiskuntaa.

Kansainvälisessä yhteisössä on herätty romanilasten hätään. Muun muassa Euroopan neuvostossa, Euroopan unionissa ja Euroopan yhteistyö- ja turvallisuusjärjestö ETYJ:ssä on romanilasten elinolojen parantamiseksi käynnissä paljon hankkeita. Euroopan unioni on ilmaissut pitävänsä tärkeänä romanien yhdenvertaisuuden ja osallisuuden lisäämistä. Komissiolta ja jäsenvaltioilta edellytetään romaneihin kohdistettuja toimenpiteitä vuosina 2009 ja 2010. Nämä toimenpiteet tulee kohdistaa sinne, missä hätä on suurin, ja niissä on huomioitava romanilapset erityisen haavoittuvana ryhmänä.

Kansainväliset sopimukset ovat tärkeitä välineitä romanilasten aseman parantamiseksi kaikkialla maailmassa. Erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimus on kattava ja universaali sopimus, jonka tehokkaalla toimeenpanolla voidaan muuttaa pysyvästi romanilasten elinolosuhteita ympäri maailman. Romanilasten oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen on ensisijaisesti jokaisen maan hallituksen vastuulla.

Ongelmista huolimatta on romanilapset osattava nähdä ensisijaisesti lapsina ja vasta sitten vähemmistöryhmän edustajina ja mahdollisen syrjinnän kohteina. Jokaisen lapsen on saatava olla lapsi. ●

Vuodesta 1998 alkaen on perustettu myös alueellisia romaniasiain neuvottelukuntia (ARONK) lääninhal- litusten yhteyteen. 2000-luvulla on lisäksi perustettu paikallisia romanityöryhmiä kunta- ja kaupunkitasol- la helpottamaan ja parantamaan romanien ja paikall- liviranomaisten yhteistyötä. Valtakunnallisella ja alu- eellisilla romaniasiain neuvottelukunnilla ja paikallis- työryhmillä on ollut suuri merkitys romaniväestön aseman parantamisessa, romaniasioden tiedotuksen kehittämisessä sekä koulutus- ja työllistymiskysymys- ten edistämässä. Romanipolitiikan ja -koulutuksen muutoksentehtävänä on ollut myös Opetushallitukseen 1994 perustettu romaniväestön koulutusryhmä (ai- emmin -tiimi), joka kehittää ja toteuttaa romaniväes- tön koulutusta sekä edistää romanikielen- ja kulttuu- rin tuntemusta.

Nykyisin romanit ovat Suomessa tunnustettu kie- li- ja kulttuurivähemmistö, jolle on perustuslaissa tur- vattu samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillekin kansalaisille. Vuoden 1995 perustuslakimuutoksessa romaniväestön vähemmistöasema turvattiin ensim- mäistä kertaa. Perustuslaki velvoittaa julkisen vallan ylläpitämään ja tukemaan romanikielen ja kulttuu- rin kehittämistä yhdessä romaniväestön kanssa. Myös koululakeja uudistettiin vuonna 1999 niin, että roma- nikieltä voidaan opettaa romanioppilaalle äidinkielenä kaksi tuntia viikossa, jos opetusryhmässä on vä- hintään neljä lasta. Vuonna 2000 muutettiin vuoden 1995 päivähoitoasetusta, joka koskee sekä päivähoi- toa että esiopetusta. Asetuksen mukaan romanikielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä romaniväestön kanssa kuuluu päivähoiton ja esiopetuksen kasvatus- tavoitteisiin. (OPH 2004.)

Suomi on sitoutunut myös useisiin kansainvälisiin vähemmistöryhmiä koskeviin sopimuksiin. Euroopan unionin (EU) jäsenenä Suomelta edellytetään toimen- piteitä etnisen syrjinnän ja rasismien ehkäisemiseksi. Suomi on allekirjoittanut vuonna 1992 ja vahvistanut vuonna 1998 kaksi merkittävää sopimusta, jotka tur- vaavat Euroopan alueellisten vähemmistökielten ja vä- hemmistöjen oikeuksia. Suomi on näissä sopimuksis- sa nimennyt romanikielen ei-alueelliseksi vähemmis- tökieleksi ja nimennyt romanit ja saamelaiset perintei-

siksi kansallisiksi vähemmistöiksi. Lisäksi vuonna 2004 astui voimaan EU:n rasismidirektiiviin ja työsyörintä- direktiiviin perustuva yhdenvertaisuuslaki, jossa kiel- letään kaikki välitön ja välillinen syrjintä sekä julkises- sa että yksityisessä toiminnassa. Tosiasiassa lainsäädän- nön tarjoama suoja on ollut romaniväestölle riittämä- töntä, koska he kokevat edelleen arkielämässään syr- jintää valtaväestön taholta. Erityisesti romaninaiset ko- kevat usein kaksinkertaista syrjintää sekä etnisen taus- tansa että sukupuolensa ja perinteisen pukeutumisen- sa vuoksi. (Suomen romanit 2004, 5–6.)

Yksi keskeinen romaniväestön eriarvoisuutta yllä- pitänyt tekijä Suomessa on ollut palkkatyön korkea arvostus ja sosiaalisen paikan ansaitseminen yhteis- kunnassa työn kautta. Romanit ovat olleet heikom- min koulutettuja kuin valtaväestö ja heihin on koh- distunut erilaisia ennakkoluuloja ja syrjiviä asenteita. Romanilapsista ja -nuorista monet ovat myös olleet osittain syrjäytyneitä suomalaisesta koulutusjärjestel- mäst. Näistä syistä johtuen romanien työnsaanti on ollut vaikeaa, jolloin ”paikan ansaitseminen” suoma- laisessa yhteiskunnassa ei ole ollut helppoa. (ROM- EQUAL 2007, 11, 44; OPH 2004.) Viime vuosina romanit ovat etsineet entistä aktiivisemmin keinoja osallistua yhteiskunnan toimintoihin koulutuksen ja työllistymisen kautta. Romanivanhemmat ovat huo- manneet koulutuksen tärkeyden, ja he haluavat lap- silleen parempaa elämää kuin heillä itsellään on ollut. Lisäksi yhteiskunta on vähitellen monikulttuuristu- nut ja siinä on aiempaa helpompi toimia, kouluttau- tua ja työskennellä oman kulttuurinsa edustajana ta- sa-arvoisena muiden kanssa. (Markkanen 2003, 11.)

Romanien keskuudessa perinteiset ammattialat, kuten taide-, käsityö- ja hevostenhoitoon ja raviur- heiluun liittyvät ammatit, ovat edelleen suosittuja. Niiden rinnalle ovat voimakkaina nousseet sosiaali- ja terveysala, IT-osaaminen, romanikielen ja -kulttuu- rin opetus sekä musiikkiin liittyvät ammatit. Ammat- tiosaamisesta, aikuiskoulutuksesta ja koulutustason noususta huolimatta romanit kokevat edelleen syr- jintää työmarkkinoilla ja heidän työllisyystilanteen- sa on huono. Arvion mukaan puolet työikäisistä ro- maneista Suomessa on työttöminä. (ROM-EQUAL

2007, 44–45; Romanian pitkä matka työn markkinoille – Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä 2008.)

Romanikielellä on historiallisesti ollut suuri merkitys romaniväestön kulttuuri-identiteetin rakentajana. Romanikieli on ollut romaniyhteisön perhe- ja salakieltä, joka on pidetty tiukasti yhteisön sisäisenä kommunikointimuotona. Sen avulla on identifioitua osaksi ryhmää, mutta myös erottautua valtaväestöstä. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeisten yhteiskunnallisten muutosten myötä romanikielen taito on huomattavasti vähentynyt. Nuoret eivät enää opi romanikieltä luonnollisesti ja kielestä on tullut uhanalainen. Tärkeimpiä kielensäilyttämiseen tärkeitä toimenpiteitä ovat olleet romanikielen opetus ja romanikielisten oppimateriaalien tuottaminen. Romanikieltä on opetettu kurssimuotoisesti 1970-luvulta lähtien mutta peruskouluissa vasta vuodesta 1989 ja lukioissa vuodesta 1999 lähtien. (Lindberg et al. 2004; Granqvist 2006, 4; Åkerlund 2006, 29.)

Romanikielen opetuksen asema on edelleen haastava, sillä opettajista on pulaa, eivätkä kaikki kunnat järjestä romanikielen opetusta nykyisen koululainsäädännön puitteissa: koululainsäädäntö ei suosituksesta huolimatta velvoita kuntia järjestämään romanikielen opetusta (Åkerlund 2006, 30). Opetushallituksen perusopetusprojektin selvityksen mukaan vuosina 2000–2001 peruskoulun romanioppilaista vain 8,5 % osallistui romanikielen opetukseen. Romanikielen opetusta tarjottiin pääasiassa kaksi tuntia viikossa. (Romanilasten perusopetuksen tila... 2004.)

Romanikulttuurin keskeisiä ja edelleen vahvoja piirteitä ovat perheen ja suvun merkittävä asema ja yhteenkuuluvuus romaniyhteisössä, tapakulttuuri, perinteinen pukeutuminen ja elämäntapa, vanhempien kunnioitus ja kulttuurin määrittämät moraalikäsitteet (Ollikainen 1995, 52). Romanian perhekäsitys on laajempi kuin valtaväestön käsitys ”ydinperheestä”. Romaniperheeseen kuuluvat isovanhemmat, tädit, sedät ja kaukaisempiakin sukulaisia, joiden kaikkien kanssa pidetään tiiviisti yhteyttä. Romanian perhelämää kuvataan kuitenkin usein kliseisesti. Nykyisin perhemuodot vaihtelevat käytännössä yksinhuoltaja-

perheistä suuriin perheyhteisöihin, eikä yksiselitteisiä kuvauksia romanikulttuurin vaikutuksista perhe-elämään ole mahdollista antaa.

Romanikulttuurin perinteiset arvot näkyvät kuitenkin yhä esimerkiksi lasten kasvatuksen ihanteissa. Vanhempien ihmisten kunnioitus ja oikeanlainen käytös kuuluvat kasvatustavoitteisiin. Ihanteena on, että romanitavat ja kaunis käytös opitaan katsomalla mallia vanhemmilta ja isovanhemmilta (Markkanen 2003, 109). Lasten kotihoitoa arvostetaan edelleen, koska lasten ja kodin hoitaminen on perinteisesti ollut naisen arvostuksen mittari ja kunnia-asia. Lasten kotihoito on ehkä koettu myös turvallisemmaksi, kun lasta on pystytty pidempään suojelemaan ulkopuolelta tulevilta ennakkoluuloilta ja asenteilta. Toki alle kouluikäiset romanilapset ovat olleet kotihoidossa usein myös siksi, että toinen vanhemmista on ollut kotona työttömyyden takia. Viime vuosina romanilasten osallistuminen päivähoitoon on kuitenkin yleistynyt vanhempien opiskelun ja työssäkäynnin takia. (Romano Missio.)

Romanikulttuuriin on perinteisesti liitetty myös vahvat sukupuoliroolit. Romanimies on nähty perheen päänä, joka edustaa perhettä ulospäin, kun taas nainen on ollut romaniperheen sydän, joka pitää perheen koossa. (Romano Missio.) Lapset on kasvatettu tämän sukupuolijaon mukaisesti: tyttöjen vastuulla ovat olleet kotitaloustyöt ja pojat ovat isän ja suvun miesten mallia seuraten osallistuneet ulkotöihin (Markkanen 2003, 111–112.) Viime vuosikymmeninä romaniperheiden sukupuolirooleissa on tapahtunut suuria muutoksia samoin kuin valtaväestölläkin, ja monissa perheissä eri sukupuolten perinteiset roolit liittyvät enää lähinnä kulttuuritapoihin tietyissä tilanteissa.

Lapsen kasvaessa nuoreksi häneltä vaaditaan erityistaitoa löytää oma paikkansa sekä romaniyhteisössä että romaninuorena yhteiskunnassa. Romanian keskuudessa käydään paljon keskustelua siitä, että ilman riittävää koulutusta ja ammattia romaninuoret ovat vaarassa syrjäytyä. Jokaisen nuoren haasteena on integroitua suomalaisen yhteiskuntaan niin, että hän pystyy toteuttamaan valitsemaansa elämäntapaa ja elinkeinoa omana itsenään ja kulttuurinsa edustajana. ●

4. Romanilasten ja -nuorten ajatuksia hyvinvointinsa ja oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa

Tässä luvussa puheenvuoro annetaan romanilapsille ja -nuorille. Luku perustuu hankkeen tutkijoiden tekemään haastatteluaineiston analyysiin, mutta lasten ja nuorten oman äänen kuulumiseksi analyysin takaa esitetään tekstissä paljon suoria lainauksia haastatteluista. Lisäksi alalukujen alussa esitetään lyhennelmiä niistä lapsen oikeuksien sopimuksen artikloista, jotka ovat kyseisen alaluvun sisällön kannalta keskeisimpiä.

4.1 Romanilasten ja -nuorten kasvuympäristöt

Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa, jos hänellä on hyvä ja turvallista olla heidän kanssaan.

(artikla 9)

Vanhemmilla on ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta. Heillä on oikeus saada tukea tehtäväänsä. Vanhempien tulee toimia lapsen edun mukaisesti. Valtion on turvattava päivähoidon- ja lastensuojelupalvelut.

(artikla 18)

Lapsella on oikeus yksityisyyteen, koti-rauhaan ja kirjesalaisuuteen. Hänen kunniaansa tai mainettaan ei saa halventaa.

(artikla 16)

Asuinympäristöt

Romanien historia on ollut kulkemisen historiaa. Kiertely ja kulkeminen on edelleenkin jossain määrin osa romanikulttuuria, vaikka vuosikymmenten myötä romanit ovat yhä enemmän sitoutuneet yhteen asuinpaikkaan. (Markkanen 2003, 82–86.) Kiertelyä ei kuitenkaan pidä ymmärtää päämäärättömänä kulkemisena tai harhailuna. Siihen on aiemmin liittynyt oman perheen ja perheen elinkeinon turvaaminen, mutta nykyään sosiaalinen funktio eli vieraileminen sukulaisten ja tuttavien luona eri paikkakunnilla on merkittävämpi. Nykyisin romanit asuvat muiden suomalaisten tapaan pysyvästi ja kiertäminen tarkoittaa lähinnä sukulaisissa käyntiä loma-aikoina. Haastattelujen perusteella erityisesti romaninuorten itsenäistymisvaiheeseen liittyy kiertely, johon sisältyy myös ajatus paluusta.

”*Mä ajattelin näin, että kun saan ton ammattikoulun käytyä, että sitten käyn autokortin ja sitten vähän kattelen maailmaa. (...) Kyllä mä ajattelin vähän aikaa ainakin kiertää omia paikkoja. En tiä muutanko sitten tänne takaisin vai miten.*

– 17-vuotias tyttö

”*Kyllä mä varmaan aion kierrellä joka paikassa, mutta varmaan meinaan asua täälläpäin.*

– 14-vuotias tyttö

”*Mutta en tiä jos ottaa jostain muualta miehen niin muuttaako sinne missä se asuu, mutta ensin kierrellään vähän ja katellaan ja asutaan kotona ja näin.*

– 14-vuotias tyttö

Suurin osa haastatelluista oli asunut koko ikänsä samalla paikkakunnalla ja he olivat ajatelleet jatkossakin asua kotipaikkakunnallaan tai ainakin sen läheisyydessä, kunhan ensin tekevät ”kierroksen maailmalla”. Myös ne haastatellut lapset ja nuoret, jotka olivat asuneet lyhyempiä aikoja esimerkiksi Ruotsissa, ajattelivat jäädä nykyiselle asuinpaikalle Suomeen. Haastatellut olivat pääasiassa tyytyväisiä nykyiseen asuinpaikkakuntaansa.

”*Kyllä mää täällä kotikaupungissa pysyn.*

– 14-vuotias poika

”*Tosi hyvä paikka. Täällä ei oo niin paljon rasismisuutta kuin yleensä muualla. Täällä saa ihan rauhassa elää. Ei tarvi pelätä. Ja kyllä mää tykkään tästä.*

– 17-vuotias tyttö

”*Täällä on aika monipuoliset vapaa-ajanmahdollisuudet. Täällä on helppo käydä koulua.*

– 16-vuotias poika

”*Tää on ihan hyvä ja rauhallinen paikka. (...) Kyllä täällä hyvin tulee toimeen muitten kanssa, eikä täällä tuu yleensä syrjityksi.*

– 14-vuotias poika

”*Tää on aika rauhallinen ja kyllä täällä on asiat kunnossa. (...) Täällä on tosi hyvin romanien asiat. Ei oo siinä mitään ongelmaa, että rauhallista on.*

– 17-vuotias poika

”*No ihan semmonen normaali, rauhallista. On täällä ihan kiva, kun tietää, että asuu kaikki sukulaiset ja sillee.*

– 15-vuotias tyttö

Hyvän asuinpaikkakunnan merkkinä mainittiin rauhallisuus, joka useimmiten tarkoitti sitä, että romanilapset ja -nuoret eivät kohdanneet syrjintää – tai eivät mielestään ainakaan niin paljoa kuin muilla paikkakunnilla. Kotipaikkakuntaan lapsia sitoivat ennen kaikkea sukulaisuus ja ystäväverkostot. Haastatteluissa nuoret kertoivat lähisiedulla asuvan isovanhempia ja muuta sukua. Vierailut isovanhempien ja muiden sukulaisten luo ovat usein hyvinkin säännöllisiä ja tärkeä osa lasten ja nuorten arkea.

” *Mie aika paljon mummon kanssa vietän aikaa. (...) Siinä tulee näitä vähän vanhempia ihmisiä käymään, niin laitellaan kahvia pöytään ja jutellaan siinä.*

– 14-vuotias tyttö

” *No joka päivä nähdään [isovanhempia].*

– 16-vuotias poika

” *Kyllä, käydään säännöllisesti.*

– 10-vuotias poika

” *Mun veljet asuu täällä ja isä asuu täällä. Täti ja aika paljon sukulaisia asuu täällä. (...) Päivittäin melkein [nähdään].*

– 16-vuotias poika

” *Yleensä joka lomalla me käyään siellä ja sitte täällä lähemmissä (...) niin me ollaan ihan joka päivä siel tekemisissä.*

– 12-vuotias tyttö

” *Kyllä mää harva se päivä, melekeen joka päivä.*

– 14-vuotias poika

” *Ihan voi sanoa, että jos ei päivittäin, niin ainakin viikoittain.*

– 16-vuotias poika

” *Ihan päivittäin.*

– 17-vuotias poika

Voisi sanoa, että romanilasten ja -nuorten positiiviseksi mieltämä kotipaikka rakentuu tiiviin sukulaisyhteisön varaan. Lapset pohtivat myös isojen ja pienten asuinpaikkakuntien eroa elinympäristöinä. Isojen kaupunkien huonoina puolina – sekä niissä asuvien että pienemmällä paikkakunnilla asuvien haastateltujen mielestä – nähtiin päihteiden saatavuus, jengiytyminen ja vanhempien ja suvun kontrollin ulkopuolelle joutuminen. Pääkaupunkiseutu asumisympäristönä sai niiltä romaninuorilta kritiikkiä osakseen, jotka olivat siellä joko asuneet tai oppineet tuntemaan aluetta sukulaisten tai ystävien kautta.

” *[Pääkaupunkiseudulla] on aika paljon sellasia romanilapsia et niillä ei oikeesti oo mitään, et niillä ei ole vanhempia ketkä pitää huolta niistä ja se on vähän semmonen liian iso paikka kummiskin elää pienelle lapselle ja ei siellä ole, ei siellä ole mitään mistä ne oppisi tai jotain semmosta.*

– 13-vuotias tyttö

” *Se on kuin kaksi eri maailmaa. Sanotaan näin, että kun katotaan [pääkaupunkiseudun] nuoria ja [muualla Suomessa asuvia] nuoria, niin ne eroo todella paljon. Huumeet on yleistynyt paljon pääkaupunkiseudun nuorten elämään. On siinä tosi iso ero.*

– 14-vuotias poika

” *[Kotipaikkakunta] ei oo hirmu iso ja ei ole niitä kaikkia ison maailman houkutusia.*

– 16-vuotias poika

Toisaalta jotkut nuoret kaipasivat isojen kaupunkien tarjoamia tapahtumia ja harrastusmahdollisuuksia.

” *No aika pieni paikkakunta muihin verrattuna, mutta tää on ihan tämmönen tavallinen. Täällä on ihan hyvä asuu. (...) Niin no Helsinkiin ja noihin verrattuna. Siellä tapahtuu enemmän ja nuoria on enemmän. (...) Siellä olis harrastuksia enemmän ja kaikkee tuommosta.*

– 14-vuotias tyttö

” *Pitää aika valpas olla, että löytää sitä huvia itelleen, mutta muuten tosi hyvä ja rauhassa saa olla.*

– 18-vuotias poika

Pienten paikkakuntien hyvänä puolena pidettiin isoista kaupungeista puuttuvaa rauhallisuutta ja yhteisön sosiaalista kontrollia. On mielenkiintoista, että murrosikäisetkin nuoret, joita usein pidetään aikuisten kontrollin ulkopuolelle hakeutuvina, korostivat näissä haastatteluissa juuri perheen ja romaninyhteisön sosiaalisen kontrollin tarpeellisuutta.

” *Täällä paremminkin pidetään nuoria silmällä, niin ku siellä isommissa paikoissa.*

– 14-vuotias tyttö

” *Minä ite oon semmonen, että kunnioitan vanhempia ja tiiän monia semmosia ihmisiä, että sanotaan vaikka sunnuntai-iltana oot kylällä ja vaikka se ei olis oma vanhin, niin sanoo, että menkää kottiin, niin kyllä minä tottelen sitä, kun se on vanhempi ihminen, niin minä kunnioitan sitä ja meen kottiin sillon. Että ei, sinä et oo minun isä tai äiti, en minä tottele.*

– 14-vuotias tyttö

Haastatellut olivat pääasiassa tyytyväisiä asuinpaikkakuntaansa, mutta lähiasuinympäristöä voitiin arvostella.

” *Tää ympäristö tässä. Tää ei ole hyvä. (...)
Täällä on humalaisia ja kaikkea semmosta.*

– 10-vuotias tyttö

Haastatellut asuivat erilaisissa asumismuodoissa, mutta yhteistä lähes kaikille oli, että tulevaisuudentoiveissa oma ja laadukas asunto nostettiin ykkösasiaksi.

Koti yhdessä olemisen ja kohtaamisten paikkana

Romanikodit ovat yhdessä olemisen ja kohtaamisen paikkoja, tästä lapset ja nuoretkin mainitsivat haastatteluissa. Useimmiten myös haastatteluvierailujen aikana kodeissa oli perheenjäsenten ja lähisuvun lisäksi kyläilemässä muuta sukua ja romaniystäviä. Näin tavoitettiin myös uusia haastateltavia ja haastatteliijoillekin konkretisoitui romanien ydinperhettä laajempi perhekäsitys. Myös lapset toivat haastatteluissa esiin kodin rajojen avoimuuden.

” *Yksi asia on se, että monesti jos mulla on kavereita meillä kotona, niin meillä ei ole sillei, että me sovitaan, että joo, että sä tuut vaikka viides päivä yhdettätoista ja sillei, että ne vaan tulee, jos ollaan kotona niin tulee, niin se on erilaista kuin valtaväestöllä. Mut sitte mun kaverit tietää sen, että meillä on sillä lailla, kun mä oon kertonut siitä.*

– 12-vuotias tyttö

Kodista kysyttäessä lapset kuvasivat usein tekevänsä kotona ”tavallisia asioita”, toisin sanoen yhdessäoloa perheen kanssa, seurustelua, sukulaisten tapaamista, tietokoneella oloa ja television katselua, sekä leikkimistä kodin pihalla tai lähiympäristössä ja kavereiden tapaamista. Kotiin liittyen tytöt nostivat esiin kotitöiden teon.

” Mää yleensä pidän mun huoneen, mun oman huoneen kunnossa ja välillä joskus imuroin, tyhjennän astiakonetta ja tämmöstä.

– 12-vuotias tyttö

” No pienestä saakka tietenkkin ruvetaan jo opettamaan [kotitöitä] jotta sitten vähän isompana oppii sen ja sillälaillla.

– 13-vuotias tyttö

Kodin romanitavoista kaikki haastatellut eivät olleet innokkaita kertomaan. Haastattelijat kunnioittivat tässä lasten tahtoa, eikä kodin tapakulttuurista tehty lisäkysymyksiä. Esimerkiksi eräs 14-vuotias poika vastasi kysymykseen: ”Miten romanikulttuuri näkyy teillä kotona”, että ”meillä on ne perusjutut”.

Romanikulttuurin ulkopuolelta tuleville haastatellijoille romanikotien ”perusjutut” alkoivat hahmotua melko nopeasti. Ulkoisten symbolien, kuten sohvien, vitriinien, peilien ja koriste-esineiden, yhdenmukaisuutta eri kodeissa ei voinut olla huomaamatta. Toisaalta haastattelijoiden läsnä ollessa näkymättömämpi tapakulttuuri poikkesi melko vähän aiemmista haastattelukokemuksista valtaväestökodeissa: olohuoneissa istuskelu, jutustelu ja kahvinjuonti keittiösä kuuluivat luontevasti haastatteluvierailuihin.

Lasten ja nuorten voi olla vaikea kuvailla romanitapoja elämänsä arkipäivässä, koska niiden olemassaolo ja noudattaminen on heille itsestäänselvää. Eräät haastatellut kuitenkin ottivat oma-aloitteisesti esiin kotiin liittyvän tapakulttuurin.

” Ja sitten justiin jotkut kulttuuriasiat on huonoa romanilapsen elämässä. (...) Ehkä se [on huonoja puolia] kun sitten, kun tulee semmonen niin sanottu ”iso tyttö” niin sitten silti semmoset omat häveliäisyydet ja semmoset, että esimerkiksi ei mennä oman isän viereen istumaan ja sillei, että äiti, äidin kanssa on semmoset tosi läheiset välit, mutta isän kanssa se sitten jotenkin menee, että mä en osaa sanoa sitä sanaa, mut se vähän niinku murskautuu sillee.

– 12-vuotias tyttö

” No jotkut tota kulttuurilliset säännöt ja sellaset niin ne ei aina ole kivoja, mutta pakko niitä on noudattaa.

– 13-vuotias tyttö

Romanilapset kertoivat yleensä saavansa päättää riittävässä määrin itseään koskevista asioista. Kuten missä tahansa perheessä, romanikodeissa lasten ja vanhempien välillä käydään keskustelua rajoista usein tietokoneenkäyttövuoroihin ja nukkumaanmenoaikoihin liittyen.

4.2

Romanilapsi ja -nuori koulussa

Lapsella on oikeus saada maksuttomasti perusopetusta. Valtion on edistettävä toisen asteen koulutusta ja opinto-ohjausta sekä ehkäistävä koulunkäynnin keskeyttämistä.

(artikla 28)

Koulutuksen on kehitettävä lapsen yksilöllisiä taitoja, ihmisoikeuksien sekä lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta, vastuullista kansalaisuutta, suvaitsevaisuutta sekä ympäristön suojelua.

(artikla 29)

Aikaisemmat selvitykset

Romanilasten koulunkäynnistä on oltu huolissaan niin valtiovallan kuin romanijärjestöjen keskuudessa, koska valtaväestöön verrattaessa huomattavan moni romanilapsi ja -nuori Suomessa jää luokalleen tai keskeyttää peruskoulun. Kansainväliset valvontaelimetkin ovat Suomelle antamissaan suosituksissa kiinnittäneet toistuvasti huomiota romanien koulutukseen (Aaltonen, Joronen, Villa 2008, 65–66). Romanilasten koulunkäynnin tukemisen tulisi olla osa kokonaisvaltaista lapsipolitiikkaa.

Opetushallituksen perusopetuselvytys (Romanilasten perusopetuksen tila... 2004) on ensimmäinen Suomessa toteutettu valtakunnallinen kyselykartoitus romanilasten koulunkäynnistä. Se osoittaa koulunkäynnin huolenaiheiksi romanilasten vähäisen osallistumisen esiopetukseen, luokalle jäämisen erityisesti kahtena ensimmäisenä kouluvuotena, eri syistä johtuvat poissaolot, peruskoulun keskeyttämisen, romanikielen opetuksen vähäisyyden kouluissa sekä romanioppilaiden runsaan erityisopetukseen ja mukautettuun opetukseen siirtymisen valta-

väestön oppilaisiin verrattuna. Hyvinä asioina Opetushallituksen teettämässä selvityksessä nousi esille sekä koulun että vanhempien taholta romanilasten sosiaalisuus, vahvuusalueina taito- ja taideaineet sekä osittain myös hyvät käytöstavat. (Romanilasten perusopetuksen tila... 2004, 5–6, 31.)

Romanilapset osallistuvat suhteellisen vähän päivähoitoon ja esiopetukseen, vaikkakin esiopetukseen osallistuvien lasten määrä on kasvanut vuosi vuodelta. Tämänhetkisiä tarkkoja lukuja päivähoitoon ja esiopetukseen osallistumisesta ei ole, mutta vuosien 2001–2002 selvityksessä esiopetuksessa oli vain noin 2 % tutkimusajankohdan romanilasten ikäluokasta – tosin selvityksessä olivat mukana vain opetustoimen alaisuudessa olevat esikoulut. Esiopetuksessa romanilapsi oppii tarvittavia valmiuksia koulumaailmaa varten yhdessä muiden kanssa. Romaniväestön keskuudessa on kuitenkin perinteisesti hoidettu lapset kotona, sillä se on ollut romaniäitien kunnia-asia ja päivähoitopalvelut on saatettu mieltää lasten hoidattamiseksi vierailta. Toisaalta kyse on ollut osin tietämättömyydestä olemassa olevista palveluista. Lasten kotihoidossa on omat hyvät puolensa, mutta toisaalta osallistumattomuus päivähoitoon ja esiopetukseen on heikentänyt romanilasten koulunkäyntivalmiuksen tasa-arvoista kehittymistä. (Romanilasten perusopetuksen tila... 2004, 20–21; Romanilapsen kohtaaminen... 2008, 26–28.)

Huolenaiheita ja erityisen tuen tarvetta romanilasten koulunkäynnissä on edelleen, mutta ei kaikkien lasten kohdalla. Kuten aiemmin on mainittu, tähän tutkimukseen valikoitui suurimmaksi osaksi keskimääräistä romanioppilasta paremmin koulussa menestyviä romanilapsia ja -nuoria. On muistettava, että romanioppilaat ovat myös yksilöitä, joista jokaisella on koulussa omat vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa.

Koulunkäynnin nivelvaiheet

Koulunkäynnin ”nivelvaiheiden” eli koulumuodosta toiseen siirtymisen onnistuminen on tärkeää romanilapsen koulunkäynnin kannalta. Nivelvaiheisiin

liittyy kuitenkin suuria haasteita, jotka ovat romanilapsilla ja -nuorilla jossain määrin erityisiä verrattuna valtaväestön vastaaviin haasteisiin, vaikka samankaltaisia ongelmakohtiakin löytyy.

Esiopetus ja peruskoulun aloittaminen

Tähän selvitykseen haastatellut lapset ja nuoret olivat kahta lasta lukuun ottamatta osallistuneet esiopetukseen ennen koulun aloittamista. Romanilasten mielestä esikoulun käyminen on ollut heidän elämässään pääasiassa hyvä asia, vaikka toki poikkeaviakin mielipiteitä löytyi.

” *Kyllä siinä, että kävi tarhan [oli apua koulun-aloittamisessa]. Kun sielläkin oppi aika paljon ja siinä esikoulussa, niin siinä ja jos ei olis käynyt esikoulua ja meni kouluun, niin ei ois mitään. Siellä oppi vähän laskemaan ja tommosta.*

– 10-vuotias poika

” *Kyllä mä kävin sitä [esikoulua] vähän aikaa, mutta mä olin niin kiinni vanhemmissa, että en mennyt kovin mielellään sinne.*

– 16-vuotias tyttö

” *Sen eskarin minä tuplasin. Muuten minä olisin nyt ammattikoulussa.*

– 16-vuotias poika

Esiopetukseen osallistuneet romanilapset kokivat, että koulun aloittaminen ei ollut erityisen suuri muutos heidän elämässään, vaikkakin oli jännittävää aloittaa varsinainen koulu. Jos romanilapsi ei ole osallistunut esiopetukseen, on koulun aloittaminen usein suuri muutos elämässä. Koulun aloituksessa lapsia jännitti eniten se, miten koulussa suhtaudutaan häneen romanina. Lapset olivat kuulleet tarinoita kiusaamisesta muilta romaneilta, ja monet lähtivät kouluun pelonsekaisin tuntein ja odotuksin.

” *Se oli ekaluokkalaisella ja sitte kun olit vielä romani, niin pelkäsi semmoista jos ne syrjii minua kun olen romani. Sitä oli vähän, mutta sitten oli tosi hyvä yhteishenki siinä koulussa. Tykkäsin olla ja oon samassa koulussa koko ajan ollut.*

– 13-vuotias tyttö

” *Kyllä se kun ensimmäiselle luokalle meni niin jännitti, että minkälainen on vastaanotto.*

– 16-vuotias poika

” *Kyllä se [koulunaloitus] jännitti. Siinä tuli justiin ehkä se, että miten ne ottaa vastaan romanin. Niin, mutta sanoisin kyllä tuosta sosiaalisuudesta, niin pärjäsinkin. Ei mua oo koskaan kiusattu tai semmosta.*

– 17-vuotias poika

” Ei mulla ollut kouluunmenon kanssa mitään ongelmia. Mulla ei ollut sellasia varsinaisia ongelmia. Vanhemmat niin hyvin tuki ja koulun viranomaisetkin niin hyvin.

– 18-vuotias poika

Romanioppilaiden mukaan alakoulun ensimmäisillä luokilla olisi hyvä, jos romanioppilaita olisi luokassa enemmän kuin yksi, jolloin oppilailla olisi tukea ja turvaa toisistaan.

” Kyllä se esikoulukin meni ihan kivasti. Sitten kun mentiin ekalle, niin sitten tietenkun kun mulla oli se toinen romani, se poika, niin sen kanssa oltiin ainakin enemmän aikaa siinä, varmaan sen vuoden verran, ja sitten löytyi niitä kavereita ja mä rupesin olemaan niiden tyttöjen kanssa.

– 14-vuotias tyttö

” Kyllä mä uskon, että varsinkin romanilla, että alakouluun lähössä ensimmäiselle luokalle, niin vois olla joku kaveri, sukulainen niin sanotusti siinä rinnalla.

– 17-vuotias poika

Siirtyminen yläkouluun

Toinen tärkeä koulunkäynnin nivelvaihe on siirtymisen alakoulusta yläkouluun. Yläkouluun siirtyminen tarkoittaa usein uutta koulua, uusia opettajia ja uutta luokkayhteisöä. Myös kouluaineet lisääntyvät ja oppilaan vastuu koulutehtävistä kasvaa. Romaninuurilla on yläkoulussa edessään ”kaksoisidentiteetin” rakentamisen haaste: oman identiteetin löytäminen sekä nuorena että romanina – ja tämän lisäksi romanikulttuurin pukeutumiseen liittyvät asiat.

” Tuntu se aika, että viime vuonna olin tuossa luokassa ja siirryttiin tuohon luokkaan. Oli vähän semmonen, että mitenkä minäs sopeudun tähän uuteen luokkaan, semmonen tunne oli, mutta ihan hyvin minä olen sopeutunut.

– 14-vuotias tyttö

” Mullehan on nytte vasta kun rupee vähän erilaiseks, kun ala-asteellahan on ollut ihan samanlainen, vaatteet ja näin ja nyt yläasteella vaihdetaan vaatteet [hameet], niin ainakin näön perusteella on vähän eroa, että tuo on vähän erilainen.

– 14-vuotias tyttö

” Kyllähän se jännitti siirtyä sinne [yläasteelle], mutta sitten kun pääsi siihen menoon mukaan. Sitten kun tuohon kasiluokalle pääsi, niin sitten ei ollut mitään. Se oli sitten semmonen oma paikka, ettei ollut mitään vierasta enää.

– 17-vuotias poika

” Ei siinäkään varsinaisesti mitään ongelmia, mitä nyt joidenkin oppiaineiden kanssa tuli semmosia ongelmia.

– 18-vuotias poika

Haastateltavat toivat esiin, että yläkoulussa ei toimi enää sama käytäntö kuin alakoulussa: yläkoulussa ei olekaan enää hyvä, jos romanioppilaita on luokassa enemmän kuin yksi tai kaksi.

” No jos olis hirveesti romaneja samassa, niin ne ei varmaan mitään muuta kuin juttelis ja omia juttujaan näpertelis siellä.

– 13-vuotias tyttö

” Se riippuu siitä onko siellä tyttöjä vai poikia [samalla luokalla]. Monta kertaa on semmosta, että romanipojat on niin vilkkaita ja kun ne pääsee isolla porukalla, niin sitten se menee käsistä kokonaan.

– 16-vuotias tyttö

” Ei ole missään nimessä hyvä, että kaikki romanit samassa, koska se on totuus, että missä luokassa on paljon romaneja, niin se keskittymiskyky häviää saman tien. Se jakautuis saman tien. Omista kokemuksista puhun, että nuorempana mullakin oli sitä, seiska-kasiluokalla, niin se meinas mennä ihan kokonaan se koulunkäynti. Tietenkin, voihan niitä olla myös eroavaisuuksia.

– 18-vuotias poika

Siirtyminen peruskoulusta jatkokoulutukseen

Romaninuoret suuntautuvat yhä enemmän jatkamaan opintoja peruskoulun jälkeen. Suurin osa haastatelluista aikoi ammattikouluun. Toivottuina ammattialoina mainittiin logistiikka-ala, rakennusala, ravivalmennus- ja hevosala, autoasentaja ja -maalari, sisustussuunnittelu, media-assistentti, kosmetologi, kampaaja, nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaaja sekä muu nuorisotyö. Jotkut nuorista, kuten nuoret yleensäkin, eivät vielä olleet miettineet tulevaisuudensuunnitelmiaan.

” Tässä olen ollut työharjoittelussa, kun minusta ei ole ainakaan vielä tällä ajankohdalla kouluunlähtijäksi. Ammattikouluun, että se on ollut siinä esteenä, ei se ettei kiinnostaisi [tämä ala], mutta se koulu. Se koulun penkillä istuminen, kun sitä teki tuossa sen yhdeksän vuotta, niin nyt sitten että ei jaksaa, että mieluummin semmosta työtä sitten.

– 17-vuotias poika

” Joo. kävin pariin otteeseen kokeilemassa ammattikouluakin, mutta ei se ollut mun juttu. Koko ajan peruskoulun lopetettua olen tehnyt kuitenkin töitä.

– 18-vuotias poika

” Jonnekin pitää mennä opiskelemaan, mutta ei oikein tiedä vielä minne.

– 14-vuotias tyttö

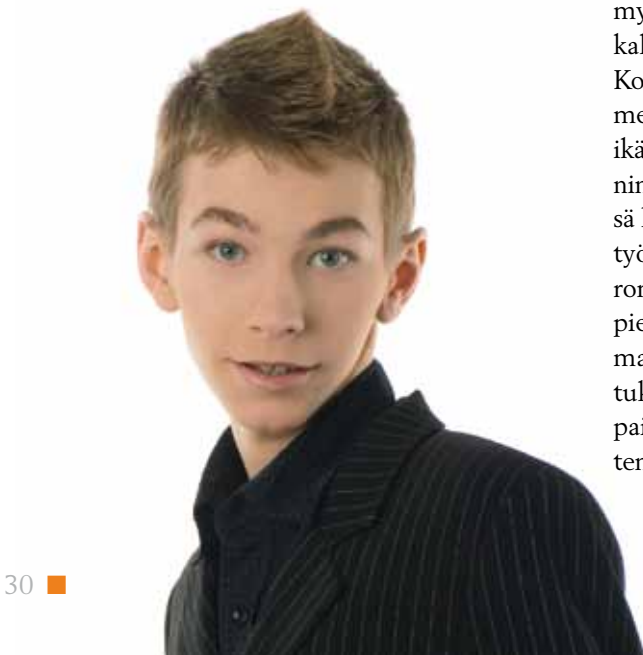
Suurin osa haastatelluista koki saaneensa tarpeeksi tietoa eri ammattivaihtoehdoista ja jatkokoulutukseen hakemisesta peruskoulun ammatinvalintaohjauksen kautta. Nuoret toivoivat kuitenkin enemmän neuvoa ja ohjausta käytännön asioiden järjestämisessä, kuten apua opiskelija-asunnon hankkimisessa ja tietoa opiskelun tukimuodoista.

” Näin romanilapsille vois olla vähän enemmän [tietoa opiskelun tukimuodoista], kun se ei niin helposti luonnistu oikein niinku valtaväestöllä. No kun kotonakaan ei tietä paljoa, että kun lähet eri paikkakunnalle, niin sitten ne vanhemmat on aina, että miten me päästään elättään sua ja ei oo varaa siihen. Sais niinku selittää oikein vanhemmille ja oppilaille käestäpitäen niitä tukijuttuja mitä on ja neuvoa niissä miten mahdollista. Miten olis mahdollista vaikka vuokrata asunto eri paikkakunnalta.

– 15-vuotias poika

Kouluhyvinvointi

Haastatellut romanilapset ja -nuoret olivat koulu-myönteisiä ja pitivät koulunkäyntiä tärkeänä, vaikkakin vitsailivat siitä ”välttämättömänä pahana”. Koulunkäynti sujui heidän oman arvionsa mukaan melko hyvin, samalla tapaa kuin muillakin saman ikäluokan nuorilla. Erityinen havainto koulunkäynnin sujumisesta oli, että niillä paikkakunnilla ja niissä kouluissa koulunkäynti sujui paremmin, joissa oli työssä romani aikuinen: joko koulunkäyntiavustaja, romanikielen opettaja tai muu ammattilainen. Myös pienellä paikkakunnalla tiivis ja pitkään asunut romaniyhteisö oli merkittävä tekijä koulunkäynnin tukijana. Tämä voidaan tulkita siten, että pienellä paikkakunnalla romaniyhteisön tuki ja kontrolli lasten koulunkäynnin suhteen on suuri.

Useissa suomalaisissa koulututkimuksissa (Kannas 1995; Linnakylä et al. 1996) on todettu tyttöjen viihtyvän koulussa poikia paremmin. Romani-lasten kouluviihtyvyydessä ja koulumyönteisyydessä on nähtävissä samanlainen sukupuoliero kuin valtaväestön lapsilla ja nuorilla: Tytöt viihtyvät koulussa poikia paremmin ja ovat kiinnostuneempia koulunkäynnistä kuin pojat.

” *Ja se on aika tärkeätä sillälaililla, että joskus kun jatko-opintoja rupee miettimään niin ainakin on käyty se peruskoulu. Et en mä hirveesti tosta koulunkäynnistä kyllä tykkää, mutta pakko se on käydä ja emmä tiää vielä. Kunhan se koulu [ammattikoulu] on semmonen joka ei kestä kauaa.*

– 13-vuotias tyttö

” *Koulunkäyntiavustajia on ollut, mutta ei varsinaisesti romaneille, mutta ei se ole niin paha juttu se peruskoulu, ettei jokainen jaksais sitä käydä läpi. Tiään tapauksia, että tosi paljon on tullut ihmiset vastaan siinä, että tiään tapauksia että kerran viikossa käyt koulussa ja saat läksyt kotiin ja oot pari tuntia siellä, niin se on sillä selevä ja hyvällä lykyllä saat sen todistuksen vielä sitten. Siinä on aika paljon joustettu, mutta se ei oo ainakaan niin paha, ettei kukaan jaksais sitä käydä sitä yhdeksää vuotta, että se on ihan omasta itestä kiinni millä mielin lähtee.*

– 17-vuotias poika

Parhaimmillaan romanilapsi käy koulua siinä missä muutkin, ilman että hänen romanitaustaansa nostetaan erityiskysymykseksi.

” *Mä tykkään meidän luokasta siks koska vaikka mä oon romani, niin mä pystyn silti olla siellä se mikä mä oon, mun ei tarvi esittää mitään erilais-ta mitä mä en oo. Mä pystyn olla se mitä mä oon eli mä oon romani ja muut on valtaväestöä ja mut hyväksytään sellaisena kun mä oon.*

– 12-vuotias tyttö

” *Mäkin kun menin tuonne kouluun [ammattioppilaitokseen], mäkin jännitin miten kaikki suhtautuu, mutta tosi hyvin ottanut vastaan, eikä ne oo yhtään eritellyt, että jaaha, sä olet romani tai muuta.*

– 16-vuotias poika

Romanitaustaisella koulunkäyntiavustajalla on merkittävä rooli romanioppilaan koulunkäynnin tukemisessa. Tämä korostui myös haastateltavien puheissa; he arvostivat romaniaikuisen läsnäoloa koulussa. Romanioppilaille romanitaustainen koulunkäyntiavustaja on myös luonnollinen väylä pyytää ja saada apua koulunkäyntiin liittyvissä kysymyksissä. Romanilapset ja -nuoret kokivat, että heidän on helppo lähestyä romanitaustaista koulunkäyntiavustajaa missä tahansa kysymyksessä ja että he tulevat kuulluiksi. Tähän selvitykseen tehtyjen haastattelujen pohjalta voidaan todeta sama tulos kuin ROM-EQUAL-hankkeessa (2007): romanitaustainen koulunkäyntiavustaja tai muu ammattilainen pystyy todella innostamaan romanioppilaita koulunkäyntiin. Koulunkäyntiavustajat voivat toimia avustajina myös muille kuin romanioppilaille. Tämän takia heillä on merkittävä ennakkoluuloja hälventävä vaikutus valtaväestön oppilaiden ja vaikkapa maahanmuuttaja-oppilaiden koulunkäynnin tukemisessa. Suomalaisissa kouluissa ei vielä juurikaan ole romanitaustaisia luokanopettajia. Heille olisi selvästi tarvetta. Myös romanioppilaat itse toivoivat, että joku koulun luokan- tai aineenopettajista voisi olla romani.

Koulukiusaaminen ja syrjintä

Lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Ketään lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiansa ominaisuuksien, mielipiteiden tai alkuperän vuoksi.

(artikla 2)

Tähän selvitykseen haastatelluista 36 romanilapsista ja -nuoresta 42 % ei ollut kokenut lainkaan koulukiusaamista ja 39 % oli kokenut satunnaista nimittelyä ja koulukiusaamista. Huolestuttavaa on, että 19 % haastatelluista oli kokenut jossakin vaiheessa koulu-uraansa vakavaa ja toistuvaa koulukiusaamista. Kaikenlainen kiusaaminen ja nimittely on aina vakavaa, mutta tässä tehdään selvyuden vuoksi ero satunnaisen ja toistuvan kiusaamisen välille. Satunnainen kiusaaminen on ohimennen nimittelyä

tai lyhytaikaista kiusaamista, joka on loppunut joko oppilaan itsensä toimesta tai koulun puuttuttua asiaan. Toistuva kiusaaminen taas on ollut jatkuvaa, päivittäistä tai viikoittaista kiusaamista, nimittelyä, haukkumista ja jopa fyysistä käsiksi käymistä, joka ei ole välttämättä kokonaan loppunut, vaikka opettajat ja vanhemmat ovat puuttuneet asiaan.

Luopa (et al. 2008) on selvittänyt koulukiusaamisen yleisyyttä suomalaisten peruskoulujen yläluokilla vuosina 2006–2007. Tutkimustulosten mukaan toistuvasti eli vähintään kerran viikossa kiusatuksi joutui 8 % yläkouluikäisistä oppilaista. Tähän lukuun verrattuna romanioppilaiden kokemus toistuva koulukiusaaminen on kaksinkertainen. Huomatavaa kuitenkin on, että tässä selvityksessä on mukana sekä alakoulun että yläkoulun oppilaita. Kärnän (2007) tutkimuksen mukaan peruskoulun alaluokilla kiusatuksi joutuminen on yleisempää alemmilla luokilla nuorempien oppilaiden kesken. Romanilasten ja -nuorten kertomukset vahvistivat tätä: heidän mukaansa kiusaamista ja nimittelyä esiintyi enemmän alakoulussa kuin yläkoulussa. Romanipojat joutuivat useammin kiusatuiksi kuin romanitytöt.

Kärnän (2007) mukaan yleisimmät kiusaamisen muodot suomalaisen peruskoulun alaluokilla ovat nimittely, naurunalaiseksi tekeminen, huomiotta jättäminen ja porukasta poissulkeminen. Lyöminen, potkiminen ja töniminen tulevat edellämainittujen jälkeen ja ovat yhtä yleisiä juurujen levittämisen kanssa. Romanilasten ja -nuorten kokemus kiusaaminen on pääasiassa ollut nimittelyä, ”mollaamista”, ”mannettehua” ja porukan ulkopuolelle sulkemista. Monet haastatelluista, erityisesti pojat, mainitsivat myös ”tappeleista”. Mikäli toistuvaa ja satunnaista kiusaamista kokeneet lasketaan yhteen, jonkinlaista koulukiusaamista ja nimittelyä on kokenut 58 % romanilapsista ja -nuorista. Kiusaaminen heti koulunkäynnin alkutai-paleella saattaa olla yksi vaikuttava tekijä joidenkin romanilasten koulumotivaation puutteeseen.

Toistuvaa ja vakavaa kiusaamista kokeneet romanilapset ja -nuoret kertoivat, että heillä kesti kauan, ennen kuin he uskalsivat kertoa kiusaamisesta joko opettajalle tai vanhemmille. Vanhemmille ei ensin

haluttu kertoa, koska heille ei olisi haluttu aiheuttaa turhaa huolta ja asian selvittämistä jännitettiin. Kiusaamistaapausten selvittämisellä on kuitenkin ollut ratkaiseva merkitys romanilasten ja -nuorten kouluviihtymiseen ja turvallisuuden tunteeseen. Ulkopuolisen puuttuminen kiusaamiseen oli heidän mukaansa helpotus. Haastatellut romanilapset ja -nuoret toivat esiin kokemuksia, että opettajat kuuntelivat heitä ja suhtautuivat kiusaamistaapauksiin vakavasti ja että kiusaamiseen puututtiin heti, kun kiusaamista ilmeni. Lähes kaikki kiusaamistaapaukset oli saatu selvitettyä asianmukaisesti koulussa ja kiusaaminen sen myötä loppunut. Aina opettajien puuttuminen ei kuitenkaan ollut saanut kiusaamista loppumaan. Merkilläpantava havainto haastatteluista oli, että romanilasten kiusaamistaapauksia on ollut erittäin vähän sellaisissa kouluissa, joissa on työssä romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia tai muita ammattihenkilöitä.

” *No se oli jännittävää ja mukavaa [aloittaa koulu], mutta siihen asti kun alkoi se kiusaaminen niin sitten mulla oli sellaista että mä en halua mennä kouluun ja sitten mä en kertonut siitä vanhemmille silloin alussa, sitten mä vaan itkin monesti että mä en mee kouluun ja kun äiti vei niin mä jäin äitiin roikkumaan, niinku että en mä jää tänne ja sitten yhtenä päivänä äiti alkoi puhumaan mulle, että mikä sulla on, kun tota sä et halua mennä kouluu? Sit mä kerroin ja sitten se selvitettiin se asia. Niin sen jälkeen mulla ei ole ollut mitään [kiusaamista].*

– 12-vuotias tyttö

” *Siinä oli alussa vähän semmosta pientä. Se oli nimittelyä ja kyllä siinä joskus kiinnikin kävi, mutta se jäi siihen pariin kertaan. Se hoitu sitten kun puhuttiin opettajan kanssa. Sen jälkeen on aika hyvin menneet. Silloin tällöin joskus kun menee kylällä, niin kuuluu kaikkia herjauksia. Kyllä se silti vaikka sitä ei näy päällisinpuolin, niin kyllä se aina koskee.*

– 16-vuotias poika

” *Mun mielestä se on vaan semmonen, että me ollaan samanlaisia ihmisiä kuin muutkin. Me ollaan vaan sitte vähän erilaisia. Me pukeudutaan vähän erilaisiksi kuin muut, niinkö te, ja kyllä sitten välillä kokee kaikkea täällä koulussakin, että haukutaan mustalaiseksi. Sitten kun menin kolmosluokalle, niin ne alko sitten kiusaamaan mua. Ja minä päätin, että kun ne enää tekee sen, niin sitte mulla voi räjähtää. Rehtori ja opettajakin puuttui siihen asiaan, että pitää loppua ja nyt se on kyllä loppunut. No nyt ne on alkanut sillä lailla, että mua ei jätetä mistään pois, että jos ne menee johonkin, niin heti pyytää, että tuutko sä mukaan. Nyt on semmonen mieli, että nyt on kivempi käydä koulua, kun kolmosluokalla oli semmonen mieli, että mä en jaksa enää mennä kouluun, kun koko ajan kiusataan. Ja mä sanoin isälle ja äidille, ja ne sano opettajalle.*

– 10-vuotias poika

” *Mua ei oo oikein ikinä sillee kiusattu. Sitä on ollut välillä, mutta sitten on itekin vähän semmonen, että kun joku sanoo niin sitä ei jätä siihen. Kyllä välillä tuolla koulussa. Silloin kun yläasteelle menin niin silloin ne isommat kiusas, mutta sitten mulla oli yksi [romani]kaveri tuolla, oltiin kahdestaan samalla luokalla, niin me yhdessä tehtiin niin, että meitä ei kiusata enää. Sitten se loppu. Ne tuli sitten tervehtimään. Niin ja sitten kun ne nimitteli, niin me käytiin sanomassa rehtorille, niin sitten ne tuli kesken tunnin pyytämään anteeksi.*

– 16-vuotias poika

” *No siitä ne mannettelee. Sanovat, että romanit ovat varkaita. [Opettajat ovat puuttuneet siihen] sillei niinku että romanit on romaneja, että ei ne oo mitään semmosia, että ei saa mannetella, eikä uskoa varastelemista. Ei ne [kiusaajat] jusko sitä opettajaa.*

– 10-vuotias poika

” No ei mulla enää yläasteella, mutta ala-asteella mulla oli tosi paljon semmosta. No sittenhän siinä vähän kasvo luonne ja rupes sitten sanomaan vähän takaisin. Otettiin siihen kiinni [kiusaamiseen puututtiin koulun taholta], mutta en mä kokenut että se olis jotenkin auttanut. Mitä mä muistan, niin ne otti puhutteluun ja sitten kirjottaa jonkun pitkän tekstin, että minkä takia ja mitä siinä tapahtu ja näin, ja sitten sai viedä ne kotiin, mutta ei siitä ollut mitään apua. No yläasteella kukaan ei oikein uskaltanut sanoa mulle mitään ja sitten tuota mä tulin itte yläasteella kyllä kaikkien kanssa toimeen.

– 16-vuotias poika

” Yläasteella on ollut. Ite oikeestaan lopetin sen. Sain sen [kiusaamisen] loppumaan.

– 18-vuotias poika

Haastattelujen perusteella tuli ilmi, että romani-lapsilla ja -nuorilla on melko korkea kynnys siihen, minkä he määrittelevät kiusaamisen rajaksi. Lapsi saattoi haastattelussa ensin sanoa, ettei häntä ole kiusattu, mutta sitten jatkaa, että häntä on kyllä nimitelty romanitautansa takia. Se ei kuitenkaan ole kohdistunut häneen itseensä henkilönä vaan hänen edustamaansa romaniuteen, joten hän ei ole kokenut sitä kiusaamisena.

” Ei [ole kiusattu], sitä mä ihmettelen ettei oo. No jotkut miten voi sanoa manne tai no sitten tota, siis eihän tollasetkaan aina hiljaa oo, että saattaa haukkua.

– 13-vuotias tyttö

” Ei [ole kiusattu]. Joskus on joku huutanut jotain manne tai mustalainen, mutta ei semmosta itseen kohdistuvaa tai tällaista.

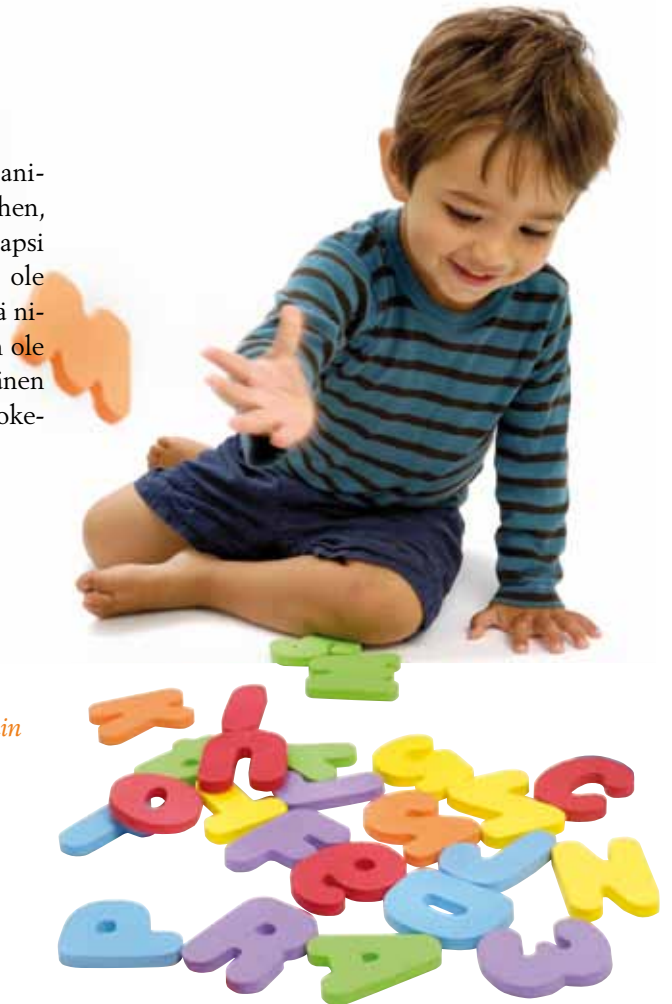
– 14-vuotias tyttö

” Se oli ala-asteella, yritettiin sitä. Nimittelemistä, kun on mustalainen. Jotkut pojat yritti olla koviksia, että heidän oli pakko vähän näytellä. Sitten mää sanoin, että enhän mäkään hauku sua. Että oo kiltti, kun mäkään en tykkää siitä. Ei mulla ikinä ollu semmosta, että olisin koulukiusattu ollut.

– 17-vuotias tyttö

” Ei, ei oo semmosta [koulukiusaamista ollut]. On tietenkin jonkinlaista syrjintää aina, mutta ei niin voimakkaasti.

– 16-vuotias tyttö

Osa haastatelluista romanilapsista ja -nuorista oli käynyt peruskoulua myös Ruotsissa. Heillä oli pääasiassa negatiivisia kokemuksia Ruotsin koulumaa-ilmasta. Muuttaessaan Ruotsiin romanilapsi kantaa mukanaan kahta kulttuuria, sekä suomalaista kulttuuria että romanikulttuuria, jolloin hän saattaa kokea muuton uuteen maahan ja ympäristöön eri tavalla kuin suomalaisen valtaväestön lapsi kokisi.

Romanilapset toivat esille, että ruotsalaisessa koulussa ei vaadita oppilailta niin paljon kuin Suomessa. Haastattelussa kävi myös ilmi, että Ruotsin kouluissa jotkut suomalaisista romanilapsista olivat kohdanneet rajua koulukiusaamista, jota ei koulun taholta saatu lopetettua. Kiusaaminen oli vaikuttanut heidän koulumotivaatioonsa ja tilanne ei korjaantunut ennen kuin he palasivat Suomeen ja suomalaiseseen kouluun. He kertoivat kokeneensa Ruotsissa enemmän kiusaamista ja syrjintää kuin Suomen kouluissa. Ruotsissa heitä ei täysin hyväksytty ruotsalaisten oppilaiden joukkoon mutta ei myöskään suomalaisina romaneina muiden romanioppilaiden joukkoon.

” *Että siellä Ruotsissa mä en tykännyt ollenkaan olla ja mun koulunkäynti oli vähän siellä silloin huonoa, koska mä en tykännyt olla siellä. Siellä oli aika paljon koulukiusaamista. Tosi, tosi paljon enemmän kuin täällä.*

– 12-vuotias tyttö

” *Täällä on paljon vaativampaa koulunkäynti kuin Ruotsissa. Siellä pääsi monet asiat paljon helpommalla kuin täällä. Kyllä ne opetti, mutta ne ei vaatinut niin paljon kuin täällä vaaditaan.*

– 16-vuotias poika

Koulunkäynnin tukitoimet ja niiden merkitys

Romanilapset, jotka olivat saaneet tukiopetusta jossakin vaiheessa peruskoulua, kokivat sen riittäväksi tukimuodoksi omalla kohdallaan. Osa suoritti peruskoulua mukautetun opetussuunnitelman mukaan tai pienryhmässä. Romanilapset myös arvelivat, että suurin syy tukiopetukseen on ollut keskittymisen puute tunneilla.

Joskus koulunkäynnin hankaluuksia ei huomata koulussa ajoissa, tai nuori ei osaa itse kertoa niistä. Romaninuorilla, kuten nuorilla yleensä, sujuivat koulussa parhaiten aineet, joista he olivat itse kiinnostuneet.

” *Matikasta oli [tukiopetusta] mut matikanopettaja sanoi et sä oot niin hyvä, mutta sä et vaan keskityt tunnilla.*

– 14-vuotias tyttö

” *On liian tiukkaa semmonen aikataulu vaan. Sitten tietysti se, että jos ei osaa kertoa oikealla tavalla niistä esimerkiksi ongelmista mitä on oppiaineissa, että opettajat ei pysty sitten auttamaan. Että jos on vaikeeta jossain oppiaineessa niin... Just että jos on vaikeuksia vaikka matematiikassa, niin tää romanioppilas ei älyä kertoa niistä ongelmista tai niitä ongelmia ei huomata. Sitten se paatuu ja että anna olla ja sitä myöten lähtee ongelmat kasautumaan.*

– 18-vuotias poika

” *Tekninen työ on kiinnostavaa. Se kiinnostaa paljon. Ei oo oikein mitään semmosta mikä ei kiinnostais yhtään. Kaikki [kouluaineet] vähän kiinnostaa ja jotkut vähän enemmän.*

– 16-vuotias poika

” *Mä olen aina tykännyt tosi paljon äidinkielestä. Kielissä mä olen kanssa aina ollut tosi hyvä.*

– 16-vuotias poika

Romanikieli ja -kulttuuri koulussa

Suomalaisessa lainsäädännössä vahvistettiin romanikielen ylläpitämis- ja kehittämismahdollisuuksia 1990-luvulla. Vuoden 1995 perustuslakiuudistuksessa perustuslakiin lisättiin säädös, jonka mukaan romaneilla ja muilla vähemmistöryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Samalla koululakiin tehtiin muutos, joka vahvisti romanikielen asemaa äidinkielenä.

Romanikielen opetus koulussa

Romanilapsella on nykyisen lainsäädännön mukaan oikeus saada opetusta omalla äidinkielellään. Opetusryhmä voidaan järjestää kouluissa, joissa on vähintään neljä romanioppilasta. Käytännössä tämä oikeus ei kuitenkaan toteudu Suomen peruskouluissa, koska laissa mainitusta oikeudesta huolimatta kunnat eivät ole velvoitettuja tarjoamaan romanikielen opetusta ja todellisuudessa varsin harvat kunnat järjestävät kouluissa romanikielen opetusta. Parhaiten romanikielen opetus toteutuu paikkakunnilla, joissa on erikseen palkattu romanikielen opettaja kouluun. Päteviä ja halukkaita romanikielen opettajia on kuitenkin vaikeaa löytää opetustehtäviin. Opetuksen tarve olisi suurempi, kuin mitä romanikielen opettajia on tällä hetkellä tarjolla. Romanikielen opettaja on siten yleensä nk. ”kiertävä opettaja”, joka kiertää alueensa peruskouluissa opettamassa eri-ikäisistä ja eritasoisista oppijoista koostuvia ryhmiä. Joillakin paikkakunnilla ryhmäkoot ovat niin pieniä, että eritasoiset ja -ikäiset oppilaat ovat samassa ryhmässä. Romanikieltä opiskellaan koulussa keskimäärin 1–2 tuntia viikossa. Sellaisilla paikkakunnilla, joissa koulu ei järjestä romanikielen opetusta, paikalliset romanijärjestöt ja alueelliset RONK:t pyrkivät järjestämään opetusta kouluajan ulkopuolella iltaisin ja viikonloppuisin.

Tämän selvityksen haastatteluja tehtiin monilla sellaisilla paikkakunnilla, joissa oli paljon peruskouluikäisiä romanilapsia ja -nuoria mutta ei lainkaan romanikielen opetusta. Muutamalla paikkakunnalla, jossa aiemmin ei ollut romanikielen opetusta, olttiin vuonna 2008–2009 suunnittelemassa kielikerhoja tai romanikielen opetuksen aloittamista. Romanijärjestöt ja alueelliset RONK:t tiedostavat romanikielen opetuksen tärkeyden, mutta suomalaisissa peruskouluissa on tässä vielä parantamisen varaa.

Haastatteluissa romanilapsilta ja -nuorilta tiedusteltiin heidän romanikielen osaamistaan ja haluaan opiskella romanikieltä. Suurimmassa osassa romaniperheitä romanikieltä ei enää käytetä pääasiallisena kielinä, yhtenä syynä vanhempien oma puutteellinen romanikielen osaaminen. Haastateltujen lasten

ja nuorten kodeista 78 %:ssa romanikieltä käytetään joko päivittäin tai puhutaan jonkin verran, vastaavasti 22 %:ssa kodeista romanikieltä ei käytetä lainkaan. Haastatelluista 28 % osaa romanikieltä niin, että pystyy käyttämään sitä keskustelussa melko sujuvasti. Haastatelluista 67 % osaa oman arvionsa mukaan romanikieltä vähän tai muutaman sanan verran, ja 6 % ei osaa kieltä lainkaan. Ne romanilapset ja -nuoret, jotka eivät osaa kieltä, eivät ole innostuneita siitä opettelemaankaan. Tämä havainto saa vahvistusta aiemmasta Kopsa-Schönin (1996, 44) tekemästä tutkimuksesta. Kaikilla niillä haastatelluilla lapsilla ja nuorilla, jotka kertoivat osaavansa kieltä edes vähän, oli halu oppia sitä lisää. He toivoivat romanikielen opetusta niihin kouluihin, joissa sitä ei ollut, sekä vapaamuotoisempaa romanikielen- ja kulttuurin kerhotoimintaa.

” *Kyllä se romanikielen tunti on paljon kivempaa kuin tavallinen koulu. Siellä ei ole niinku niitä kouluaineita.*

– 10-vuotias poika

” *Olishan sitä hyvä osata oma kieli.*

– 15-vuotias tyttö

” *En pysty puhumaan, mutta vanhemmat ihmiset osaa puhua sitä aika hyvin. Ei me nuoret sitä niin osata.*

– 15-vuotias poika

” *No sillee olis semmonen hieno perintö säilyttää [romanikieli]. Ei sitä hirveesti tänä päivänä enää osata.*

– 16-vuotias poika

” *Romanikielen olen kotona oppinut aika hyvin ja sitten näistä oppikirjoista mitä on tuotettu. Meillä opetus toimii aika hyvin, mutta etenkin näillä pienemmällä oppilailta ei ole minkäänlaista kielipohjaa.*

– 18-vuotias poika

Romanikulttuurin näkyminen koulussa

Romanikulttuuri näkyy kouluissa lähinnä teemapäivien ja muiden erityistapahtumien kautta mutta ei juuri lainkaan koulun arkipäivässä. Poikkeuksena ovat koulut, joissa on romanitaustainen koulunkäyntiavustaja tai muu ammattilainen, joka työnsä lisäksi edustaa romanikulttuuria koulussa ja on valmis kertonut romanikulttuurista työyhteisössään. Haastateltujen romanilasten ja -nuorten mukaan useassa koulussa on järjestetty teemapäiviä romanikulttuurista ja esimerkiksi romanimusiikista, ja romanioppilaat ovat itse pitäneet koulussa esitelmiä romanikulttuurista. Eri kouluaineiden oppisisällöissä romaneita ei kuitenkaan mainita oikeastaan lainkaan, ja tämä on romanikulttuurin ja -väestön kannalta kouluopetuksen erittäin suuri puute. Tällöin valtaväestön oppilaat eivät saa oikeaa tietoa romaneista ja romanikulttuurista, vaan perustuvat näkemyksensä usein ennakkoluulojen ja kuulopuheiden varaan.

” *No ehkä jossain historian kirjassa mainitaan pienesti, että on tullut Suomeen ja tuommosta.*

– 16-vuotias poika

Useissa peruskouluissa opettajille on järjestetty koulutusta romanikulttuurista ja jaettu esitteitä sekä muuta materiaalia. Haastatteluissa romanilapset ja -nuoret kertoivat, että opettajat tuntevat pääasiassa ”ihan hyvin” romanikulttuuria. He kuitenkin toivoivat opettajille jonkin verran enemmän koulutusta ja perustietoutta romanikulttuurista. Romanit eivät halua tulla kohdelluksi koulussa ”erityistapauksina” romanikulttuurin takia vaan luontevana osana koulu yhteisöä muiden oppilaiden lailla. Toisaalta opettajien tulisi huomioida paremmin esimerkiksi romanikulttuurissa tärkeänä pidettyä vanhempien kunnioitusta.

” *Mutta emmä opettajista tiedä, siellä meidän koulussa on tällä hetkellä [useampi] romanilasta, kyllä ne [opettajat] jonkun verran tietää, mut sit kummiskin välillä ne on ihan että mitä ihmettä?*

– 14-vuotias tyttö

” *No meillehän tuli sitten [kouluun] romanityöntekijä, että sitä kautta, että esimerkiksi mä olin takki päällä ruokalassa, niin siitä tuli monta kertaa riitaa [opettajien kanssa] ja mä sanoin että mä en voi olla ilman takkia, että se on teidän oma moka, että olette ottaneet tänne vanhemman romani-ihmisen. Mä en voi olla ilman takkia. Sitä ne ei oikein aina ymmärtänyt ja siitä tuli aina riitaa.*

– 16-vuotias poika

Lasten ja nuorten havaintoja romanikulttuurin marginaalisesta asemasta koulun arjessa täydentää erään peruskoulussa työskentelevän romaniaikuisen haastattelu. Hän kertoi hämmästyneensä, kun koululle ilmestyi opettajainhuoneeseen ”Mamut” -kansio, jota opettajia kehoitettiin lukemaan ja tutustumaan kansion kautta maahanmuuttajien eri kulttuureihin. Haastateltava kertoi ihmetelleensä, miksi koulun opettajainhuoneessa ei ole koskaan ollut ”Romanit” -kansiota, vaikka paikkakunnalla asuu paljon romaniväestöä ja koulussa on ollut ja on edelleen useita romanioppilaita.

4.3 Romanilasten ja -nuorten sosiaaliset suhteet ja vapaa-aika

*Lapsella on oikeus lepoon,
leikkiin ja vapaa-aikaan sekä
taide- ja kulttuurielämään.*

(artikla 31)

*Lapsella on oikeus liittyä
yhdistyksiin ja toimia niissä.*

(artikla 15)

Laajat suku- ja ystäväverkostot

Haastatteluissa romanilapset ja -nuoret kertoivat ystäväpiiristään, sukulaissuhteistaan, vapaa-ajanvietosta ja harrastuksistaan. Romanilapset ja -nuoret viettävät paljon aikaa perheen, suvun ja ystävien kanssa. Perheen ja suvun merkitys on suuri. Perheestä ja suvusta puhuttaessa lähisukuun lasketaan kuuluvaksi myös enot, sedät, tädit ja serkut, joiden luona vierailaan tai pidetään muuten yhteyttä melkein päivittäin. Joillakin romaniperheillä on myös perheen yhteisiä vapaa-ajanviettotapoja, kuten esimerkiksi Helluntaiseurakunnan ja muiden kristillisten vapaiden suuntien järjestämä toiminta, leirit ja tapahtumat, sekä harrastuksia, kuten paini ja ravihevokset.

Ystäviä romanilapsilla ja -nuorilla on sekä romaaneissa että valtaväestössä. Jotkut nuoret viettävät enemmän aikaa muiden romaninuorten kanssa, jotkut taas valtaväestön nuorten kanssa, usein kavერიpiiriin kuuluu kuitenkin molempia.

” No itse asiassa mulla on enemmän valkolaiskavereita, mä tuun niitten kanssa paremmin toimeen. Mulla täällä ei asu sillei kauheesti mun ikäisiä nuoria.

– 14-vuotias tyttö

” Sekä että. Enemmän mulla on valkolaiskavereita.

– 15-vuotias poika

” Kyllä mä olen samalla lailla valkolaisten kanssa kuin omienkin porukoiden kanssa.

– 15-vuotias poika

” Mä oon niinku valkolaisten ja romanien kanssa päivittäin tekemisissä. Kavereita on molemmista.

– 16-vuotias poika

” Ihan tosi paljon on kavereita valtaväestöstä ja muistakin kulttuureista ja maista.

– 17-vuotias poika

Laajoja sosiaalisia verkostoja ylläpidetään vastavuoroisilla vierailuilla ja päivittäisellä yhteydenpidolla puhelimitse ja internetin kautta. Muualla Suomessa sekä Ruotsissa asuviin sukulaisiin pidetään yhteyttä internetin välityksellä, lähempänä asuviin kännykän kautta. Romaninuorilla on kännykkä erittäin ahkerassa käytössä. Haastatteluiden aikana romaninuorilla saattoi soida kännykkä tai hälyttää äänettömällä useaan kertaan.

” Kyllähän me soitellaan ja välillä ollaan netinkin kautta ja näitä nyt näkee joka päivä. Mutta kyllä välillä on päiviä, ettei nähdä niin kyllä sitten soitellaan ja pidetään yhteyttä.

– 16-vuotias poika

” No ihan niitä jotka asuu kauimpana Ruotsissa niin tietokoneella [pidetään yhteyttä] ja ne ketkä asuu vähän lähempänä niin puhelimella. Ihan voi sanoa että jos ei päivittäin, niin ainakin viikoittain.

– 16-vuotias poika

” On [kännykkä]. Ja se kyllä on isosti mulla käytössä. Siinä on kans sellanen, että kyllä mä aika paljon kaikkia niitä käytän.

– 13-vuotias tyttö

” Tosi paljon [käytän kännykkää]. Mä olen melkein koko ajan puhelimessa. Mä olisin varmaan nytkin puhelimessa, jos en olis tässä. Mä olen ihan koko ajan puhelimessa. Mä kokeilin koulussakin, kun mä menin kouluun mä olin puhelimessa, mä menin tunnille mä lopetin, kun tulin tunnilta olin jo puhelimessa.

– 16-vuotias poika

Erilaiset pikaviestipalvelut (MNS, Messenger ja muut) ovat romaninuorten suosiossa samalla tavalla kuin valtaväestön nuorilla. ”Mesessä” on se etu verrattuna avoimiin keskustelupalstoihin, että siellä voi valita omat kontaktihenkilönsä. Eräs romanipoika kertoi suosivansa ”meseä” juuri sen takia, että yleisillä keskustelupalstoilla internetissä on niin paljon riitaa ja huonoa kielenkäyttöä, kun taas ”mesessä” saa valita omat ystävänsä. ”Mesen” käyttö korostui juuri romanien keskinäisessä yhteydenpidossa. Romaninuoret käyttävät myös paljon irc-galleriaa ja ii2-sivustoja, joihin voi ladata kuvia.

” Mä olen melkein koko päivän tietokoneella. Ihan päivittäin olen [yhteydessä] vähän kaikkiin tietokoneella.

– 10-vuotias tyttö

” No siellä [mesessä] on kavereita, sukulaisia, serkkuja, kaikkia semmosia läheisiä jotka on itelle läheisiä mutta ei siellä mitään tutun tuttuja oo.

– 13-vuotias tyttö

” Kyllä mä aika paljon käytän [tietokonetta]. No semmonen joku viis tuntia päivässä. Kyllä mä niinku ii2:ssa käyn ja selailen ja kattelen jotain kuvia ja kirjoittelen aina muitten romaneitten kanssa.

– 14-vuotias poika

” Mulla on tällä hetkellä joku tuhat yhteyshenkilöä siinä [mesessä]. Monilla on paljon enemmänkin niitä. Siellä puhutaan, ihan kysytään kuulumisia, myös autetaan toisia, neuvotaan. Mun mielestä tämän median vois sanoa yheks yhteisöksi.

– 18-vuotias poika

Nuorilta kysyttiin myös, mikä on heidän mielestään paras hetki tai päivä viikossa. Vastauksissa nousi esiin suvun ja perheen kanssa yhdessä olemisen arvostus.

” No ehkä se kun mä saan olla niinku mun perheen kanssa et ollaan niinku kaikki koossa ja sillälaila niinku illalla.

– 12-vuotias tyttö

” Että on kohdallaan yhtä aikaa. Se voi olla milloin vaan, että kaikki sukulaiset ympärillä ja sillä lailla.

– 16-vuotias poika

Vapaa-ajan vietto ja harrastukset

Alakouluikässä romanilapsilla on ikäluokalleen tyyppisiä harrastuksia kerhoista eri urheilulajeihin ja tietokoneella pelaamiseen. Silloin osallistutaan paljon seurakunnan, kunnan tai paikallisten järjestöjen kerhotoimintaan. Pääasiassa romanilapset olivat hyvin tyytyväisiä kerhotoimintaan riippumatta sen järjestäjästä. Erityisesti lapset viihtyivät romanilapsille suunnatuissa romanikielisissä kerhoissa. Kaikilla paikkakunnilla romanikielistä kerhotoimintaa ei kuitenkaan ole saatavilla. Lapset ja nuoret toivoivat enemmän kerhotoimintaa, joka voisi samalla toimia romanikielen opetuksen välineenä.

” Seikkailukerho seurakunnassa. Se on mulla aina tiistaisin.

– 10-vuotias tyttö

” Ei oo oikeestaan ollut koskaan [harrastuksia]. Jotain kerhoja.

– 14-vuotias tyttö

”*Papalla on tallit siellä [paikkakunnalla]. Siellä enimmäkseen kun ollaan niin ollaan hevoshommissa. Nyt aloitan jääkiekon. Mä pelasin siellä [seurassa]. No vapaa-aikana mä yleensä sitten enimmäkseen mä vaan oon.*

– 10-vuotias poika

”*Mä käyn kuoroa ja sitten mä soitan kotona pianoa. No mä käyn tosi, mä niinku uin tosi paljon ja oon mun kavereitten kanssa.*

– 12-vuotias tyttö

Monet yläkouluikäiset romaninuoret osallistuvat Helluntaiseurakunnan ja muiden kristillisten vapaiden suuntien nuorisoihtoihin ja muuhun nuorille suunnattuun toimintaan. Tässä iässä myös kavereipiirin merkitys korostuu.

”*Oikeestaan mä en nyt harrasta mitään mut sit välillä mä käyn muitten mustalaisten kanssa juhlissa tai joissain muissa. No laulamista, tai siis mähän laulan aina kun oon yksin. Siis se on aina semmoinen oma juttu ja semmoinen. Ei mulla periaatteessa mitään oo, no kaupungilla hengailu siinä tarpeeksi hyvä. Mutta ei sielläkään nyt niin paljon sellasta kivaa kummiskaan että siellä ei välittäis olla hirveen kauaa. Mä tykkään itse asiassa tehdä kaikkee sillai kotitöitä. Siis se tulee luonnostaan tietenkin kun on romani ja tyttölapsi.*

– 13-vuotias tyttö

”*Ei mulla oikein harrastusta oo. Rippikoulua käyn nytten ja siihen menee tosi paljon aikaa, ainakin uskoisin. Ja sitten emmä harrasta mitään, mä oon aika paljon yhen suomalaistyön kanssa, sen kanssa aina meen tuolla kaupungilla ja keksitään sen kanssa jotain tekemistä.*

– 14-vuotias tyttö

”*Mä oon mun kavereitten kanssa jotakin tekemässä kylillä tai oon sukulaisten tykönä tai jotakin tommosta.*

– 15-vuotias tyttö

Haastatteluaineisto osoittaa, että alakouluikäiset aloitetut liikuntaharrastukset ja kerhotoiminta jäävät romaninuorilla usein pois yläkouluikästä tultaessa. Tämä sama ilmiö koskettaa myös valtaväestön nuoria. Lämsän ja Mäenpään (2002) tutkimuksessa ”Kuinka moni lopettaa” suomalaislasten liikuntaharrastusten laajuutta selvitettiin lajilisenssien määrällä suhteessa ikävuosiin. Tutkimuksen perusteella lajilisenssejä oli eniten 11-vuotiailla, mutta niiden jyrkkä lasku tapahtuu 13-vuotiaana yläkoulun alkaessa. Joka vuosi kolmannes liikuntalajin harrastajista lopettaa tai vaihtaa lajia ja uusia liikuntalajeja aloitetaan enää harvoin 12 ikävuoden jälkeen. Samaan tapaan tähän selvitykseen haastatelluilla romaninuorilla ei ollut enää vapaa-ajan liikuntaharrastuksia. Musiikin kuuntelu, television katselu, internet ja kavereiden kanssa oleminen nousivat tärkeiksi ja aiemmat harrastukset jäivät pois. Ainoa harrastus, tai oikeastaan elämäntapa, joka jatkui lapsuudesta nuoruuteen, olivat usean romanipojan kohdalla ravihevokset ja ravit.

” *Mä olin siellä [liikuntaharrastuksessa] viisi vuotta. En mä jaksanut olla siellä, kun koulu alkoi pitelemään, kärsiä. Olis ollut aina puolen tunnin päästä harkat. Ei siellä olis jaksanut olla.*

– 12-vuotias poika

” *Oon mä joskus pelannut sählyä ja lentopalloa. Oon aina mukana kun jotkut pelaa lentopalloa. Ja määki aina välillä pelaan siellä. Harrastin mä kolme kuukautta nyrkkeilyä. Mä en jaksanut enää harrastaa, niin mä lopetin sen.*

– 14-vuotias poika

” *Mie soittelen aika paljon. Kosketinsoittimia ja kitaraa. Ihan omaksi iloksi ja sitten näitten nuorten kanssa joskus silloin tällöin soitellaan. Joskus oon käynyt siitä musiikista tuolla musiikki-tunneilla, mutta ei sen enempää. Jonkun vuoden verran kävin kitaratunneilla, mutta sitten oon vaan ite harjoitellut.*

– 17-vuotias poika

” *Mulla oli tanssikoulu. Mä harrastin yli kahdeksan vuotta sitä. Sitte oli kaikkea mitä kävit, ite kävit. Mulla oli tosi paljon kaikkea tommosta, mutta sitten kun mä vähän kasvoin ja yläasteelle menin, niin vähän kaikki jäi pois, mutta nyt viime vuonna tuli romaneiden kesken että lähdettiin uudestaan.*

– 17-vuotias tyttö

” *Meillä on kolme hevosta ja mää välillä talleja puhistelen ja ajelen pyörillä ja sitte käyn vaan aina välillä jossakin.*

– 10-vuotias poika

” *No se on se hevoshomma mun ainoa harrastus.*

– 15-vuotias poika

” *Musiikki, talli, hevoset. No eihän siinä muuta kerkee.*

– 15-vuotias poika

” *Mä olen aika paljon kotona vapaa-aikana. Katon telkkaria ja kuuntelen musiikkia.*

– 16-vuotias tyttö

” *Ei mulla mitään harrastuksia tai tuollasia ole. Mä niinku oon vaan, en mä oikeestaan tee mitään. Riippuu tilanteesta, että mitä tekee.*

– 16-vuotias poika

” *Kyllä niitä joitakin [harrastuksia] olis aina halunnut, mutta ei ois itte yksin viittänyt lähteä. Se tuntu jännältä semmoseen isoon porukkaan.*

– 16-vuotias poika

Kysymykseen itseään kiinnostavista harrastuksista romanitytöt mainitsivat lentopallon, koripallon, jalkapallon, ratsastuksen ja tanssin. Romanipojista vain harva oli kiinnostunut aloittamaan uutta harrastusta. Kukaan ei kuitenkaan uskonut aloittavansa enää mitään edellä mainituista.

” *Haluaisin harrastaa ratsastusta, mutta kun tämä kunta ei anna kuin vain erityislapsille semmosena.*

– 10-vuotias tyttö

” *Joskus pienempänä mä halusin ratsastaa, mutta sitten mä vaan ajoin niitä ja näin, mut se ratsastus olis ollut kivaa. Niin se jäi, että mä on vaan sitten hoitanut niitä.*

– 14-vuotias tyttö

Yläkouluiän ohittaneet 16–18-vuotiaat nuoret alkoivat suuntautua jo enemmän aikuiseseen elämään. He myös kantoivat huolta nuorempien romanilasten tilanteesta.

” *Pitäis saada resursseja tuollaiseen yksilölliseen nuorisotyöntekoon. Ihan yksilölliseen, että tarkoitan sitä että pitäisi olla resursseja myös nuorisotyöntekijöille ottaa se nuori yksilönä. Se on aika iso ongelma mun mielestä, että nuoret käsitellään massana.*

– 18-vuotias poika

4.4 Romanilasten ja -nuorten identiteetti ja ajatuksia romanikulttuurin tulevaisuudesta

*Vähemmistöryhmään tai
alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella
on oikeus omaan kulttuuriinsa,
uskontoonsa ja kieleensä.*

(artikla 30)

Romani-identiteetti

Jokaisen haastattelun loppupuolella kysymykset keskittyivät romanikulttuuriin, sen tulevaisuuteen sekä haastateltavan romani-identiteettiin ja lasten ja nuorten omiin tulevaisuudenkuviin. Tässä selvityksessä kulttuuri-identiteetti on määritelty etniseen ryhmään kuulumisen tunteeksi (vrt. Kopsa-Scön 1996). Etninen identiteetti luo yhteenkuuluvuutta ja mahdollistaa myös erottautumisen muista ryhmistä.

”*Mä en osaa jotenkin sanoa, että suomalainen, kun mä koen että olen ittekin suomalainen. Mä sanon joko valkolainen tai sitten mä sanon ittestä mustalainen ja suomalaisesta tavallaan valkolainen, mutta jos mä sanon hienosti, mä sanon valtaväestön edustaja. Tai sitten nämä toiset.*

– 16-vuotiaan pojan vastaus kysymykseen, miten hän kuvaisi haastattelijan etnistä taustaa

Haastatteluissa lapsilta ja nuorilta kysyttiin, mikä romaneja yhdistää ja mikä mahdollisesti erottaa muista ryhmistä. Teema konkretisoitui kysymykseksi, mikä tekee sinusta romanin. Nämä identiteetikysymykset olivat melko vaativia ja osalla nuoremmista haastateltavista oli vaikeuksia tavoittaa kysymyksen sisältöä. Toisaalta osa 10–12-vuotiaistakin osasi tulkita ja selittää erinomaisesti omaa kulttuuri-identiteettiään. Useat vanhemmat haastateltavat esittivät hyvinkin pohtivia ja kriittisiä kommentteja teemoihin.

Kaikki haastatellut identifioivat itsensä hyvin selvästi romaneiksi. Voi olla, että haastateltaviksi valikoitui nimenomaan vahvan romani-identiteetin muodostaneita, koska haastateltavia tavoitettiin romaninyhdyshenkilöiden kautta ja kouluista, joissa oli romanitaustaisia työntekijöitä. Kaikki haastatellut olivat sitoutuneita romanikulttuuriin, eikä esimerkiksi romanikulttuurin ja valtaväestön elämäntavan välillä puntaroivia ollut joukossa.

Suurin osa haastatelluista kuvasi omaa romaniut-taan tapakulttuurin kautta: romanitapoihin ja -perinteisiin sitoutuminen on erittäin tärkeä – lähes välttämätön – osa haastateltujen romani-identiteettiä.

”*No ne periaatteet ja vaatetus ja miten mie käyttäydyn muita ihmisiä kohtaan.*

– 17-vuotias poika

”*Varmaan vaatetus ja sitte jotku tavat.*

– 14-vuotias tyttö

”*Vaatetus. Se on kaikista näkyvin.*

– 15-vuotias poika

”*Ehkä romanit on vähän semmosia tarkempia [tavoissa] kuin valtaväestön ihmiset.*

– 14-vuotias tyttö

”*Vanhempien kunnioittaminen.*

– 15-vuotias poika

Jo useammassa luvussa käsitellyt kiinteät ja läheiset sukulaissuhteet tulivat esiin romani-identiteetinkin määrittelyn yhteydessä.

”*No esimerkiksi me ollaan semmosia tosi sukulaisrakkaita. Nyt jos on vaikka pikkuserkku, niin se on sillä viisiin ihan kun oma ihminen, sitä että se läheisistä huolehtiminen ja semmonen. Ja se vanhempien kunnioitus, sitä ei monellakaan, monille valtaväestöstä ei olekaan, vaan saa sanoa ihan mitä sylki suuhun tuo, miten käyttäydytään.*

– 17-vuotias poika

Tapakulttuurista esiin otettiin esimerkiksi pukeutuminen, puhtaustavat, vanhempien kunnioittaminen ja ylipäättään hyvät käytöstavat. Useat toivat esiin tapakulttuurin lisäksi verenperinnön.

” *Tavat, vaatetus, tietenkin se että kummatkin osapuolet [vanhemmat] on romaneja.*

– 16-vuotias tyttö

” *Se, että mä olen mustalaisten lapsi. Vanhemmat on, verenperimä. Sitten tavat, kieli, kulttuuri.*

– 18-vuotias poika

” *No kun äiti on romani ja iskä on romani, eli sit se varmaan periytyy.*

– 10-vuotias poika

Muutama haastateltava korosti romaniuden tulevan sydäimestä. He korostivat ulkoisten symbolien ja tapakulttuurin sijaan emotionaalista sitoutumista kulttuuriin. Heille romanina oleminen oli ennen kaikkea tunne kuulumisesta romaniväestöön.

” *No ei ainakaan vaatteet, että se tulee sydäimestä. Ei riipu vaatteista, eikä kenenkään ihmisten mielistä tietysti, että se johtuu itsestään. Jos vanhemmat on romaneja, niin silloin olen minäkin romani.*

– 14-vuotias tyttö

” *Eihän vaatteet mustalaista tee, esimerkiksi mä täällä [koulussa] mä käytän housuja, mutta sitte jos meen kaupunkiin tai jonnekin muualle, niin mulla on hame. Ja sit joskus kun mä oon valmis siihen niin mä laitan ne isot hameet. Ja tota ne hameet mustalaista ei tee, vaan se mikä itellä on täällä [sydämessä].*

– 14-vuotias tyttö

” *Se on niinku syjäimestä tullut, että ei ulkonaisista, vaan syjäimestä. Että vaikka olis verkkarit jalassa tai jotku muut. Se on se sydän.*

– 16-vuotias poika

” *Kyllä mä uskon ja tiään, että se niin sanottu mustalaisuus on kyllä sydämessä. Mitä näihin kuteisiin, vaatteisiin kuuluu, niin ei ne oo se pääasia ja minkälainen se look on, että kyllä se ulkokuori voi olla ihan minkä näköinen vaan, kunhan se on se sydän. (...) No että sä uskallat esimerkiksi tunnustaa, että sä olet mustalainen.*

– 17-vuotias poika

” *Mulla on ollut pienempänä että en olis halunnut laittaa ja olisin halunnut alkaa elää valtaväestön elämää. Se mulla kun oli kaveripiiri valtaväestöä, niin muutti mua. Niin että mä haluan muuttua, enkä halua olla. (...) Sitte kun mä aloin kasvamään semmoseks neljä–viistoista-ikäiseksi. Sitten mä rupesin löytämään, että hei, että mitä mä oikeesti haluan. Mää olen mustalainen ja mä olen ylpee siitä.*

– 17-vuotias tyttö

Kulttuurien kohtaamisia ja yhteiselo

Romanilapsen ja -nuoren arkielämää on eläminen vähemmistön edustajana valtakulttuurin seassa ja joukossa, kuitenkin omista vähemmistökulttuurin tavoista kiinni pitäen. Rinnakkainelo valtaväestön kanssa ei aina ole ongelmaton. Näitä kohtaamisia, kulttuurieroja ja kulttuurikonflikteja ei pidä kuitenkaan ylikorostaa, kuten eräs 16-vuotias haastateltu osuvasti totesi: *Mä en ole oikein miettinyt tuota asiaa, että mikä meidät erottaa [valtaväestöstä], kun minä olen enemmänkin aina miettinyt, että miten samanlaisia me silti ollaan.* Kertomukset kulttuurien kohtaamisesta, kohtaamisten onnistumisesta ja epäonnistumisesta, tulivat kuitenkin esiin lähes kaikissa haastatteluissa. Lapset ja nuoret kertoivat heihin ja romaneihin yleensä kohdistuneista stereotyyppioista ja valtakulttuurissa vallitsevasta yleisestä tietämättömyydestä romanikulttuurista.

”...jotku on multa kysynyt, että ne on luullut että tämä [romanikulttuuri] on niinku uskonto, että tämä ei oo niinku kulttuuri, niin sitte mä oon selittänyt niille, että tää on kulttuuri. Kun niillä on niinku kysymyksiä, että ne on luullut, että joku uskonto.

– 14-vuotias tyttö

”...se mikä on niinku ärsyttävää tässä kulttuurissa, kun ei siitä sillei valtaväestö tiedä tarpeeksi, niin niillä on kauheita epäluuloja aina.

– 14-vuotias tyttö

Keskusteltaessa kulttuurien kohtaamistilanteista romanilapset ja -nuoret nostivat esille puhekielen sanoille annetut erilaiset merkitykset, puhtaustapojen noudattamisen, vanhempien nimittämisen etunimillä ja ennen kaikkea pukeutumisen. Useimmiten romanikulttuurin ja valtakulttuurin eroavaisuudet mainittiin yhteydessä kouluun ja eroja peilattiin sekä muiden oppilaiden että opettajien kautta.

”Mä muistan jotenkin hämärästi, kun meni ala-asteelle ja sitten kun me ei ikinä sanottu että haarakka, me sanottiin aina kahveli ja sitten kaikki aina ihmetteli kauheesti, että mitä tuo on ja sitte yritti selittää, että mä olen aina sanonut ja sitten kun mä en ole enää ala-asteella sanonut että äiti ja isä, vaan mä olen sanonut nimeltä ja sitten usein kysyttiin, että ketä ne on ja niinku tuolla lailla, että mikset sä sano äiti ja isä, että miksi sä sanot nimellä. Ja sitte mä, että kun mä olen aina sanonut.

– 16-vuotias poika

”Mullehan on nytte vasta [kulttuurieroja] kun rupee vähän erilaiseks kun ala-asteellahan on ollut ihan samanlainen, vaatteet ja näin ja nyt yläasteella vaihdetaan vaatteet, niin ainakin näön perusteella vähän eroa, että tuo on vähän erilainen.

– 14-vuotias tyttö

Koululuvussa käsiteltiin jo koulukiusaamista ja syrjintää. Haastatellut kertoivat myös koulun ulkopuolisista tilanteista, jotka olivat selvästi syrjiviä. Nimitelyn ja perään huutamisen lisäksi romanilapsia ja -nuoria seurataan ja valvotaan korostuneesti esimerkiksi kaupoissa ja muissa julkisissa tiloissa heidän etnisen taustansa perusteella.

”En mä sillä lailla liiku kaupungilla, mutta joskus kun kauppaan menee yksin tai näin, niin vartijat huulee sitä, että me vaan, että me vaan varastetaan. (...) Ne tulee ihan perässä. (...) Eihän sillä lailla heti tuu, mutta ne huomioi heti. Ja sitte jos menee vaikka johonkin kauppaan, niin ne heti niinku syrjäyttää, että niinku näyttää mieltä.

– 10-vuotias poika

”Ne [vartijat] kyttää ja sitte ne saattaa sanoa, että näytä taskus. Ne saattaa ihan oottaa kaupan oven edes, et näytävä taskus.

– 14-vuotias tyttö

”Jokku on semmosia, että jos jonnekin kävelet, niin katotaan vähän ihmeellisesti.

– 15-vuotias tyttö

Lapset ja nuoret kertoivat myös paljon positiivisesta vähemmistökulttuurin ja valtakulttuurin kohtaamisesta, suvaitsevaisuudesta ja yhteiselosta. Tämä toteutui luonnollisesti valtäväestökavereiden kanssa, kuten sosiaaliset suhteet -luvussakin todettiin, ja silloin, kun ihmiset kohtaavat toisensa ihmisinä, eivätkä jonkun ”toiseuden” edustajina.

”*Enemmän mulla on romaneja, mutta on mulla kuitenkin valtäväestöstä sit kavereita tai näin. Ne on ihan samanarvoisia, ei ne ole sen erikoisempia kuin mustalaisetkaan. (...) Ne on ihan samanarvoisia, vaikka ne ei oo niinku, vaikka ne on silti niinku eri kulttuurillisia ihmisiä, kun ne on silti samanarvoisia.*

– 13-vuotias tyttö

Romanikulttuurin vahvuudet ja voimavarat

Romanikulttuurista puhutaan ja kirjoitetaan medioissa usein negatiiviseen sävyyn. Romanilapset kohtaavat tätä negatiivista mediapuhuntaa ja ongelmien korostamista arkielämässään päivittäin. Haastattelussa lähdettiin kysymään, millaisia vahvuuksia ja voimavaroja romanitaustasta voisi olla. Vahvuuksiksi tunnistettiin hyvinkin erilaisia asioita, joista selvimminkin esille nousivat käytöstavat ja vanhempien kunnioittaminen, joita useat haastatellut toivoisivat valtäväestönkin noudattavan.

”*Kellä on käytöstavat, se osaa käyttäytyä myös omien sekä vieraitten aikana, on se sitten valtäväestöläinen tai romani, ei niillä ole mitään eroa sillä lailla. (...) Ihan samalla lailla nyt vaikka pitää käyttäytyä jos on vaikka nyt leikkiäkin vaikka nyt vanhempia romani-ihmisiä kohtaan, että esittää niin kunnollista jos sitten tulee joku valtäväestöläinen niin heittäytyy ihan ranntaliksi. Ei se mene niin. Pitää olla samanlainen aina.*

– 13-vuotias tyttö

”*No ainakin mä muistan, että justin kun mä olen hakenut noihin kouluihin, niin mä tavallaan aina itteäni kehuin, että mä osaan kumminkin jo käyttäytyä valmiiksi. Ja ne aina mainitsikin siitä, että mä teitittelin jos oli vanhempia ja odotin että antaa istua ja tällä tavalla, niin ne mainitti ittekin siitä.*

– 16-vuotias poika

”*No ei sitä niin osaa verrata valtäväestöön. Onhan siinä totta kai jotain tiettyjä asioita mitkä tuntuu, että esimerkiksi kiroilu ja eihän romanilapset kotona mitään hävyttömiä sanoja. Paljon vähemmän. Ja sitte ihan tämmösiä perusasioita.*

– 14-vuotias poika

Toinen esiinnoussut teema oli jälleen perhe, kiinteät sukulaisuussuhteet ja sukulaisista huolehtiminen. Yhteisöllisyyden korostaminen tulikin esiin useiden haastatteluteemojen kohdalla.

”*Varmaan kun kaikki pitää aikalailta yhtä.*

– 15-vuotias tyttö

”*Vanhemmat on sillee hyvässä arvossa (...) esimerkiksi mun isovanhemmat, niin sen näkee kun meidän äiti, et miten se arvostaa omia vanhempiaan ja sillei että siin sitten kasvaa kanssa siihen.*

– 12-vuotias tyttö

”*Tota ehkä minä arvostan perhettä kummiskin, aika moni romani, niin perhe ja jos siinä on vähän isompia lapsia, niin niitten pitää arvostaa omia vanhempia kummiskin, ei ne saa olla sellasia et ne ei olis kiitollisia omille vanhemmille, että miten ne on huolehtinut kumminkin ja näin, pitää aina olla kummiskin siinä oma kiitos, omalle vanhemmalle miten ne on kasvattanut, miten ne on niinku auttanut pärjäämään.*

– 13-vuotias tyttö

Kolmas vahvuutena nähty asia oli erilaisuuden ja ainutlaatuisuuden näkeminen omassa kulttuurissaan. Toiveena oli myös, että valtaväestökin näkisi romanikulttuurin yhteiskuntaa rikastuttavana asiana.

” *Minusta on ihan mukava olla erilainen. (...) Että se on selvä tunne? Niin, vaikka ei päälle päin näkyisikään.*

– 15-vuotias poika

” *Tämä on ainutlaatuista tämä meidän kulttuuri, ettei sitä kaikilla ole.*

– 16-vuotias poika

” *Se olis ihailtavaa. Se olis ihailtavaa myös muitten parissa, eli sille annettais samanlainen kunnia ja arvo myös valtaväestön keskuudessa. Kohdeltais ihan tasavertaisena suomalaisina. Et kyllähän niitä kohdellaan, mutta että suomalaisetkin vois olla ylpeitä että hei, meillä on tämmönenkin kulttuurimuoto.*

– 18-vuotias poika

Mainintoina romanikulttuurin vahvuuksista tuli esiin myös esimerkiksi musiikki ja hevosurheilu. Eräs 17-vuotias toi vahvuutena esille ”hetkestä kiinni saamisen”.

” *No romanit on siitä mitä ne tykkää ja mistä ne on kiinnostunut, niin siinä ne pärjää. Eli esimerkiksi mulla tossa harrastuspuolella esimerkiks, niin kun mä huomasin, että mä tykkään tästä, niin lähti niinku kerralla eteenpäin, eikä jäänyt miettimään. Että niin sanotusti ottaa kunnolla kiinni hetkestä sillee.*

– 17-vuotias poika

Romanikulttuurin tulevaisuuden uhat ja haasteet

Lapset ja nuoret näkivät romanikulttuurin ensisijaisena haasteena romanien työllisyystilanteen: *Toiveita olis semmosia, että romanit sais töitä* (16-vuotias poika). Tätä teemaa sivuttiin jo peruskoulun ja jatko-opintojen yhteydessä. Haasteena nähtiin erityisesti romanien ohjaaminen ja kannustaminen peruskoulun jälkeisiin opintoihin. Toisaalta eräät haastatellut olivat mietinneet sitä, takaako ammatillinen koulutus romanien työllistymisen. Haastatellut totesivat myös, että romanien koulutuksen suhteen on menty hyvään suuntaan.

” *No en mä oikein tiedä, kun mun mielestä me ollaan menossa aika hyvään suuntaan. Tosi moni hakee ammattia, mitä ennen ei oo kyllä ollut. En mä oikein tiedä. Tai ainakin täällä on parantunut. En mä tiedä mitä muualla päin.*

– 16-vuotias poika

Työn ja toimeentulon jälkeen toisena uhkana ja haasteena pidettiin romanikulttuurin muuttumista ja sulautumista valtaväestöön. Kulttuurin muuttumisen uhkina pidettiin esimerkiksi romanikielen hiipumista, tietoisuuden häviämistä omasta kulttuurista, tavoista luopumista ja sukuyhteisöllisyyden heikkenemistä.

”*Mä pelkään sitä, että tämä ajan henki mikä nyt on, että koko valtaväestö muuttuu ja romanit muuttuu kans. Romani muuttuu just niinku valtaväestö, että meillä ei ole kohta enää sitä mustalaisuutta. Tätä kieltä pitäis. Sitä pitäis, että romanit olis paljon yhdessä, että ne ei tekis sitä, että ne erkaantus, koska sen jälkeen kuolee kaikki. Se menee kokonaan. (...) Että se ei oo enää mustalaisuutta. Meillehän on kaikille sukulaiset tosi läheisiä ja se pitää meitä yllä, että se kuuluu meidän kulttuuriin, että on paljon ihmisiä meidän lähellä ja me pidetään paljon, ollaan yhteyksissä niihin, mutta jos tekee niin kuin valtaväestö, että ei olla enää, että jos laps lähtee tonne toiselle puolelle maapalloa, niin ei huolehita, soitella. (...) Paljon niin pitäis että romaninuoret saisivat olla keskenään. Että se ei pääse menemään niin, että on vietävänä. Mä uskon, että jos on romani ja se on valtaväestön kanssa, niin se ei itekkään enää tiä omaa minäänsä, että se yrittää saada ittensä valtaväestöksi. Muuttaa ittensä siksi. Joillakin on semmonen perikuva, että haluaa muuttua kokonaan, mutta se on tärkeätä että sais nuoret olla keskenään.*

– 17-vuotias tyttö

”*Ensimmäkin on sillä väistee, että se olis vähän hiipumassa, että esimerkiks sitä kieltä ei monikaan enää harrasta ja sitte on paljon semmosia meneviä, jotka ei tiä omasta kulttuuristaan mittään, vaikka ne tietää sen, että on ihan siihen valtaväestön kulttuuriin lähtenyt.*

– 17-vuotias poika

”*Koko ajan muuttuu maailma. Niin paljon on muuttunut romanikulttuuri, että nyt on niin paljon nuoria (...), että se on jäänyt pienemmälle osalle se kulttuuri. Ihan tietyt perusasiat totta kai, mutta siellä on sitte niitä niin sanottuja sääntöjä, että ei ihan kaikki käytä.*

– 14-vuotias poika

Useat haastatellut nostivat esiin uhkana sen, miten eräät romanilapset ja -nuoret toteuttavat romanikulttuuria perinteisten normien vastaisesti luoden omia ”sääntöjä”.

”*Kyllä ne on välillä vähän semmosia. Ne on vähän liian, pikkupojatkin, ne on niin miestä itestänsä. Semmoset 12-vuotiaat pojat, niin niillä on suorat housut jalassa ja ne on niinku vanhat.*

– 16-vuotias poika

”*Se että nuorilla romaneilla, sanotaan ihan lapsista 17–18-vuotisiin, jopa vanhempiinkin nuoriin, niin on vääristynyt tavallaan tai se tapa tai ajatusmaailma, että mikä on oikea romani. Et se on uhka. (...) Esimerkiksi se, että sillä lailla että laitetaan vääriä asioita, tehdään niistä idoleita. Väärällä tavalla korostetaan sitä kulttuuria. Oikea romani on hyvin käyttäytyvä, rehellinen, omansa tunteva, käytöstavat osaava ja etenkin oman kulttuurin tavat osaava. (...) Pitäis pyrkiä [vahvistamaan], kotoahan se aika paljon lähtee, myös ystäväpiiristä.*

– 18-vuotias poika

”*Tämä on pikku hiljaa mennyt vähän sillee sanotaan euroromaniksi, että niitä on jäänyt joitakin niitä hienoja tapoja pois ja semmosia huonoja juttuja monet on ottanut. Että olis hieno jos pysys ne hienot arvot kohillaan mitä vanhemmat on yrittänyt puhua ja kertoa, että miten se romanikulttuuri on, ettei keksittäis niitä omia sääntöjä.*

– 16-vuotias poika

Uhkana koettiin, että romanit itse ymmärtävät kulttuurinsa väärin verratessaan sitä valtaväestön kulttuuriin. Pelkona oli sulautuminen valtaväestöön, mutta toisaalta koettiin, että tapojen muuttuminen ei kuitenkaan poista ihmisen sisäistä mustalaisuutta.

” Niin sillee, että en halua olla romani, kun nuo elää niin vapaasti nuo valtaväestön ihmiset, että noilla on mukavempaa ja meillä on tämmösiä sääntöjä, koska ne säännöt ei estä elämästä elämää. Sehän on ihan ihmisestä itestään kiinni ja sitä että niinku romanit olis töissä ja kävis, ettei jäis aina sinne nurkkiloihin, että tulisivat ulos sieltä pienistä koloistaan.

– 14-vuotias tyttö

” Ikinä ei saa omaa kulttuuria jättää kummiskaan, vaikka nyt ois, mä tiedän monta esimerkiksi romaninaista kellä on valtaväestöläinen mies ja tiedän monta miestä kellä on valtaväestöläinen nainen niin ei ne silti pakosta jätä sitä omaa, että ne pysyy samanlaisen vaikka niillä olisikin toisenlainen että tottakai ne vähän muuttuu, mut ei se periaatteessa muutu miksikään muuksi se, että se on oma ittensä silti.

– 13-vuotias tyttö

Myös syrjinnän lisääntyminen ja hyväksynnän saaminen tuli esiin haastatteluissa. Toiveena olikin, että *meidät hyväksyttäis samanlaisina kuin niinku valtaväestökin, että ne hyväksyis meidät* (16-vuotias tyttö).

Millainen on minun tulevaisuuteni?

Romanikulttuurin tulevaisuuden pohdinnan lisäksi haastateltavilta kysyttiin heidän omia tulevaisuudenkuviaan: millaisessa elämäntilanteessa he haluaisivat nähdä itsensä kymmenen vuoden kuluttua eli noin 20–30-vuotiaana? Tyttöjen ja poikien vastauksissa ei ollut suurta eroa. Samat pääasiat toistuivat useimmissa tulevaisuuden toivekuvissa: oma asunto, puoliso ja perhe sekä työpaikka (vrt. Lallukka 2003).

” Haluasi ainakin, että olis oma talo ja perhe ja hyvä työpaikka.

– 16-vuotias poika

” Että olis oma hieno talo ja sitte vaikka kolome lasta. Niin ja vaimo.

– 14-vuotias poika

” No, perhe ja kaikki tommoset että olis kaikki asiat hyvin ja sillei. Ja ois sit joku työ, ja sillälailla, että pystyis elättämään perheensä ihan laillisesti.

– 13-vuotias tyttö

” Mää olisin käynyt koulut loppuun. Pääsisin töihin johonkin semmoseen paikkaan missä mä tykkään olla.

– 17-vuotias tyttö

” No siinä olis voinut käydä hyvän ammatin ja sitte jos kaikki olis mennyt hyvin, niin oma talo tai menis sillon vielä vuokra-asuntokin, että olis sillee elämäntilanne kunnossa. (...) Ja vaimo.

– 16-vuotias poika

” Hyvä talo, hyvä emäntä, hyvä auto ja hyvät hevoset.

– 16-vuotias poika

Monet haastatelluista korostivat itsenäisyyttä, omilaan pärjäämistä, itsestään huolehtimista ja itsemääräämistä.

” Semmonen, että ei asuis muitten nurkissa, että olis oma talo ja itsenäinen tietysti ja ettei olis semmonen ettei olis rahaa. Kävis töissä ja pystyis huolehtimaan itsestään.

– 14-vuotias tyttö

” Olis hyvä työ ja olis muuten elämä kunnossa. Olis omat asunnot, että ei tarvis olla periaatteessa keltään mitään vailla.

– 14-vuotias poika

” *No varmaan, että mä olen tuosta koulusta päässyt kunnialla läpi ja että mulla koti ja mä tuun toimeen itte ja jotain tommosta.*

– 16-vuotias poika

Osalla haastatelluista tulevaisuudenkuva konkreetisoitui yksittäiseen toiveeseen tai unelmaan. Näissä toiveissa oli vastauskirjoa runsaasti. Usein tulevaisuuden haaveet liittyivät nykyiseen harrastukseen – pojilla erityisesti hevosurheiluun – tai muuhun kiinnostuksen kohteeseen.

” *Mä ajattelin, että sitten kun mä menen töihin, että mä käyn ensiks pari vuotta töissä ja sitten mä perustan oman yrityksen.*

– 16-vuotias poika

” *Jos mää olisin 20-vuotias niin aikalailla olisin, en olis mikään maailmanmatkaaja, mutta haluaisin että mulla olis joku hevostalli ja jotakin omia hevosia ja jotakin semmosta.*

– 10-vuotias poika

” *Järjestäisin semmosen ison ravivalmennustallin.*

– 15-vuotias poika

” *Et mä olisin rikas, mulla olis iso talo. Tuning-autot, oma autoliike.*

– 10-vuotias poika

” *Kyllä mä uskon että harrastus olis siinä ykkösenä. Kyllä mä olisin varmaan urheilullinen. Ei se olis siitä mihinkään lähtenyt. (...) Kyllä mä uskon, että silloin pitäis jo niin sanotusti elämä pitäisi olla jo vähän sinne suuntaan kunnossa. Pitäisi olla jo aikuinen mies ja kaikki kunnossa.*

– 17-vuotias poika

Keskusteltaessa eteenpäin tulevaisuudenkuvista ja millä tavalla ne voisi toteuttaa, vastaukset jakautuivat josain määrin selvästi kahteen osaan. Osalla oli jo hyvin selvillä, miten he toiveensa voisivat toteuttaa. Heillä oli selvillä esimerkiksi opintopolku, joka tähtäsi toiveam-

mattiin ja sitä kautta esimerkiksi materiaalistien toiveiden vaatiman taloudellisen aseman turvaamiseen. Jotkut vanhemmista haastatelluista nimesivät erilaisia opiskeluvaihtoehtoja ja kertoivat, millaisia konkreettisia suunnitelmia heillä oli tulevaisuuden varalta. Heillä oli myös varasuunnitelmia, mikäli esimerkiksi eivät pääsisi juuri toivomaansa opiskelupaikkaan. Sen sijaan osalla haastatelluista oli kyllä selviä tulevaisuuden toivekuvia, jotka olisivat ulkopuolisen pessimistinkin silmin toteutettavissa, mutta he eivät itse osanneet nimetä tai kertoa, millaisia reittejä tai opintopolkuja tulevaisuudentoiveiden saavuttamiseksi tulisi kulkea. ●

5. Keskusteluja romaniaikuisten kanssa romanilapsuudesta

Tässä luvussa siirrytään lasten ja nuorten haastatteluista romaniaikuisten haastattelujen tarkasteluun. Aikuisten kanssa käytiin vuoropuhelua romanilasten ja -nuorten hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Haastateltuja romaniaikuisia on yhteensä kahdeksan ja heidän lisäksi yksi valtaväestöön kuuluva nuorisotyöntekijä. Taustoiltaan romaniaikuiset ovat romanikielen opettajia, koulunkäyntiavustajia, romanijärjestöjen edustajia tai vapaaehtoistyöntekijöitä romanilasten ja -nuorten parissa. He ovat myös romanivanhempia ja osa jo isovanhempia. Siten heillä on monipuolista omakohtaista kokemusta ja näkemystä romanilasten ja -nuorten hyvinvoinnista sekä sijoittumisessa yhteiskuntaan.

Romani aikuisten haastatteluissa tiivistyy paljolti se, mitä romanilapset ja -nuoret myös itse toivat esille omien oikeuksiensa ja hyvinvointinsa toteutumisessa Suomessa. Yleisinä huolenaiheina romani aikuisten haastatteluissa nousi esille romani nuorten koulutus ja työnsaanti tulevaisuudessa sekä romanikulttuurin muutos ja romanikielen häviäminen. Haasteita edelleen on, mutta positiivisena asiana nähtiin se, että koulutusasioissa on edistytty viimeisten viiden vuoden aikana. Koulutuksen tärkeyteen eivät siis ole havahtuneet vain nuoret itse vaan myös yhä useammat romanivanhemmat ja -perheet. Kaikissa aikuishaastatteluissa nousi esille myös se, että romanityötä nuorten ja lasten parissa on tehtävä sydämellä. Erityisen tärkeää on lisäksi yhteistyökyky romanien ja valtaväestön kanssa. Lisäksi romanityötä tekevällä henkilöllä tulisi olla riittävästi elämäkokemusta ja näkemystä jaksakseen työn tuomat moninaiset haasteet.

5.1 Romaniyhteisö ja -kulttuuri suomalaisen yhteiskunnan osana

Haastateltujen romani aikuisten mielestä romanilasten ja -nuorten tilanne on selvästi parempi pienillä ja keskiuurilla paikkakunnilla, joilla asuu paikkakunnalle perinteinen ja tiivis romaniyhteisö, kuin esimerkiksi pääkaupunkiseudulla. Toisaalta pienet paikkakunnat eivät ole kovin ”monikulttuurisia”, jolloin romanit ovat usein paikkakunnan ainoa vähemmistöryhmä. Tällöin valtaväestön ennakkoluulot saattavat tehdä esimerkiksi romanin työnsaannin vaikeaksi. Osa romani aikuisista kertoi huomanneensa, että vasta kun paikkakunnalle tulee maahanmuuttajia, valtaväestö ja paikallispoliitikot havahtuvat monikulttuurisuuteen. Maahanmuuttajien yhdenvertainen kohtelu nousee arvostetuksi ja tärkeäksi, mutta samaan aikaan ei kiinnitetä huomiota romanien kokemaan syrjintään. Syrjinnän ehkäisemiseksi ja yhteiskunnallisten palveluiden saavutettavuuden parantamiseksi eräs haastateltavista ehdotti romanitukihenkilön viran perustamista. Romanitukihenkilön palkkaa-

minen kaupungin tai kunnan palvelukseen toisi pitkällä aikavälillä suuria yhteiskunnallisia säästöjä. Tukihenkilön roolina olisi olla apuna kaikille tukea tarvitseville romaneille erilaisissa yhteiskunnallisissa asioissa ja olla ”matalan kynnyksen” yhteyshenkilö. Muutamilla paikkakunnilla on romanitukihenkilöitä eri romanijärjestöjen kautta mutta ei kaupungin tai kunnan järjestämänä palveluna.

Yleisenä huolenaiheena romani aikuisten haastatteluissa nousi valtakunnallisella tasolla romaniyhteisöstä kadonnut yhteisöllisyys. Aiemmin tapana on ollut, että koko suku kasvattaa lasta. Edelleen suvun ja perheen merkitys romaniyhteisössä on suuri, mutta haastatellut romani aikuiset näkivät yhteisöllisyyden olevan siirtymässä sivuun ja todellisten perheongelmien tulevan esiin myös romaniperheen arjessa. Haastatellut romani aikuiset korostivat perheen hyvinvointia ja vanhempien vastuuta lapsen kasvun ja koulunkäynnin tukemisessa. Tähän tarvitaan myös vanhemmuuden tukemista joissakin romaniperheissä.

” *Kun vanhemmat voi hyvin, niin lapsikin voi hyvin.*
– NI

” *Kouluhan on se joka opettaa ja koti se joka kasvattaa.*

Romani aikuiset myös harmittelivat suomalaisen yhteiskunnan stereotyyppistä käsitystä romaniperheistä, jonka mukaan romaniperheet kasvattaisivat lapsiaan yhteiskunnan vastaisesti tai ”nurinkurisesti”. Tämä ei ehdottomasti pidä paikkaansa. Haastatellut romani aikuiset korostivat vanhemmuuden olevan tänä päivänä hyvin haasteellista kaikille vanhemmille, ja myös jotkut romanivanhemmat tarvitsivat enemmän tukea kasvatustehtävään.

” *Oli se sitten mikä perhe tahansa, oli se romani-perhe tai muslimiperhe, oli kyse mistä perheestä tahansa niin vanhemmat on avainasemassa siinä miten se lapsi sijoittuu yhteiskuntaan.*
– NI

Romaniaikuiset olivat huolissaan myös romaninuorten kohtaamista haasteista murrosiässä. Heidän mukaansa romaninuoren kohdalla identiteettikysymys on tavallaan kaksinkertainen: nuori joutuu miettimään nuoruuteen liittyviä kysymyksiä mutta myös romanikulttuurin symboliikkaa erityisesti pukeutumisen kautta. Pukeutumisella romaninuori viestii aikuisuuteen siirtymistä. Haastateltavien mukaan positiivista on, että pienillä paikkakunnilla päiheteidenkäyttö on romaninuorten keskuudessa vähäistä. Tähän ehkä vaikuttaa tiivis romaniyhteisö ja yhteisön kontrolli.

Nuorten tukemiseen ehdotettiin eri toimijoiden verkostoa, joka toimii käytännössä jo usean paikkakunnan romanityössä. Esimerkiksi sellaisen itsenäistyvän nuoren kohdalla, jolla saattaa olla hankaluutta esimerkiksi opintoihin hakeutumisessa tai opinnoissa jaksamisessa, verkostoituminen toimii parhaimpana tukimallina. Sen avulla romaninuoren tilanteeseen haetaan ratkaisua yhdessä kodin, koulun (oppilaitoksen), työvoimaviranomaisten, sosiaalitoimen ja asuntotoimen kanssa. Verkostoituminen toimii parhaiten, jos mukana on kokemusta omaava romanitukihenkilö, joka tuntee romaniperheen ja -nuoren taustat ja osaa tukea nuorta oikealla tavalla. Verkostoituminen myös tarkoittaa sitä, että ketään ei jätetä yksin, vaan apua ja tukea etsitään nuorelle tavalla tai toisella. Tuen ja henkilökohtaisen neuvonnan tulisi myös kestää läpi nuoren opiskeluajan varhaisaikuisuuteen asti. Tällä on huomattu olevan suuri merkitys lapsen ja nuoren opiskelumotivaatiolle ja jaksamiselle.

”*Mutta kyllä se sitten palkitsee myös sitten kun ne lapset onnistuu ja sitten lapset itsekin vielä tulee kiittämään ja että kiitos kun niinku kannustit, että olit niin tiukka niissä rajoissa, et sitten nekin niinku, ne onnistuu niissä asioissa niin ne antaa hyvän palautteen ja se motivoi taas sitten jaksamaan.*

– M4

Haasteena romaniperheiden hyvinvoinnille on myös vanhempien työnsaannin vaikeus. Romaniaikuiset kertoivat, että joillain työpaikoilla on haasteellista tulla hyväksytyksi työyhteisöön tasa-arvoisena jäsenenä. Monilla romaniaikuisilla on kokemusta syrjinnästä ja stereotyyppisestä suhtautumisesta heitä kohtaan työpaikalla. Vanhempien hyvät ja huonot kokemukset työelämästä vaikuttavat myös lasten opiskelumotivaatioon. Nuori saattaa ajatella, että miksi turhaan käydä koulua ja opiskella, kun minun vanhemmillanikaan ei ole töitä kovasta yrityksestä huolimatta.

”*Niin että lähdetään opiskelemaan vuosia, ja niin pois päin, niin sitten monesti vanhemmatkin näkee turhana sen, että meidän omien kokemusten kautta, että jos on itse halunnut eteenpäin jollakin tavalla niin ei ole sitten päässyt. Niin että ei haluta, ei osata tukea nuortakaan, kun ajatellaan että se on ihan turha asia kumminkin kaikki tämä.*

– M2

Romaniaikuiset kertoivat, että romanikulttuuri on muutoksessa ja oikeanlainen romanikulttuuri ”ei ole kaikilla hallussa”. He pitävät arvossa romanien käytöstapoja, sosiaalisuutta ja pukeutumista.

”*Meille ei tarvitse antaa hymykoulutusta niinku esimerkiksi valtaväestön ihmisille.*

– M1

Romanikielen tila Suomessa nähtiin huolestuttavana. Suurimpina ongelmina haastateltavat mainitsivat pätevien romanikielen opettajien puutteen maaseutukaupungeissa ja pienemmillä paikkakunnilla. Romanikielistä oppimateriaalia on mutta ei tarpeeksi opettajia. Romanikielen opettajat eivät myöskään käy paljon vuoropuhelua toistensa kanssa, mitä kielinopetukseen tulee. Tätä yhteistyötä pitäisi parantaa ja tiivistää valtakunnallisella tasolla.

” *Kun tuntuu että joka tuutissa puhutaan sitä niinkö että romanikieli, että tää on niinku kuolemassa ja tätä pitäis elvyttää että tälle pitäis tehdä jotain, niin mä oon kuullut sitä puhetta jo kohta viisi vuotta. Ja sitten kun mä mietin mitä me on tehty, no okei, oppimateriaali on hyvin tärkeitä ja sitä on vaikka kirjaksi ja cd:tä ja näitä on tullut paljon. Mutta sitten tavallaan niille, niille jotka opettaa sitä tavallaan niin kyllä heille pitäisi sitä niinku enemmän koulutusta asiaan. Meidän pitäis satsata niihin opettajiin että niistä tulee päteviä, koska silloin me saavutetaan se mikä on tarkoitus.*

– M3

Eräs haastelluista romaniaikuisista ehdotti, että romanikielen opetusta ja oppimateriaaleja tulisi siirtää internetiin ja hyödyntää internetin tarjoamia mahdollisuuksia. Romanikielen opetusta ei ole tarjolla joka paikkakunnalla, joten internetin kautta pystyttäisiin tarjoamaan laadukasta opetusta myös pienillä paikkakunnilla asuville romaneille – sekä lapsille että aikuisille.

Romaniaikuisten mukaan romanikulttuuri, romanikieli ja hyvät käytöstavat pystytään säilyttämään, jos näiden eteen vain tehdään työtä. Haastatteluissa nousi esille esimerkiksi lasten kerhotoiminnan suuri merkitys romanikulttuurin välittäjänä. Kulttuurin muutos puolestaan nähtiin sekä hyvänä että huonona asiana.

” *Et tuota tää meidän kulttuuri uudistuu, niinkun kaikki muutkin kulttuurit ja siinä on hyviä ja siinä on huonoja puolia. No nyt on tullut huonot puolet esille esimerkiks niinku tää alkoholi ja nää huumeet ja jokainen tietää niiden yhdistelmän mitä tapahtuu, kun ihmiset nuoret käyttää niitä, niin nehän ei tietysti pysty ajattelemaan enää järjellisesti ja silloinhan se kulttuuri tietysti, ei sitä kulttuuria voi enää vaatia sit sellaiselta ihmiseltä mikä ei ymmärrä mitä se kulttuuri on vaikka se kuinka haluais ymmärtää, mutta sitten se ei sitten se ei ymmärrä sitä, että tää on yksi huolen, huolenaihe.*

– M1

Haastatellut romaniaikuiset myös korostivat, että pelkkä pukeutuminen, sosiaaliset taidot ja käytöstavat eivät enää nykymaailmassa riitä, tarvitaan myös koulutusta. Haastatellut aikuiset toivoivat, että nekin romanivanhemmat, jotka eivät vielä ole asiaan heränneet, heräisivät kannustamaan lapsiaan koulunkäyntiin ja paneutuisivat lasten opintoasioihin ja tulevaan elämään nykyistä enemmän. He olivat sitä mieltä, että vaikka jokainen romanivanhempi varmasti toivoo lapselleen parasta ja kannustaa elämässä eteenpäin, niin kannustuksen tulisi näkyä sanojen lisäksi enemmän myös teoissa. He kaipasivat terveitä rajoja lasten elämään.

” *Sellasia terveitä rajoja just että lapset menis ajoissa nukkumaan että ne jaksaa herätä sinne kouluun et niinku täälläkin on ollut se ongelma että lapset valvoo aamuyölle ja sitten ne nukkuis päivän ja ei sellasesta oikein kyllä tuu mitään, että just sitä tarvittais että terveet rajat lapsille. Kyllä monella on tänä päivänä ote lipsunut että siinä tarvittais ihan just sellasta ihan apua ja sitten monenlaista, että jotkut perheet tarvii sellaista erikoista tukea ja sellaista verkostoa, romanit just näissä lastenkasvatusasioissa.*

– M4

” *Sit kun taas on paljon semmosii romanivanhempia että niitten elämä ei ole aikataulutettu, että ne voi herätä milloin ne haluaa ja sitten ne tekee niitä askareita millä ne saa sitä leipää pöytään, se ei ole sidottu aikaan et, et kyllähän meillä tietysti niinkö on, on joitakin perheitä missä tota on paljon on ongelmallisempaa ja emmä tiä välttämättä se ei johdu siitä että ne on romaneita pelkästään.*

– M3

5.2 Romanilapsen koulunkäynti – velvollisuus vai mahdollisuus?

Haastatellut romaniaikuiset näkivät romanilasten koulunkäynnin ja romaninuorten kouluttautumisen erittäin tärkeänä asiana, johon sekä romanivanhempien että koulun tulisi suhtautua vakavasti. Romanioppilaan koulunkäynnissä on haasteena kehittää kodin ja koulun välistä vuorovaikutusta entistä toimivammaksi ja avoimemmaksi. Yhteistyö on havaittu erittäin hyväksi kouluissa, joissa on työssä romanikoulunkäyntiavustaja tai muu romanitaustainen ammattilainen.

”Mitä mä oon huomannut tässä työssä, niin se on romanilapsilla ja tosiaan muillakin lapsilla, niin se ei ole hirvu selkeätä tämä, että mitä mä niinku haluan, mikä musta tule isona ja miten mä pystyn, mihin mä pystyn vaikuttaan ja se on niinku se on semmosta niinku viidakkoa.

– M3

Suomen peruskouluissa keskitytään yhä enemmän monikulttuurisuuteen ja suvaitsevaisuuskasvatukseen. Monissa kouluissa on järjestetty myös teemapäiviä ja tapahtumia romanikulttuurista. Nämä teemapäivät ja tapahtumat ovat olleet hyviä tutustuttamaan sekä oppilaita että opettajia romanikulttuuriin. Toisaalta monikulttuurisuusinnostus on saattanut viedä huomiota pois suomalaisista vähemmistökuultureista. Yleisesti ottaen haastatellut romaniaikuiset toivoivat peruskoulujen ja eri oppilaitosten opettajille enemmän koulutusta ja tietoutta romanikulttuurista.

”On olemassa tämmöinen sanonta, että tieto lisää tuskaa, mutta romanikulttuurin tuntemisessa se hälventää sitä tuskaa.

– N1

”Pääväestöllä ei ole ollut tavallaan rohkeutta kysyä, ja romaneilla ei ole ollut rohkeutta niinku, elikkä tavallaan ei ole löytynyt sitä yhteistä säveltä.

– N1

Joillakin haastatelluilla romaniaikuisilla oli kokemuksia joistakin valtaväestön opettajista, jotka arkailevat ottaa yhteyttä romanikotiin oppilaan asioissa. Syynä tähän nähtiin taustalla olevat stereotyyppit romaneista. Romanioppilaan asioihin kuitenkin pitäisi paneutua samalla tavalla kuin muidenkin oppilaiden. Toisaalta myös romanivanhemmat ovat epävarmoja ottamaan yhteyttä opettajiin. Osa opettajista on myös välinpitämättömiä romanioppilaan poissaoloja kohtaan. Opettajat voivat liian helposti ajatella, että poissaoloon on joku romanikulttuuriin liittyvä syy, eikä niihin puututa sen enempää. Tämä on romaniaikuisten mielestä vääränlaista ”kulttuurista ymmärtämistä”, koska samalla tavalla kuin missä tahansa perheessä, poissaolojen taustalla romanikodissa voi olla suuria perheongelmia tai muita syitä. Jos lapsi on poissa koulusta, kotiin tulisi ottaa viipymättä yhteyttä ja selvittää poissaolojen syy.

” *Jos puhutaan pääväestöön kuuluvasta lapsesta, jos se on poissa koulusta niin heti on yhteydenotto kotiin, niin miksi sen pitää olla niin että sinne romanikotiin ei oteta yhteyttä? Mun mielestä se on niinku surullista.*

– N1

Usein koulukiusaamista epäillään myös yhdeksi syyksi koulusta poissaoloihin. Haastatelluista romaniaikuisista kaikki ne, jotka työskentelevät kouluissa, kertoivat, että heidän kouluissaan ei esiinny systemaattista romaneihin kohdistuvaa kiusaamista. Satunnaista nimittelyä esiintyy samalla tavalla kuin valtaväestön nuortenkin keskuudessa. Romaniaikuiset eivät pitäneet koulukiusaamista suurena ongelmana, koska romanioppilailla on paljon ystäviä sekä valtaväestön nuorista että romaninuorista. Haastatellut romaniaikuiset korostivat, että kouluissa puututaan kiusaamistapauksiin ja ne otetaan vakavasti, mikäli niitä ilmenee. Huomattavaa siis on, että romaniaikuisen läsnäolo koulussa näyttää vähentävän koulukiusaamisen mahdollisuutta. Eräs romaniaikuinen kertoi pojasta, joka ei ollut lainkaan

motivoitunut koulunkäyntiin ja kävi koulussa vain satunnaisesti, vaikka hänellä olisi ollut lahjoja ja taitoja monenlaiseen. Haastateltu kertoi epäilleensä, että syy poissaoloihin oli ehkä koulukiusaaminen, ja kysyi asiaa pojan luokanopettajalta. Opettaja oli kysymyksestä ihmeissään ja vastasi, että tämä poika on päinvastoin luokkamme suosituin oppilas. Poissaolot hänen kohdallaan eivät siis johtuneet ainakaan koulukiusaamisesta.

Romaniaikuisten mukaan myös läksyihin liittyvä useasti samantyyppistä välinpitämättömyyttä joidenkin opettajien taholta kuin poissaoloihin. Jos romanioppilas ei ole tehnyt läksyjään, asian saatetaan helposti antaa olla. Tällöin oppilas huomaa, ettei hänen tarvitse tehdä läksyjä, kunhan sanoo opettajalle, ettei osaa niitä. Romaniaikuisia huolettaa romanilasten ja -nuorten alisuoriutuminen koulussa sekä romanioppilaiden usein liian kevyin perustein tehtävä siirto erityisopetukseen. Jos oppilaan annetaan mennä sieltä mistä ”aita on matalin”, tehdään väärin oppilasta kohtaan. Toki on olemassa myös oppilaita, joille erityisopetus on paras vaihtoehto. Myöskään romanivanhemmat eivät usein ymmärrä, mitä erityisluokalle siirto tarkoittaa lapsen tulevaisuuden kannalta. Vanhemmat saattavat olla onnellisia siitä, että lapsen koulupäivät lyhenevät ja läksyt helpottuvat tai että niitä ei tule ollenkaan. Tällä tavalla sekä jotkut vanhemmat että jotkut opettajat ajavat romanilapsia alisuoriutumaan koulussa. Romaniaikuisten mukaan tulisi kuitenkin ensin käyttää kaikki muut mahdolliset tukitoimet, ennen kuin oppilasta harkitaan siirrettäväksi erityisopetukseen. Joillakin oppilailla saattaa olla yksinkertaisesti motivaationpuutetta ja laiskuutta, mikä ei tarkoita sitä, ettei oppilas osaisi tehtäviä. Häntä ei vain huvita tehdä niitä. Koulun ja kodin yhteistyö on keskeisessä asemassa oppilaan motivoimisessa. Tässä tehtävässä myös romanikoulunkäyntiavustajalla olisi suuri mahdollisuus ja rooli. Helposti myös unohdetaan, että asioilla on useampi kuin yksi puoli. Koululla on oma roolinsa, vanhemmilla omansa, mutta myös oppilaalla itsellään tulee olla riittävää motivaatiota koulunkäyntiin ja uskoa omaan osaamiseensa.

” Varmaan lapsi löytää aina, aina tuota jonkun tällöisen systeemin että, että alittaa sen riman. Ja sitten tavallaan, tavallaan niinku se että jos opettaja vielä tukee sitä rimanalitusta niin sehän on sitten itsestäänselvyys että sitten mennään sieltä riman alta. Ja se mikä, mikä on niinku hirmu vaikeeta mun mielestä tällä hetkellä koululla niin, siis on erilaisiakin ihmisiäkin ja opettajia mutta sitten se että tavallaan, opettajat tavallaan sen suvaitsevaisuuden nimissä kahtoo väärällä tavalla sen romanilapsen tekemisiä niinkun läpi sormien.

– M3

Kaikki haastatellut romaniaikuiset korostivat, että romanivanhemmillä on pääasiallinen vastuu lastensa koulunkäynnistä.

” Se täytyy ymmärtää että koulullahan on ainoastaan kaksikymmentä (25) tuntia, missä puitteissa nämä lapset on, ja loput on vanhempien. Eli aina sysätään vastuu sinne koululle, mutta pääasiallinen vastuuhan on vanhemmilla lapsistaan ja nuoristaan.

– M1

” Nyt ollaan puhuttu paljon lapsista, romanilapsista, että kuinka paljon niitä pitää tukea ja panostaa niihin että ne pärjää siellä koulussa ja mä oon samaa mieltä, mutta me emme saa unohtaa niitä vanhempia, koska ne vanhemmat on kuitenkin loppuviimein se, joka pystyy oikeasti sitä lastaan auttaa.

– M3

” Ollaan ihan niinku rohkaistu opettajia ja vanhempia just niinku romaneitakin, että ottakaa opettajiin yhteyttä ja niin pois päin ja tuota niin soitelkaa ja keskustelkaa lasten ongelmista tai asioista että ei niitä heti viedä mihinkään laitoksiin ja hoitoon, kun romaneilla on hirmu pelko tästä.

– M4

” Se että edelleen painotan hyvin pitkälle vanhempien vastuuta tässä kasvatuksessa ja samoten tässä koulunkäynnissä et jos se laps sanoo, et ahaa hän ei jaksa mennä kouluun tänä päivänä, niin kyllä se on vanhemman tehtävä se että, et se on vanhemman tehtävä se, että sinä menet kouluun jos sinä et ole kipeä. Tai jos nyt siellä sataa vettä, ja laps sanoo, aha mä en voi mennä kouluun kun mä kastun, se ei oo mikään syy.

– M1

” Mistä mä oon tosi onnellinen niin siitä, että nyt on semmosia perheitä, jotka oikeesti välittää lapsensa koulunkäynnistä. Ne näkee, että siinä on tän lapsen tulevaisuus ja mahdollisuus.

– M3

” Nyt meidän pitäisi saada vanhemmille oikeasti tietoa että ne ymmärtäisi oikeasti, että tämä mun lapsi, se ei tule ehkä selviämään tästä elämästä, jossei se käy kouluja.

– M3

Koulumaailmassa ja opiskeluaikana tulee eteen monenlaisia kysymyksiä ja tilanteita, jotka saattavat masentaa nuoren. Jos koulusta on poissaoloja, nuoren voi olla hankalaa lähteä selvittämään, miten poissaolot voisi korvata. Tällaisissa tilanteissa romanitukihenkilön apu ja tuki on koettu tärkeänä. Eräs haastatelluista on toiminut vastaavanlaisessa roolissa ja hän kuvaili, kuinka apu voi olla niin konkreettista, että hän on jopa hakenut opiskelijan kotoa kouluun, jos kyyti ei syystä tai toisesta ole muuten järjestynyt. Lisäksi hän on neuvonut käytännön opiskeluasioissa ja työnhaussa.

Romanioppilaan jatkokoulutukseen hakeutumisesa koulun opinto-ohjaajalla on suuri vaikuttamisen mahdollisuus. Romanioppilaat eivät tarvitse ainoastaan tietoa vaan erityisesti rohkaisua hakeutumaan aloille, jotka eivät ole perinteisiä romaniammatteja. Opinto-ohjaajan tukena voisi toimia romanikoulunkäyntiavustaja antamassa lisärohkaisua ja tarjoamassa eri vaihtoehtoja. Toisen asteen opinnot aloittavalle nuorelle sekä hänen perheelleen tulisi myös kertoa käytännön näkökulmasta opiskelijan eri sosiaalietuuksista, opiskelija-asunnon hankkimisesta ja muista mahdollisista tukimuodoista. Lisäksi romaninuori usein tarvitsee tukea työnhakuun. Romaninuorille olisikin ensiarvoisen tärkeää saada myönteisiä kokemuksia työelämästä ja ansaita omaa rahaa. Usein romaninuorilla on vaikeuksia saada kesätyöpaikkaa tai työharjoittelupaikkaa sen takia, että hän on romani.

” Romaninuorille se on niinku erityisen tärkeä koska siellä katoaan se omistuminen, että jos ensimmäisessä työpaikassa, kesätyöpaikassa on tämmöstä syrjintää ja homma on se että ei oteta, niin minkälainen signaali se on sitten nuorelle?

– M2

” Siitä on just keskusteltu näiden nuorten kanssakin, niin hirveesti se masentaa näitä nuoria että jos ei joku pääväestön ihminen, semmonen joka mikä on opiskellut niin ei pääse töihin, missä asemassa me ollaan?

– M2

5.3 Romaniamattilainen koulussa – roolimalli ja kulttuuritulkki

Kaikki haastatellut romaniaikuiset olivat sitä mieltä, että romaniaikuisen läsnäolo koulussa luo turvallisuudentunnetta ja kehittää romanilapsen identiteettiä. Romaniaikuisen rooli on toimia sillanrakentajana sekä kouluyhteisössä että kodin ja koulun välillä. Esimerkiksi ensimmäisinä kouluvuosina romanitautaisen ammattilaisen läsnäolo koulussa tukee lapsen koulunkäyntiä, vaikka lapsella ei muuten olisikaan erityisen tuen tarvetta koulunkäyntiin.

”Mut mä oon pyrkinyt siihen että aina kun tulee ykkösluokalle joku niin vaikka ei tarviskaakaan mitään apua niin mä oon pyrkinyt, että mä käyn muutaman tunnin hänen luokassaan et jotain niinku et hei tää on ihan, täällä käy joku joka edustaa samaa porukkaa

– M3

”Jos siellä on romani, tämmöinen koulunkäyntiavustaja, niin se ymmärtää tätä romanioppilasta paremmin mitä valtaväestön, valtaväestön koulunkäyntiavustaja koska se on samalla aaltopituudella. Mä takaan ja alleviivaan sen että kun näitä romanikoulunkäyntiavustajia niin ei varmasti ole siinä luokassa enää sellaisia ongelmia, että tämä pystyy hallitsemaan tämä koulunkäyntiavustaja hyvin pitkälle nämä.

– M1

Erityisesti yläkoulussa romanimattilaisen rooli kodin ja koulun vuorovaikutuksen tukemisessa ennestään kasvaa.

”Ja sitten niinkun kun mä oon tällainen sopivan ikäinen niin etenkin nyt yläasteella olevat nuoret neidit niin kun romanikulttuurissa on tietyt asiat mitä ei voi vanhempien kanssa keskustella niitä kysymyksiä, niin ne uskaltaa niistä puhua mulle ja ottaa niitä, että kun se on semmoinen aika että etsitään sitä omaa identiteettiä ja sitä omaa paikkaa ja mietitään sitä tulevaisuutta ja täälläst kaikkea, ja sitten tietenkin siellä koulussa oon niitten kans niin on muutamia tilanteita ollut että opettajat ei usko, että miksi nyt teen näin ja näin ja mä sitten yritän selvittää että kun tää nyt vaan on meillä tällänen että se kuuluu, että meillä se häveliäisyys on sellainen asia että se yksinkertaisesti sitä ei niin vaan oteta sieltä pois.

– N2

Toisaalta jotkut romanivanhemmat saattavat ajatella, että nyt koulussa “hommat hoituu”, kun koulussa on romanikoulunkäyntiavustaja tai muu romanitautainen ammattilainen. Tämä on kuitenkin väärä käsitys, koska romanitautaisen koulunkäyntiavustajan yksi tehtävä on saada romanivanhemmat osallistumaan lastensa koulunkäyntiin enemmän ja rohkaista heitä yhteistyöhön koulun kanssa. Samalla tavalla koulunkäyntiavustaja myös rohkaisee opettajia ottamaan yhteyttä romanikotiin.

”Suurimmaksi osaksi niin tämä työyhteisö missä mä oon niin ne on tosi hyviä, ja ne on tukenut tätä työtä, kun mä tätä teen, ja ne on kokenut tärkeäksi, että on tämmöinen henkilö kehenkä ne voi ottaa jostakin, että mitenkä mä nyt lähestyisin perhettä ja mitenkä tämä asia hoidetaan.

– N2

Tärkeä asia romanikoulunkäyntiavustajan työssä on se, että hän ei ole koulussa pelkästään romanioppilaita vaan kaikkia oppilaita varten. Tätä kouluissa

työssä olevat romanit halusivat painottaa. Tällöin heidän läsnäolonsa koulussa on myös suvaitsevaisuuskasvatusta valtaväestön oppilaille sekä koulun opettajille. Haastatellut aikuiset näkivät myös romanitustaisten henkilöiden läsnäolon kouluissa yhtenä keskeisenä tekijänä kiusaamisen ehkäisemisessä.

” *Me olemme varmaan omalta osaltamme vaikuttaneet oppilaisiinkin, kun on se aikuinen romani siellä, se joka kulkee käytävillä. Mä oon välituntitoiminnassa ja mä oon monissa tilanteissa luokissa mukana avustamassa ja teen vähän kaikkea, niin ne on tullut tutuksi niin se on varmaan omalta osaltaan, niin sekin ottanut sitä kitkenyt sitä pois sieltä niin niin että noihan onkin ihan jees tyyppejä. Että mä uskon, että tälläkin on ollut paljon merkitystä ja vaikutusta siihen, että niitä ei kiusata.*

– N2

5.4 Romanilasten ja -nuorten kuuleminen ja paikallinen romanityö

Yhtenä suurena positiivisena muutoksen voimana romaniasioissa ovat olleet alueelliset RONK:t ja paikalliset romanityöryhmät. Nämä ovat monella paikakunnalla saaneet romanityöryhmien aktivoitumaan uudella tavalla ja tehneet merkittävää työtä romaniasioiden edistämiseksi romaneiden omien toiveiden pohjalta ja lähtökohdista käsin. Niiden avulla on kiinnitetty entistä enemmän huomiota myös romanilasten ja -nuorten asioihin, tehty yhteistyötä koulujen kanssa ja pyritty edistämään romanikielen opetusta.

” *Vuoden sisällä on paljon edistytty näissä asioissa ja nyt tavallaan kun saatiin tämä romanineuvottelukunta tänne, niin on otettu huikeita askeleita, esimerkiksi saatiin nyt iltapäivätoiminta romanilapsille.*

– M4

Tällaisia työryhmiä tulisi perustaa kaikille paikkakunnille ja alueille, joissa on romaniväestöä. Alueellisten RONK:iien ja paikallisten romanityöryhmien työn tavoitteisiin tulisi lisäksi kirjata oman alueen romanilasten ja -nuorten kuuleminen ja heidän toiveidensa huomioonottaminen. Tätä kautta romanilasten- ja nuorten osallistuminen heitä itseään koskevissa asioissa lisääntyisi, samoin kuin koko romaniväestön omaehtoinen osallistuminen yhteiskunnassa. Romanien osallisuus yhteiskunnassa nousi lasten ja aikuisten haastattelussa esille alueena, jolla sekä valtaväestöllä että romaneilla on parantamisen varaa. Romanien tulisi pärjätä yhteiskunnassa ”samoilla eväillä” kuin valtaväestönkin ja pyrkiä siihen, että myös tulevat sukupolvet, nykyiset lapset ja nuoret, saataisiin motivoitua olemaan kiinni yhteiskunnassa. Aikuishaasteltavat toivat esille suomalaisessa yhteiskunnassa valitettavan usein esiintyviä stereotyyppisiä käsityksiä romaneista, joista myös lapset ja nuoret kertoivat. Nämä ennakkoluulot ovat yksi este romanien tasavertaiselle kohtelulle. Vaikka yhteiskunnan rakenteet ovat periaatteessa tasa-arvoisia kaikkia kohtaan, rakenteiden sisällä olevat toimijat eivät välttämättä noudata tasa-arvoisia käytänteitä.

” *Romani on yhteisönsä jäsen ja yksilö yhteisössä, jossa yksi romani toimii väärin, se ei tarkoita että koko yhteisö toimisi väärin.*

– N1

” *Ei se helppoa ole saavuttaa sitä yhdenvertaista asemaa, että vaikka on kaikenmaailman lakipykälät olemassa, niin siitä huolimatta mä en ymmärrä että miksi Suomen kansa on niin jäykähköä, ettei ne hyväksy romanian yhdenvertaiseksi kansalaiseksi.*

– N1

” *Niin että pyritään siihen, että me pärjätään niinku samoilla eväillä kun valtaväestönkin lapset ja nuoret ja vanhemmat, mutta tuota niin sitten on niitä, jotka tarvitsee näitä tukia.*

– M4

6. Pohdinta

■ Kulttuurin muutos ja yhteisöllisyyden häviäminen koskettaa suomalaista valtakulttuuria ja yhteiskuntaa, jonka osa romanikulttuuri on. Joidenkin näkyvien kulttuurin piirteiden, kuten esimerkiksi pukeutumisen ja tapakulttuurin, takana eletään pääosin samaa suomalaista elämäntapaa kotona, koulussa ja harrastuksissa. Vaikka romanikulttuuri Suomessa on voimakkaasti suomalaista, romanilapset ja -nuoret kohtaavat arkielämässään haasteen valtaväestöön integroitumisen ja romanielämäntavan säilyttämisen välillä. Vähemmistöön

valtaväestön taholta kohdistuvat stereotyyppiset käsitykset, joista haastatelluilla lapsilla oli lukuisia esimerkkejä, ovat osaltaan tukkimassa romanilasten väyliä hyvän elämän saavuttamiseen. Toisaalta itse koetut ja lähipiirissä nähdyt onnistumiset ovat osoitus romanilapselle – kuten kenelle lapselle tahansa – omankin tulevaisuuden mahdollisuuksista. Tulevaisuuden suunnittelu vaatii esikuvia: vahvan kulttuurisen jatkuvuuden ja yhteiskunnallisten vaateiden onnistuneita yhdistäjiä, jotka osoittavat omalla esimerkillään ratkaisumalleja.

*”Usein sanotaan,
että tieto lisää tuskaa,
mutta romanikulttuurin
kohdalla tieto
hälventää tuskaa.”*

Tämänkin selvityksen haastatellut pohtivat eri teemojen valossa, miten oman romani-identiteetin voi säilyttää vahvana suomalaisen yhteiskunnan tarjoamissa raameissa. Millaisia väyliä hyvään elämään löytyy? Ja ennen kaikkea: mitä hyvä elämä on? Mitä haluan siihen kuuluvan? Jo lapsesta asti koettu ”toiseuden” tunne suhteessa valtaväestöön vaikuttaa usein lasten ja nuorten tulevaisuuden suunnitteluun. Yhteiskunnallisesta tasa-arvosta huolimatta arkielämän epätasa-arvoiset kokemukset – esimerkiksi syrjintä ja kiusaaminen – asettavat romanilapsen eteen kysymyksen: Mihin minulla on mahdollisuuksia? Tällaisen kysymyksen ei pitäisi tulla ensimmäisenä mieleen lapsen ja nuoren suunnitellessa tulevaisuuttaan. Pikemmin kysymyksen tulisi kuulua: Mitä minä haluan tulevaisuudelta? Itse koettu ja vierestä nähty arki herättää kuitenkin toisenlaisia kysymyksiä.

Tätä selvitystä ei lähdetty tekemään ongelmalähtöisesti. Pikemminkin romanikulttuuria haluttiin tarkastella voimavarana. Useat romanikulttuurin kipupisteet ovat jääneet tämän selvityksen ulkopuolelle – johtuen osin selvityksen lähtökohdista, osin lasten ja nuorten varauksellisuudesta kertoa negatiivisista asioista. Selvitys toteutettiin melko keskustellevalla haastatteluotteella, jolloin lapsille annettiin mahdollisuus tuoda esiin heidän itsensä tärkeänä pitämiä näkökulmia.

Selvityksessäkin lähdetään helposti hakemaan erilaisuutta. Usein katse kohdistetaan pieniin eroihin ja kulttuurinen samanlaisuus jää huomioimatta. Kuitenkin valtaväestö ja romanit elävät rinnakkain ja sisäkkäin samoissa raameissa. Vain joitakin asioi-

ta toteutetaan eri tavalla. Haastatellut lapset nimesivät romanikulttuurin erityispiirteitä niitä kysyttäessä, mutta suurimmasta osassa haastatteluaineistoa ei voi päätellä vastaajan olevan romanilapsi. Puheet pihaleikeistä, kavereista, harrastuksista, kouluruoosta, kivoista ja tylsistä oppiaineista voisivat olla kenen tahansa suomalaisen lapsen kertomaa – puhumattaakaan televisio-ohjelmista, tietokoneista, internetistä, konsolipeleistä, mp3:ista ja kännyköistä.

Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsen oikeudet aikuisten velvollisuuksiksi. Kulttuuritaustasta riippumatta lapsi on aina ensisijaisesti lapsi ja kaikkien aikuisten tehtävä on suojella lasta. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan (artikla 19) lasta on suojeltava väkivallalta ja välinpitämättömältä kohtelulta. Lapsella on oikeus perusopetukseen ja koulutukseen, joiden tulisi kehittää ihmisoikeuksien ja lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta sekä suvaitsevaisuutta (artiklat 28–29). Esimerkiksi romanilasten kokema koulukiusaaminen ja syrjintä ei ole vain romanialkuisien vaan kaikkien aikuisten asia. Aikuisten on viestittävä omalla käytöksellään ja esimerkillään, että kiusaaminen ei yksinkertaisesti kuulu ihmisten väliseen kanssakäymiseen ja rinnakkaineloon. Aikuisten tulisi pysähtyä kiusaamisen kohdalle, huomata se ja puuttua siihen – kohdistuu kiusaaminen sitten keneen tahansa.

Huomio ei kuitenkaan saa kohdistua vain syrjintään, vaan tarvitaan myös toisen puolen korostamista: toisen ihmisen hyväksyvää huomioonottamista, joka avaa luontevan tien kanssakäymiselle ja auttaa kulttuuristen vivahteiden ymmärtämistä. Erityisesti lapset kaipaavat aikuisen hyväksyntää, joten aikuisen pienikin ystävällinen sana tai teko on suuri asia lapselle. Aikuisten tehtävä on myös luoda puitteita romanilasten ja pääväestön lasten keskinäisen vuorovaikutuksen mahdollistamiseksi. Romanikulttuurin ja valtaväestön välisten yhtäläisyyksien avulla voimme rakentaa siltoja eroavaisuuksien yli ja ymmärtää niitä. Kuten eräs haastatelluista totesi: ”Usein sanotaan, että tieto lisää tuskaa, mutta romanikulttuurin kohdalla tieto hälventää tuskaa.” ●

7. Lapsiasiavaltuutetun suositukset toimenpiteiksi

Tähän lukuun on selvityksen tuottaman tiedon pohjalta koottu suosituksia toimenpiteiksi, joita lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan tarvitaan romanilasten oikeuksien toteutumiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Suositukset on tarkoitettu sekä paikallisille, alueellisille että kansallisille päättäjille. Samoin ne on tarkoitettu sekä valtaväestölle että romaniyhteisön aikuisille. Suositukset käsittelevät kotia ja perhettä, opetusta ja romanikieltä sekä romanilasten vapaa-aikaan liittyviä asioita.

Kaikkia elämänalueita yhdistävät suositukset

- Kuntien lasten, nuorten ja perheiden palveluissa (varhaiskasvatus, perusopetus, nuorisotyö, ammatillinen koulutus, sosiaalityö, perhetyö) sekä seurakunnissa tulee lisätä romanitaustaisia työntekijöitä. Nämä toimivat tukena sekä perheille että romanilasten itsetunnon ja identiteetin kehitykselle ja tämän lisäksi kertovat valtaväestölle romanikulttuurista. Erityisen tärkeitä ovat koulunkäyntiavustajat, opettajat ja nuorisotyöntekijät myös niissä kouluissa, joissa ei ole romanioppilaita.
- Kaikkien lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten, etenkin peruskoulun ja lastentarhanopettajien, koulutukseen tulee lisätä tietoa Suomen romanivähemmistöstä, heidän historiastaan ja kulttuuristaan sekä romanilasten erityistarpeista.
- Valtaväestön tietoa romanikulttuurista tulee lisätä ja heidän ennakkoluulojaan lieventää valtakunnallisella mielipidevaikuttamisen kampanjalla, jossa valtamedian mukanaolo on tärkeää. Kaikkien koulujen opetussuunnitelmiin ja koulujen oppikirjoihin tarvitaan tietoa Suomen romanivähemmistön historiasta ja kulttuurista.
- Vapaa-aikana ja harrastuksissa tarvitaan sekä romanilasten ja -nuorten oman etnisen identiteetin vahvistamista tukevia toimintamuotoja että mahdollisuuksia osallistua yhteiseen toimintaan valtaväestön lasten ja nuorten kanssa.
- Eri elämänaloilla tulee vahvistaa romanikielen asemaa, näkyvyyttä ja arkikäyttöä. Tämä koskee sekä koteja että palveluita.
- Romanilasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi tulee lisätä sekä paikallisesti, alueellisesti että valtakunnallisesti. Osallistumista tarvitaan sekä romaniyhteisön sisällä että yleisissä rakenteissa kouluissa ja kunnissa.
- Kuntien ja valtion tulee lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmien laadinnassa selvittää myös romanilasten ja -nuorten tarpeita ja näkökulmia.

Koti ja perhe sekä varhaiskasvatus

- Romanivanhempia tulee tukea kasvatustehtävässä. Romaniperheiden tukipalveluita tulee kehittää valtion ja kuntien, kirkkojen, järjestöjen ja paikallisen romaniyhteisön yhteistyönä. Tukipalveluita on hyvä kehittää erityisesti neuvolatoiminnan ja perhetyön yhteyteen. Parhaiten tuki toteutuu, jos tehtäviin on mahdollista palkata romanitaustainen henkilö.
- Varhaiskasvatuspalveluista ja esiopetuksesta tiedottamista romanivanhemmille tulee lisätä sekä kehittää kunnissa joustavia palveluita, jotka palvelevat kokopäivähoitoa paremmin romaniperheiden tarpeita.
- Varhaiskasvatuksen henkilöstön tietoa romanikulttuurista tulee lisätä täydennyskoulutuksella.
- Sosiaali- ja terveysministeriössä sekä opetusministeriössä tulee ottaa yhteiseksi tavoitteeksi romanilasten varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisen edistäminen. Osallistumista tulee kartoittaa säännönmukaisesti niin, että voidaan arvioida esimerkiksi osallistumisen alueellisia eroja.

Romanikielen ja kulttuurin vahvistaminen

- Varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen tulee järjestää romanilapsille romanikielistä kielipesätoimintaa.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa tulee vahvistaa romanikulttuurin ja -historian osuutta kielen opetuksen rinnalla. Romanilapset eivät nykyisellään saa koulussa tietoa omasta taustastaan eivätkä valtaväestön lapset opi tuntemaan romanien historiaa. Opetussuunnitelman perusteet ohjaavat tuottamaan näistä aiheista oppimateriaalia ja sisällyttämään teemat eri oppiaineiden oppikirjoihin.
- Kaikilla romanilapsilla ja -nuorilla tulee olla mahdollisuus osallistua romanikielen ja -kulttuurin opetukseen vähintään kaksi tuntia viikossa. Opetuksen tarve tulee kartoittaa myös niillä paikkakunnilla, joissa kieltä ei nykyisin opeteta.
- Romanikielisen opetusmateriaalin tuottamista kaikille kouluasteille tulee lisätä. Kieliopinnojen materiaalia voidaan toteuttaa internetpohjaisesti, jolloin se verkko-opetuksena palvelisi myös pienten paikkakuntien romanilasten ja -nuorten tarpeita.
- Opetusministeriön tulee antaa jollekin yliopistolle romanikielen ja -kulttuurin yliopistotasoisien koulutuksen ja tutkimuksen erityistehtävä sekä lisätä romanikielen opettajien koulutusta. Myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen tutkimusresursseja tulee lisätä.

Perusopetus ja ammatillinen koulutus

- Koulujen kiusaamisen vastaisissa suunnitelmissa ja työssä tulee ottaa erityisesti tavoitteeksi romanilasten kohtaamisen nimittelyn ja muun kiusaamisen vähentäminen. Koulun johtajalla on suuri vastuu koulun yleisestä ilmapiiiristä ja kiusaamisen vastaisen kulttuurin luomisesta ja vahvistamisesta.
- Oppilaitosten yhdenvertaisuussuunnitelmat tulee laatia ja huomioida niissä romanit nykyistä paremmin.
- Kodin ja koulun yhteistyöhön on tärkeä ottaa romanivanhemmat yhtäläisesti mukaan.
- Romanilasten oppimisvaikeuksien havaitsemiseen ja tukipetukseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Romanilasten alisuoriutumista tulee ehkäistä edellyttämällä heiltä samanlaista osallistumista ja tehtävien suorittamista kuin muiltakin oppilailta. Yhtenä romanilasten oppimisen tukimuotona voivat olla läksykerhot.
- Kouluissa tulee oppilaanohjauksessa kiinnittää huomiota siihen, että romanioppilaat saattavat tarvita erityistä tukea toisen asteen opintojen suunnitteluun ja koulutukseen hakemiseen.
- Kunnissa ja koulutuskuntayhtymissä tulee panostaa erilaisiin vaihtoehtoihin, valmistaviin ja tuettuihin koulutuspalveluihin ja romaninuorten ohjaamiseen niihin: keskeisiä palveluita ovat muun muassa ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaava ja valmistava koulutus, oppisopimuskoulutus ja nuorten työpajatoiminta.
- Kunnissa tulee kehittää moniammatillisten verkostojen työmuotoja siten, että toimenpiteissä, joilla pyritään tukemaan nuoria jatkokoulutukseen siirtymisessä ja ehkäisemään opintojen keskeyttämistä, kiinnitetään erityistä huomiota koulutusjärjestelmän ulkopuolelle putoamassa olevien romaninuorten tavoittamiseen ja tukemiseen.

Vapaa-aika ja nuorisotyö

- Romanilapsille tulee järjestää paikallisesti romanikielistä kerhotoimintaa sekä nuorille romanikielisiä kokouksia. Lisäksi tulee kehittää valtakunnallinen romaninuorten kulttuuritapahtuma, jota nuoret ovat itse suunnittelemassa ja toteuttamassa.
- Romanilapsia ja nuoria tulee rohkaista osallistumaan myös valtaväestön nuorten kanssa yhteiseen vapaa-aikatoimintaan. Tämä tulee ottaa huomioon kuntien, järjestöjen ja seurakuntien lapsi- ja nuorisotyössä sekä koulujen kerhotoiminnassa. Vapaa-aikatoiminnasta ja liikuntapalveluista tulee tiedottaa romaniperheille.
- Suurissa kaupungeissa, erityisesti pääkaupunkiseudulla, tulee kiinnittää huomiota romaninuoriin yhtenä etsivän nuorisotyön ja ehkäisevän päihdetyön erityiskohderyhmänä.

Osallistuminen ja vaikuttaminen

- Valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan yhteyteen tulee perustaa eri alueiden romanitautaisia lapsia ja nuoria kokoava vaikuttajaryhmä, joka voisi toimia osin internetin välityksellä.
- Alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien ja paikallisten romanityöryhmien tulee kuulla säännöllisesti alueensa romanitautaisia lapsia ja nuoria sekä selvittää heidän mielipiteitään.

LÄHTEET

- Aaltonen, Milla & Joronen Mikko & Villa, Susan 2008. *Syrjintä Suomessa 2008*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Allardt, Erik 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY.
- Granqvist, Kimmo 2006. *Selvitys Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja -huollon tarpeista*. Kotus. <http://www.kotus.fi/files/729/romaniselvitys-1.pdf>
- Hedman, Henry 1998. Puhe Oulun Sosiaali- ja terveystieteiden päivillä 5/98. Romano Missio. <http://www.romanomissio.fi/henka2.htm>
- Kannas, Lasse 1995 (toim.). *Koululaisten kokemus terveydestä, hyvinvoinnista ja kouluvihtyvyydestä*. Helsinki: Opetushallitus.
- Kopsa-Schön, Tuula 1996. *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alusta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 641. Helsinki: SKS.
- Kärnä, Antti 2007. *Koulukiusaamisen eri muotojen yleisyys alakouluissa*. KiVa Koulu -hankkeen kysely tuloksia 3.–5.-luokan osalta. Teoksessa XII Kouluterveyspäivät. Työpapereita 22/2007. Helsinki: Stakes.
- Lallukka, Kirsi 2003. *Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa*. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 215. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lindberg, Väinö & Hedman, Henry & Åkerlund, Tuula & Lindberg, Tuula 2004. *Suomen romanien historia*. Join-projektin julkaisu. www.oph.fi/attachment.asp?path=1,438,3449,15851,32118
- Linnakylä, P. & Brunell, V. & Kankaanranta, M. 1996. *Miten oppilaat kokevat koulun? Kouluelämän laatu ja sen kehittyminen 90-luvulla*. Teoksessa Jukka-Sihvonon, Ritva & Lindström, Aslak & Lipsanen, Sinikka (toim.). *Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa?* Helsinki: Opetushallitus
- Luopa, Pauliina & Pietikäinen, Minna & Jokela, Jukka 2008. *Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007*. Helsinki: Opetusministeriön julkaisuja 2008:7.
- Lämsä, Jari & Mäenpää, Pasi 2002. *Kuinka moni lopettaa? Tietoja ja näkemyksiä nuorten urheiluharrastuksen aloittamisesta ja lopettamisesta*. Helsinki: Nuori Suomi.
- Markkanen, Airi 2003. *Luonnollisesti. Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäntavasta*. Joensuun yliopiston humanistisia tutkimuksia 33. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nygård, Toivo 2001. *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena kustannus Oy.
- Ollikainen, Marketta 1995. *Vankkurikansan perilliset: Romanit, Euroopan unohtettu vähemmistö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- OPH 2004 (opetushallituksen internetsivut): *Koulutusjärjestelmä – Romanit lainsäädännössä*, ks. <http://www.oph.fi/pageLast.asp?path=1,438,3449,15894>; *Koulutusjärjestelmä – Romanien koulutus Suomessa*, ks. <http://www.oph.fi/page.asp?path=1,438,3449,3451>
- Pulma, Panu 2006. *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Historiallisia tutkimuksia 228. Helsinki: SKS.
- Raijas, Anu 2008. *Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen*. Työselosteita ja esitelmää 110. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Rasmus, Minna 2008. *”Saamelaisuus on kuin lahja” Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1:2008.
- Romanien pitkä matka työn markkinoille – Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä 2008*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 22/2008.
- Romanilapsen kohtaaminen esi- ja perusopetuksessa 2008*. Helsinki: Opetushallitus.
- Romanilasten perusopetuksen tila*. Selvitys lukuvuodelta 2001–2002 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Romano Missio (internetsivut): Romanit, [ks. http://www.romanomissio.fi/romanit.htm](http://www.romanomissio.fi/romanit.htm); Romanien historiaa, [ks. http://www.romanomissio.fi/romanit1.htm](http://www.romanomissio.fi/romanit1.htm) Romanikulttuuri, [ks. http://www.romanomissio.fi/romanit2.htm](http://www.romanomissio.fi/romanit2.htm)
- Reppu ja romanilapsi – projekti*. *Romanilapsi päivähoitossa ja esiopetuksessa*, [ks. http://www.romanomissio.fi/projektit/lapsi.htm](http://www.romanomissio.fi/projektit/lapsi.htm)
- ROM-EQUAL 2007. *”Etteenpäin elävän mieli”. Tukimallit romani-ikäisten koulunkäyntiavustaja-koulutukseen*. ROM-EQUAL-projektin 2004–2007 julkaisu. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja.
- Suomen romanit 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004: 2. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3778.pdf&title=Suomen_romanit-Å_Finitiko_romaseele_fi.pdf
- Åkerlund, Tuula 2006. *Romaniasiaain neuvottelukunta – ikkuna maailmalle*. Teoksessa Romanit toimijoina yhteiskunnassa. Romaniasiaain neuvottelukunta 50-vuotta juhlijulkaisu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Haastattelut

Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina kahta parihaastattelua lukuunottamatta. Haastattelut toteutettiin ennalta suunnitellun mutta vapaamuotoisen teemahaastattelurungon mukaan. Teemahaastattelut soveltuivat tähän tutkimukseen hyvin, koska teemahaastattelu on samalla jäsenelty mutta joustava menetelmä, ja se tarjoaa myös mahdollisuuden vapaamuotoiseen keskusteluun.

Teemahaastatteluissa tutkittavat henkilöt saavat aktiivisen roolin ja he voivat tuoda esiin heitä koskevia asioita oman tahtonsa mukaan. Vaikka haastatteluteemat olivat erikäisille haastatetuille samat, kysymysten muotoiluissa ja painotuksissa otettiin huomioon haastateltavan ikä. ●

Teemahaastattelurunko

1. TAUSTAKYSYMYKSET

- ikä, sukupuoli jne.

2. ASUINPAIKKA

- asuinpaikan kuvailu
- romaniyhteisö asuinpaikkakunnalla
- suhtautuminen romaneihin

3. KOTI, PERHE JA SUKU

- perhepiiri ja suku
- romanitavat ja kulttuuri
- kotielämä

4. KOULU

- kouluviihtyminen
- kouluhistoria
- koulunkäynnin tukeminen
- sosiaaliset suhteet koulussa
- romanikulttuurin näkyminen koulussa
- romanikieli
- tulevaisuus ja ammatinvalinta

5. VAPAA-AIKA JA SOSIAALISET SUHTEET

- vapaa-aika
- kaverit ja sosiaaliset suhteet
- median käyttö

6. ROMANI-IDENTITEETTI

- romanina Suomessa
- romanikulttuurin tulevaisuus

Lapsen oikeuksien sopimus lyhyesti

1. Jokainen alle 18-vuotias on lapsi.
2. Lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Ketään lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiensa ominaisuuksien, mielipiteiden tai alkuperän vuoksi.
3. Lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu.
4. Valtion on toteutettava Lapsen oikeuksien sopimuksen määräämät oikeudet.
5. Valtion on kunnioitettava vanhempien tai muiden lapsen huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen kasvatuksessa.
6. Lapsella on oikeus elämään. Valtion on taattava mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen henkiinjäämiselle ja kehitykselle omaan tahtiin.
7. Lapsi on rekisteröitävä heti syntymän jälkeen. Syntyneellä lapsella on oikeus nimeen ja kansalaisuuteen. Lapsella on oikeus tuntea vanhempansa ja olla ensisijaisesti heidän hoidettavanaan.
8. Lapsella on oikeus säilyttää henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa.
9. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa, jos hänellä on hyvä ja turvallista olla heidän kanssaan. Vanhemmistaan erossa asuvalla lapsella on oikeus tavata ja pitää säännöllisesti yhteyttä kumpaankin vanhempaansa. Tapaaminen voidaan estää, jos se on lapsen edun vastaista.
10. Jos lapsi ja hänen vanhempansa joutuvat eri valtioihin, on valtion velvollisuus käsitellä hakemus perheen jälleenyhdistämiseksi myönteisesti ja viivyttämättä.
11. Valtion pitää estää lasten laitton kuljettaminen maasta toiseen.
12. Lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa. Lapsen mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.
13. Lapsella on mielipiteidensä ilmaisemiseksi oikeus hakea, vastaanottaa ja levittää tietoa ja ajatuksia vapaasti, kunhan se ei loukkaa muiden oikeuksia.
14. Lapsella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Vanhempien lapselle antamaa ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä on kunnioitettava.
15. Lapsella on oikeus liittyä yhdistyksiin ja toimia niissä.
16. Lapsella on oikeus yksityisyyteen, kotirauhaan ja kirjesalaisuuteen. Hänen kunniaansa tai mainettaan ei saa halventaa.
17. Lapsella on oikeus saada tiedotusvälineiden kautta sellaista tietoa, joka on tärkeää hänen kehityksensä ja hyvinvointinsa kannalta. Lasta tulee suojella hänen hyvinvointinsa kannalta vahingolliselta tiedolta ja aineistolta.
18. Vanhemmillä on ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta. Heillä on oikeus saada tukea tehtäväänsä. Vanhempien tulee toimia lapsen edun mukaisesti. Valtion on turvattava päivähoito- ja lastensuojelupalvelut.
19. Lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä.
20. Lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus saada erityistä suojelua ja tukea. Tällöin on kiinnitettävä huomiota lapsen kasvatuksen jatkuvuuteen sekä lapsen etniseen, uskonnolliseen ja kielelliseen taustaan.
21. Lapsi voidaan adoptoida, jos se on hänen kannaltaan paras vaihtoehto.
22. Pakolaislapsella on oikeus saada tarvitsemansa erityinen huolenpito.
23. Vammaisen lapsen pitää saada parasta mahdollista hoitoa ja apua, joka edistää hänen itseluottamustaan ja osallistumistaan.
24. Lapsella on oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvitsemansa terveyden- ja sairaudenhoito. Odottaville äideille on taattava asianmukainen terveydenhoito.
25. Syntymäkotinsa ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus hänelle annetun hoidon ja hänen sijoitukseensa perusteiden ajoittaiseen tarkistamiseen.
26. Lapsella on oikeus sosiaaliturvaan.
27. Lapsella on oikeus hänen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon.
28. Lapsella on oikeus saada maksuttomasti perusopetusta. Valtion on edistettävä toisen asteen koulutusta ja opinto-ohjausta sekä ehkäistävä koulunkäynnin keskeyttämistä.
29. Koulutuksen on kehitettävä lapsen yksilöllisiä taitoja, ihmisoikeuksien sekä lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta, vastuullista kansalaisuutta, suvaitsevaisuutta sekä ympäristön suojelua.

30. Vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella on oikeus omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa ja kieleensä.
31. Lapsella on oikeus lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan sekä taide- ja kulttuurielämään.
32. Lapsella ei saa teettää työtä, joka haittaa hänen opintojaan tai vahingoittaa hänen terveyttään tai kehitystään.
33. Lasta on suojeltava huumeilta ja laittomalta huumekaupalta.
34. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta seksuaaliselta hyväksikäytöltä.
35. Valtioiden on estettävä lapsikauppa.
36. Lasta on suojeltava kaikelta hänen hyvinvointiaan uhkaavalta hyväksikäytöltä.
37. Lasta ei saa kiduttaa. Lasta ei saa rankaista julmalla tai halventavalla tavalla. Lapsen vangitsemisen tulee olla viimesijainen keino ja silloinkin on huomioitava hänen ikänsä mukaiset tarpeet.
38. Alle 18-vuotiasta ei saa värvätä armeijaan eikä hän saa osallistua sodankäyntiin. Aseellisissa selkkauksissa on suojeltava lapsia.*
39. Väärinkäytösten uhriksi joutunut lasta on autettava toipumaan ja hänen sopeutumistaan yhteiskuntaan on edistettävä.
40. Lakia rikkonutta lasta on suojeltava ja hänen oikeuksiaan on kunnioitettava.
41. Jos valtion kansallinen lainsäädäntö turvaa lapselle paremmat oikeudet kuin tämä sopimus, sitä on noudatettava.
42. Valtion on huolehdittava, että kaikki kansalaiset tietävät lapsen oikeudet.
43. Tämän sopimuksen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea.
- 44.–54. Nämä artikkelit ovat päätöksiä sopimukseen liittymisestä, muuttamisesta, siitä raportoimisesta ja sopimuksen muusta voimassaolosta.

* Lisäpöytäkirjassa ikäraja on nostettu 15:sta 18 ikävuoteen.

Varsinaisen sopimustekstin
löydät lyhentämättömänä verkkosivuilta
www.lapsiasia.fi

LASTEN OIKEUDET OVAT AIKUISTEN VELVOLLISUUKSIA.

- Viranomaisten on kaikissa lasta koskeissa toimenpiteissään ja päätöksissään arvioitava niiden vaikutukset lapseen, otettava huomioon lapsen etu ja kuunneltava lapsen mielipidettä.

VANHEMILLA JA HUOLTAJILLA ON ENSISIJAINEN VASTUU LAPSENSA HUOLENPIDOSTA JA KASVATUKSESTA.

- Tähän tehtävään heillä on oikeus saada tukea, ohjausta ja neuvontaa.
- Jos vanhemmat tai huoltajat eivät tuesta huolimatta pysty huolehtimaan lapsensa hyvinvoinnista, valtion on turvattava lapselle hyvä hoito sijaishoidon tai adoption kautta.

SOPIMUKSEN NOUDATTAMISTA JA LAPSEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISTA SEURAA YK:N LAPSEN OIKEUKSIEN KOMITEA.

- Sopimukseen liittyneiden maiden tulee raportoida edistymisestään lapsen oikeuksien toteuttamisessa komitealle viiden vuoden välein.
- Komitea esittää saamiensa määräaikaisraporttien pohjalta kunkin maan tilanteesta omat huolenaiheensa ja suosituksensa. Suomessa raportoinnista vastaa ulkoministeriö.

SOPIMUKSEN SISÄLTÖ VOIDAAN TIIVISTÄÄ KOLMEEN ERI TEEMAAN:

Protection

- Lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja hoivaan.

Provision

- Lapsella on oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista.

Participation

- Lapsella on oikeus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon.

DŽAANIDALKO TU AT KENTEN HIN PENGO IEGO HORTTIBI?

**KOMUNISKO HORTTIBI
HUNJUENA SAKKO
KOMUNISKE ARO
SAKKO OLDRA.**

**YK:SKO KENTOSKO
HORTTIBONGO
SÖMSIBA HIN TŠERDE
TE SIILAVEL KENTENGO
FROO HĽAAGAKO
HYÖVIBI TA NAALIBA.**

Kentosko horttibongo sömsiba sas dikne tšihkeske aro YK:sko baro tšetiba bereh 1989. Saare bolibosko themme elles dui hin liine dielos aro sömsiba. Finnosko them sankudiilo aro sömsiba bereh 1991. Sömsiba uuñlavela aro Finnosko them koni buttide them ta phuuja, bi douva uuñlavela nii kentengo phurnide ta vaure bare komuja.

**SAARE KENTI
HIN IT
VEERAKIIRE**

SÖMSIBA TŠALJUVELA SAKKO KOMUNIS SO HIN TEELAL 18 BEREHHI

KENTOSKO HORTTIBONGO SÖMSIBA STÖTTES

1. Sakko koon hin teelal 18 berehhi hin kentos.
2. Kentosko horttibi hunjuvena sakko kentoske. Na tšek kentos na lena te dikken teelal pesko elle pesko phurnidengo iegibongo, džintako rikkibongo elle angluno džaanibosko stedosko haal.
3. Alti koni vaagunide mostuvena te tenkaven so hin tšihko kentoske ka tšeerena dömmi so tšaljuvena les.
4. Themmes mostuvela te tšatšjavel dola horttibi so Kentosko horttibongo sömsiba bihavela.
5. Themmes mostuvela te del patti phurnidengo elle kentosko vaure omsorogakiirengo angnaal svaariboske, horttibonge ta uuhlavitikibonge aro kentosko barjiba.
6. Kentos hin horttiba te džiiwel. Themmes mostuvela te del tšihka vojibi kentosko aahhiboske aro dživiba ta pesko barjiboske iego hastibossa.
7. Kentos mostuvena te registreeraven huot lesko föddibosko paalal. Kentos so hin föddimen hin horttiba te lel nau ta themmeskiiriba. Kentos hin horttiba te pinsavel pesko phurnide ta te aahheil koni sidige lengo omsorogimen.
8. Kentos hin horttiba te rikkavel pesko byrjibosko themmeskiiriba, nau ta naartibosko bandri.
9. Kentos hin koni sigide horttiba te dživel pesko phurnidensa, om les hin tšihko ta bifaarligo te aahheil lessa. Kentos koon džiivela froojimen pesko phurnidenna hin horttiba te dikkel ta te rikkavel sankiba pesko ona phurnidensa. Dikkiba vojuvena te niekaven om douva naa tšihko kentoske.
10. On kentos ta phurnide nouruvena aro froo themme, themmes hin mostiba te dikkel džinom roodiba boijuvitikas ta bivipimes.
11. Themmes his mostiba te stannavel kentengo bilaagikiiro rigiba themmesta ar vauro.
12. Kentos hin horttiba te oppenbaaravel pesko džintako rikkiba aro saare saaki so tšaljuvena les. Kentosko džintako rikkiba mostuvena te len aro hajiba lesko oldrako ta barjibosko fheetibosko paalal.
13. Te oppenbaaravel pesko džintako rikkiba kentos hin horttiba te roodel, lel prissi ta bohlavel tenki phirres om douva na tšingravela vaurengo horttibi.
14. Kentos hin horttiba aro tenkibosko, iego luunako ta passibosko phiriba. Mostuvena te den patti douva sikjiboske so phurnide dena kentoske te rikkavel douva horttiba.
15. Kentos hin horttiba te vel lenda aro tšetibi ta te tšeerel butti aro dola.
16. Kentos hin horttiba aro kokariba, tšeeresco freidiba ta liinesko tšorjilba. Lesko patti elle aakni na lela te tšingaven.
17. Kentos hin horttiba te lel džinom medii ajasaavo džaaniba so hin fuortuno lesko barjiboske ta tšihko aahhiboske. Kentos mostuvena te siilaven ajasaavo džaanibosta ta materialosta so vojuvela te skaadavel lesko tšihko aahhibo.
18. Phurniden hin koni baaride ta tšetano angnaal svaariba kentosko barjibosta. Leen hin horttiba te len hahtiba aro pesko tšeeriba. Phurnide mostuvena te tšeeren jakkes at douva vela kentosko fendideske. Themmes mostuvela te siilavel divisako omsorogako ta kentosko siilako tšeenjibi.
19. Kentos mostuvena te siilaven saaro džorjako vollata, bimaaluno amsibosta ta tšalibosta.
20. Kentos koon na vojuvela te džiiwel pesko huupaha hin horttiba te lel froo hlaagako siila ta jelpiba. Taala mostuvena te tenkaven kentosko barjibosko kontinuiteeta ta kentosko etniako, passibosko ta tšimbako aaviba.
21. Kentosko adoptios hin vojovitiko om douva hin leske koni fendide.
22. Naahhiboskiiro kentos hin horttiba te lel douva froo hlaagako omsoroga so jou/joi hyövuvela.

**OM TU HAJUVEHA AT TUKKO
HORTTIBONNA NA RIKKAVENA
OMSOROGA, TU VOJUVEHA TE
RAKKAVES SAAKATA NAALUNO
MERKNOSKE TUKKO PHURNIDENSA,
SIKJIBOSKIIREHA, SASTIBOSKO
PHENJAHA, SKOOLAKO KURAATOROHA
ELLE VAURO PASSAVITIKO
BARO KOMUNISSA.**

23. Dukkakiiro kentos mostuvela te lel koni fendide vojuitiko omsoroga ta jelpiba so jelpavela lesko kokaro passiba ta dielosko liiben.
24. Kentos hin horttiba te džiivel jakkes sasto sar vojuitiko ta te lel douva sastibosko ta dukkako omsoroga so jou/joi hyövuvela. Daijenge mostuvena te den tšihko sastibosko omsoroga.
25. Kentos koon hin tšunde auri pesko föddibosko tšeeresta hin horttiba aro pesko omsorogako ta varotšeeni tšuuuibosko botnengo džinom dikkiba aka tiiji.
26. Kentos hin horttiba aro sosialiko siila.
27. Kentos hin horttiba aro ajasaavo dživibosko fheetiba so rökkuvela pesko barjiboske.
28. Kentos hin horttiba te lel botnosko sikjiba uutan presiba. Themmes mostuvela te naaljavel vauro trappako skooliba ta sikjibongo styyriba ta te tšeerel butti jakkes at kenti na mekkenas skoolako džaaben maħkar. Stellibosko rikkiba aro skoola mostuvela te del patti kentosko komunisko veerake.
29. Skooliba mostuvela te barjavel kentosko iega hajibi, komunisko horttibongo ta kentosko iego tšimbako ta kulttuuresko pattijako diiben, angnaal svaaravitiko themmeskiiriba, tolliba, džuunengo ta džeengeno it veerakiiriba ta trystalibosko siila.
30. Kentos koon ħunjuvela aro minoriteetos elle byrjiboski folki hin horttiba aro pesko iego kulttuures, passiba ta tšimb.
31. Kentos hin horttiba aro paħħiba, phersiba, phirro tiija ta artesko ta kulttuuresko dživiba.
32. Kentos na lela tšuuven te tšeerel ajasaavo butti so skaadavela pesko sikjibi, sastiba elle barjiba.
33. Kentos mostuvena te siilaven narkotikenna ta bilaagakiiro narkotikengo biknibosta.
34. Kentos mostuvena te siilaven saaro ħaaga seksualno tšalibosta.
35. Themmes mostuvela te stannavel kentengo tšyöpos.
36. Kentos mostuvela te siilaven saaro tšalibosta so prettavela lesko tšihko aaħħiba.
37. Kentos na lela te rissaven. Kentos na lela te straffaven ħooljavitiko elle tšingravitiko maneeraha. Kentosko phanniba mostuvela te aaħħel sisto maneeera ta taalaki mostuvena te tenkaven lesko oldrako hyövibi.
38. Naa tšek koon hin teelal 18 bereħni na lela te len dekkakiireške. Jou na lela te len dielos aro kurrribosko džaaben. Kenti mostuvena te siilaven aro kurrribi.
39. Kentos koon hin nourudiilo banges staujibosko uuhrimen mostuvena te jelpaven te sasjuvel ta lesko integraatios aro tšetano thaan mostuvena te jelpaven. *
40. Kentos koon hin phagardas laaga mostuvena te siilaven ta lesko horttibonge mostuvena te den patti. Aro horttibosko džaaben mostuvena te tenkaven kentosko oldra ta barjibosko fheetiba.
41. Om themmesko folkoskiiro laaga dela kentoske fendide horttibi sar dauva sömsiba, mostuvena douva te följaven.
42. Themmes mostuvela te omsorogavel at saare themmeskiire hajuvana kentosko horttibi.
43. Dauva sömsibosko följiba vaakavela YK:sko kentosko horttibongo komitios.
- 44.–54.
- Dala artikli hin dömmi so phennena sar themme vojuvana te sankuven aro dauva sömsiba, sar douva ömsavena, sar dena raportti dotta ta sar sömsiba hin vaures aro volla.

* Oldrako grensa hin apride aro tijlmen protokollos 15 bereħnesta ar 18.

**HORTTO SÖMSIBOSKO
TEKSTOS TU LAĤĤEHA
BISTÖTJIMEN APO PAĤ
WWW.LAPSIASIA.FI**

KENTOS HIN HORTTIBA TE LEL TŠIĤKO DŽIVIBA

KENTOSKO HORTTIBI HIN BARE KOMUJENGO UUĤLAVITIKIBI.

Tšentakiiren mostuvena aro saare pengo tšeeribi ta dõmmi te veeraven doolengo angouvibi aro kentos, ta te tenkaven so hin tšiĥko kenteske ta te ĥunnen kentosko džintako rikkiba.

PHURNIDEN TA OMSOROGAKIIREN HIN ANGNAAL SVAARIBA PESKO KENTOSKO OMSOROGAKO RIKKIBOSTA TA BARJIBOSTA.

Aro dauva tšeeriba leen hin horttiba te len jelpiba ta sikjiba.

Om phurnide ta omsorogakiire endo na vojusena te rikkaven omsoroga pesko kentosko tšiĥko aaĥhibosta, themmes mostuvela te del kentoske tšiĥko omsoroga aro vauro huupa, elle džinom instituutosko faaliba elle adoptios.

YK-SKO KENTOSKO HORTTIBONGO KOMITEOS DIKKELA PAALAL SÖMSIBOSKO FÖLJIBA TA KENTOSKO HORTTIBONGO TŠATŠJIBA.

Themme so hin sankudiine aro sõmsiba mostuvena te den komiteoske raportos pesko anglibosta sakkõ pangĥ bereĥ.

Komiteos phennela raportengo botnosta sakkõ themmesko aaĥhibonna pesko omsorogako doĥĥi ta dela alsibi. Aro Finnosko them raporti dela Auruno saakengo ministeriumos.

ARO SÖMSIBA HIN TRIIN TEEMI:

PROTECTION

Kentos hin horttiba te tel froo hlaagako siila ta omsoroga.

PROVISION

Kentos hin horttiba te lel rökkavitiko dielos tšetano thaanesko resursenna.

PARTICIPATION

Kentos hin horttiba te lel dielos aro dõmmi so tšaljuvena les jakkes sar pesko oldra ta barjibosko ĥleetiba tšeerena vojuvitikeske.

**KENTENGO SAAKENGÕ TRAADIBOSKIIRESKO TŠEERIBA
HIN TE FÖLJAVEL TA TE NAALJAVEL SAR KENTENGO
HORTTIBI TŠATŠJUVENA ARO FINNOSKO THEM.**

**YK-SKO KENTENGO ORGANISATIO UNICEF HIN
NII HORTTIBA TA UUĤLAVITIKIBA TE VAAKAVEL
SÖMSIBOSKO TŠATŠJIBA.**

**VAUREKI KENTENGO TA TERNENGO SANKIBI
DENA SAAKAKO DŽAANIBOSKIIRESKO JELPIBA TA
NAALJAVENA VAURO ĤLAAGA MANEERENNA KENTOSKO
HORTTIBONGO TŠATŠJIBA.**

**KENTOSKO
DŽINTAKO RIKKIBI
MOSTUVENA TE
LEN ARO TENKIBA**

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista Suomessa. Tähän pyritään muun muassa välittämällä päättäjille lasten ja nuorten mielipiteitä parannusta kaipaavista asioista. Yhtenä painopisteenä työssä on eri vähemmistöihin kuuluvien lasten hyvinvoinnin seuranta selvittämällä lasten omia kokemuksia ja ajatuksia elämästään.

Tämä julkaisu perustuu selvitykseen, jossa suomalaiset romanilapsen ja -nuoret kertoivat kodistaan, koulunkäynnistään ja vapaa-ajanvietosta sekä pohtivat omaa ja romanikulttuurin tulevaisuutta. Julkaisu antaa siis puheenvuoron romanilapsille ja -nuorille oman arkensa ja elämäntapansa asiantuntijoina. Suomessa ei aiemmin ole tehty vastaavaa romanitaustaisten lasten ja nuorten omia näkemyksiä kartoittavaa selvitystä.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto
PL 41 (Cygnaeuksenkatu 1)
40101 Jyväskylä
Faksi (014) 337 4248
Puhelin (09) 16001
lapsiasiavaltuutettu@stm.fi
www.lapsiasia.fi

ISSN 1798-3991 (painettu)
ISBN 978-952-00-2854-1 (nid.)